Ф. Ш. Оразбаева, Ж. Т. Дәулетбекова, А. Қ. Рауандина,
Р. С. Рахметова, А. Н. Юсуп

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ

БӘЙШЕШЕК

ОҚУЛЫҚ

6-сынып

2-бөлім

Рекомендовано
Министерством образования и науки
Республики Казахстан

Көкжиек-Горизонт
2018

© Көкжиек-Горизонт

ӘОЖ 373.167.1
КБЖ 81.2 Қаз-922
Қ17

Авт.: Ф. Ш. Оразбаева, Ж. Т. Дәулетбекова, А. Қ. Рауандина,
Р. С. Рахметова, А. Н. Юсуп

Қ17 Қазақ тілі мен әдебиеті. Бәйшешек. Оқулық. 2-бөлім. Қазақ тілінен басқа тілде оқытатын 11 жылдық жалпы білім беретін мектептің 6-сыныбына арналған. / Ф. Ш. Оразбаева, Ж. Т. Дәулетбекова, А. Қ. Рауандина ж. б. — Алматы: Көкжиек-Горизонт, 2018. — 156 б.

ISBN 978-601-7832-69-8

ӘОЖ 373.167.1
КБЖ 81.2 Қаз-922

ISBN 978-601-7832-69-8 (2-бөлім)
ISBN 978-601-7832-68-1 (жалпы)

© «Көкжиек-Горизонт» ЖШС, 2018

Құрметті жас дос!

Құрметті жас дос! Міне, бүгін қазақ тілін меңгерудің келесі сатысына аяқ басып, «Қазақ тілі мен әдебиеті» пәні бойынша «Бәйшешек» оқулығын қолыңа алып отырсың. Сен биыл 5-сыныптағы «Бәйшешек» оқулығы бойынша алған біліміңді әрі қарай жалғастырасың. Ерте көктемде қарды жарып шығатын бәйшешек секілді сен де барлық қиындықты жеңіп, өз еліңнің, Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілін — қазақ тілін, меңгересің. Бұл сыныпта қазақ тіліндегі әртүрлі тақырыптағы қызықты ақпараттармен танысасың, сөздік қорың байиды. Әр алуан тапсырмаларды орындау арқылы өз ойыңды, пікіріңді айтуға үйренесің, тағылым аласың. Атап айтқанда, «Отан отбасынан басталады», «Қазіргі қазақ ауылы мен қаланың тыныс-тіршілігі», «Таулар сыры» тақырыптарында өзің өмір сүріп отырған ортадағы әртүрлі мәселелерге байланысты ойыңды білдіруге үйренесің. Ал «Қуат көзін үнемдей білеміз бе?», «Қазақстан қорықтары», «Жер байлығына аяулы көзқарас» «Менің туған өлкем өлеңдер мен прозада» және «Өлкені сипаттау өнері» тақырыптары сенің туған жерге деген көзқарасыңды қалыптастырады. «Олимпиада жеңімпаздары — Қазақстан мақтанышы», «Қазақстан және «Ұлы Жібек жолы», «Абайды оқы, таңырқа!», «Қазақтың ұлттық қолөнері», «Астана — мәдениет пен өнер ордасы» тақырыптары бойынша берілген оқу материалдары сенің бойыңда елің, жерің үшін мақтаныш сезіміңді тәрбиелейді, отаншылдыққа баулиды. «Болашақтың мамандығы», «Саяхат және туризм» тақырыптары өзіңнің болашақ өміріңді жоспарлауға көмектеседі, бағыт-бағдар береді.

«Бәйшешек» оқулығы бойынша әдеби шығармаларды оқу арқылы да әдеби тілде сөйлеуге дағдыланасың. Қазақтың ұлы ақыны — А. Құнанбайұлының, атақты ғалым — Ш. Уәлихановтың мұраларымен танысасың. Ақиық ақын М. Мақатаев өлеңдеріндегі, О. Бөкеев шығармасындағы қазақтың ізгі дәстүрлерінен хабардар боласың. Әлемге танымал қазақ жазушысы — М. Әуезов пен қырғыз қаламгері — Ш. Айтматовтың дүниежүзі халықтарының көптеген тілдеріне аударылған белгілі романдарынан үзінділер оқисың. Сондай-ақ тарихи шығармалар жазған Б. Әбілдаұлының, балалар ақындары М. Әлімбаев, Ә. Дүйсенбиев, Ө. Тұрманжановтардың өлеңдерінен тәлім-тәрбие аласың. Ал атақты геолог ғалым — А. Машанов пен жазушы Б. Сүлейменовтің фантастикалық шығармалары сенің қиялыңды дамытып, ойыңды өсіреді.

Міне, жас дос, сені осындай қызықты да мазмұнды «Қазақ тілі мен әдебиеті. Бәйшешек» оқулығы асыға күтеді. Білім жолындағы сапарың сәтті болсын!

8 БОЛАШАҚТЫҢ МАМАНДЫҚТАРЫ
(А. Машановтың «Жер астына саяхат» шығармасы бойынша)

ОҚУШЫ, ОСЫ ТАҚЫРЫПТЫ ОҚИ ОТЫРЫП, СЕН:

- мәтіндерді тыңдай отырып, негізгі және қосалқы ақпараттарды ажырата білуді;
- тірек сөздердің көмегімен тыңдалған мәтіндегі негізгі ойды анықтауды;
- нақты тақырып бойынша диалогті бастау, жалғастыру, аяқтауға қажетті этикеттік сөз орамдарын орынды қолдана білуді;
- жағдаятқа байланысты сөйлесушілермен тіл табыса білуді;
- жаңа сөздерді орнымен қолдана білуді;
- ауызша сөйлеу барысында интонацияны дұрыс қолдануды;
- тақырып бойынша берілген мәтіндерді сызба-кесте түрінде жинақтауды;
- мәтіндегі өздік, белгісіздік, болымсыздық, жалпылау есімдіктерін таба білуді, оларды дұрыс қолдана білуді **үйренесің**.

Мамандық неден басталған?

1–2-сабақтар

ЖАҢА СӨЗДЕР

мүмкіндік, білікті, сала, арманда, дамыт

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

А. Машанов

Әбу Насыр әл-Фараби

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Суреттерге қара. Суретте кімдер бейнеленген? Олардың арасында қандай байланыс бар? Ақпарат көздерінен мәлімет тауып, айт.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Кәсіпке, мамандыққа қатысты 1 мақал-мәтел, 1 қанатты сөз жаз. Олардың мағынасын түсіндір. Есімдік түрлерін тап.

ЖАЗЫЛЫМ

3-тапсырма. Берілген етістіктерді болымсыз етістікке айналдыр.

Армандады, еңбек етті, ойлады, тапты, ашты, дамытты.

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

4-тапсырма. Мәтінді тыңда, оқы.

— Табиғатқа қараңдаршы. Табиғатта зор жаратылған **алып** көп. «Зор», — десең, кит, «күшті», — десең, піл бар. «Батыл», — десең, жолбарыс, «мықты», — десең, арыстан тұр.

Бізді қоршаған дүние — қайнап жатқан мұхит. Жел соғып, дауыл көтеріледі. Теңіз толқып, аспанға атылады. Найзағай аспанды **күркіретеді**. Табиғаттың тағы басқа да толып жатқан зор, өлшеусіз мықты, мейірімсіз күштері көп. Бұл керемет күштерге адам қалай қарсы келмек?!

Ертедегі адамдар **табиғаттың** сырын үйренуді **армандады**. Оны тану үшін зерттеу жүргізді, керегін алу үшін еңбек етті. Еңбегін **жеңілдету** үшін **еңбек құралдарын** ойлап тапты. Міне, адамның **кәсіпке, мамандыққа** бейімделуі содан басталды.

Жаратылыстың әлі бізге ашпаған сыры өте көп. Біз бар **мүмкіндігіміз-ді** әртүрлі салада **дамытуымыз** керек. Бұл — білімді, білікті, жақсы маман болуды талап етеді.

Табиғаттың өзі ұлы, оның сырын тапқан адам одан да ұлы, — деді Табиғатқұмарлар үйірмесінің жетекшісі — Хасен мұғалім.

А. Машанов

ЖАЗЫЛЫМ

5-тапсырма. Сөздіктің көмегімен мәтіндегі қою қаріппен жазылған сөздердің мағынасын анықта. Жаз.

АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап бер.

1. Мәтінде не туралы айтылған?
2. Мәтінде табиғат пен адамның байланысы қалай көрсетілген?
3. Сенің ойыңша, кім күшті: табиғат па, адам ба? Неге?
4. Адам қай кезде табиғатпен тіл табысады?

ЖАЗЫЛЫМ

7-тапсырма. Мәтіндегі етістіктердің қай шақта тұрғанын анықта. Кестені толтыр.

№	өткен шақ	осы шақ	келер шақ

ЖАЗЫЛЫМ

8-тапсырма. Топтық жұмыс. Мәтіндегі негізгі және қосалқы ойды анықтаңдар. Мәтін мазмұны бойынша әр абзацқа тақырып қойыңдар, тірек сөздерді анықтаңдар. «Оймоншақ» тәсілімен мәтінді баяндаңдар.

АЙТЫЛЫМ

9-тапсырма. Суреттердегі жан-жануардың қайсысы мәтінде айтылған? Үлгіні негізге алып, олардың қимыл-әрекетін үш шақта жаз.

Үлгі: *Кит теңізде жүзді. Кит теңізде жүзіп жүр. Кит теңізде жүзер.*

АЙТЫЛЫМ

10-тапсырма. Мәтінге сүйеніп, төмендегі пікірдің қайсысын қолдайтыныңды айт. Себебін түсіндір.

1. Табиғатты адам ешқашан бағындыра алмайды.
2. Табиғатты тануға ұмтылыс әртүрлі мамандықтардың тууына әкелді.
3. Табиғат адамға түгел бағынды.
4. Табиғатпен тіл табысу ғана адамды бақытты етеді.
5. Табиғат — ана, сондықтан оны құрметтеу керек!

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ

11-тапсырма. Әр ұяға табиғатпен байланысты мамандықтарды үш-үштен жаз. Кластерді толтыр.

АЙТЫЛЫМ

12-тапсырма. Рөлдік ойын. Табиғатқұмарлар үйірмесінің мүшесі ретінде Хасен ағайға сұрақ қойыңдар. Пікір алмасыңдар.

ОЙТАРАЗЫ

ЖАЗЫЛЫМ

13-тапсырма. Шығу парағын пайдаланып, төмендегі сұрақтардың жауабын жаз.

1. Бүгін не үйрендіңдер?
2. Сабақ бойынша қандай сұрақтарың бар?
3. Келесі сабақта қандай мәселелерге баса назар аудару керек?

ЕСТЕ САҚТА!

Табиғатта алып көп. Ертедегі адамдар өз мүмкіндігін дамытуды армандады. Еңбегін жеңілдету үшін еңбек құралдарын ойлап тапты. Табиғатты тану білікті, білімді, жақсы маман болуды қажет етеді.

«Жер астына саяхат» — мамандықтар сыры туралы кітап

3–4-сабақтар

ЖАҢА СӨЗДЕР:

салыстыр, анықта, шығармашыл, талдат

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. «Жер астына саяхат» деп аталатын кітапта не туралы айтылуы мүмкін?
2. А. Машановтың бұл кітапты жазуына не түрткі болуы мүмкін?

АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Суретте не бейнеленген? Бүгінгі тақырып не туралы болуы мүмкін?

ТЫҢДАЛЫМ

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

3-тапсырма. Мәтінді тыңда. Тірек сөздерді қолданып, сұрақтарға жауап бер.

Тірек сөздер: *дәріптеу, тіршілік, пана, таудың маңы, құрал, көңіл бөлу.*

1. Адам баласы тауды не үшін дәріптеген?
2. Адам тіршілігінің таумен байланысы қандай?
3. «Адамға қару мен құрал беретін де — тау» дегенді қалай түсінесің?

ОҚЫЛЫМ

4-тапсырма. Мәтінді оқы. Тақырып қой.

Геологтердің тауды зерттеуін дәрігердің адам қарауымен **салыстыруға** болады. Дәрігерлер адамның денсаулық күйін білу үшін **сыртқы бейнесіне** көз жібереді, одан кейін **тамырын ұстайды**. Өкпенің демалысын, жүректің соғуын тыңдайды. Кеудесін қағып көреді, ток жібереді, қанын алып қарайды. Керек болған жағдайда хирургтер операция жасайды.

Геолог те алдымен таудың сыртқы құрылысына қарайды. Тастардың **бітісіне**, жатысына назар аударады. Әр жерін шұқып, тырнап көреді. Динамитпен қопарып, «тау кеудесін» тыңдайды. Дәрігерлердің қан алғаны сияқты тау қойнынан белгілер алып, **зерттейді**. Сонан кейін керек болған жерде жаландаған аспаптармен тауға «операция жасайды». Таудың қарнын тесіп, ішін ақтарып, **талдайды**. Ақыры таудың тіршілігін толық **анықтайды, тәжірибе жүргізеді**. Оның қазынасын тауып, халықтың керегіне жұмсайды.

Таудың сырын зерттеу — өнер. Оны білу үшін адам білікті, **шығармашыл**, ақылды, оның тасын да сүйе алатындай мейірімді болуы керек...

А. Машанов

ЖАЗЫЛЫМ

5-тапсырма. Сөздіктің көмегімен мәтіндегі қою қаріппен жазылған сөздердің мағынасын анықта. Мәтіннен есімдіктерді тауып жаз.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Жұптық жұмыс. Мәтін мазмұны бойынша жоспардың ретін түзеп жазыңдар. Бір-біріңе сұрақ қойыңдар.

1. Геологтердің тауды зерттеуі
2. Дәрігердің адам ағзасын зерттеуі
3. Нағыз геологке тән қасиет
4. Таудың пайдасы

АЙТЫЛЫМ

7-тапсырма. Мәтінге сүйеніп, геологтердің тауды қалай зерттейтінін өз сөзіңмен баянда. «Алдымен», «сосын», «одан соң», «одан әрі», «сөйтіп», «сонымен» секілді сөздерді қолдан.

ЖАЗЫЛЫМ

8-тапсырма. А. Машановтың төмендегі пікірін қалай түсінесің? Ойыңды таратып жаз.

...Таудың сырын зерттеу — өнер. Оны білу үшін адам білікті, шығармашыл, ақылды, оның тасын да сүйе алатындай мейірімді болуы керек.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

9-тапсырма. Геологке қойылатын талаптарды қазақ тіліне аудар. Бұл мамандықтың ерекшелігін айт.

Требования к геологу:

- высшее образование;
- опыт составления геофизических и геохимических планов;
- знание порядка и технологии производства геологоразведочных работ;
- знание законодательной базы, касающейся производства геологических работ;
- знание методов подсчета запасов твердых полезных ископаемых;
- знание таких программ, как AutoCad, CorelDraw, ArcMap, Micromine, Gems.
- опыт полевых работ;
- знание государственного языка.

АЙТЫЛЫМ

10-тапсырма. Жағдаят: геологиялық экспедицияға маман жинап жатырсың. Экспедицияға қатысуға тілек білдірушілермен сөйлес. Полилогте тақырып бойынша алған білімдеріңді пайдалан. Геологке қойылатын талаптарды қамтыңдар.

Сұхбатта «Танысып қояйық!», «Танысқаныма қуаныштымын», «Рұқсат етіңіз», «Тамаша!», «Құттықтаймын!» және т.б. этикеттік сөз орамдарын қолданыңдар.

ЖАЗЫЛЫМ

11-тапсырма. Бұл — кімнің суреті? Әртүрлі дереккөздерден ол кісі туралы материал жина. Шағын мәтін құрап, жаз. Ол кісінің атында қандай нысандар барын анықта.

ОЙТАРАЗЫ

12-тапсырма. Мәтінді INSERT оқыту стратегиясы бойынша талдаңдар. Әр абзацты не сөйлемді белгілеңдер. Ойларыңды қорытып, жазыңдар.

«V»	«–»	«+»	«?»
Бұрыннан білемін	Менің ойыма қайшы, кереғар	Жаңадан білдім	Келісе алмаймын, білгім келеді

ЕСТЕ САҚТА!

Геологтер алдымен таудың сыртқы құрылысына көз жібереді. Тастардың бітісін анықтайды. Әр жерін шұқып, тырнап, тыңдап көреді, электр тогын жіберіп, тыңдайды. Динамитпен қопарып, «тау кеудесін» тыңдайды. Геолог шығармашыл, білікті, өз туған жерінің тасын сүйетін болуы керек.

Ең жақсы мамандық

5–6-сабақтар

ЖАҢА СӨЗДЕР:

сәйкес, қаржыгер, сұраныс, заңгер, дінтанушы, оқытушы, бағдарламашы

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

- Сенің ата-анаң — қандай мамандық иелері?
- Саған қандай мамандықтар ұнайды? Неге?

АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Суретке қара. Өзің қалаған мамандық туралы айт. Етістіктерді үш шақта қолдан.

АЙТЫЛЫМ

3-тапсырма. Отбасы мүшелерінің мамандықтары бойынша постер құра.

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

4-тапсырма. Мәтінді тыңда. Оқы.

Қоғам дамуына орай мамандарға деген сұраныс әрқашан өзгеріп отырады. Зерттеушілердің болжамы бойынша, жақын болашақта инженерлерге сұраныс көбейеді. Өйткені қазір қоғамда кәсіби-техникалық мамандарға, инженер-технологтерге сұраныс көп.

Екінші орында IT-технолог, **бағдарламашылар**, веб-дизайнерлер тұр. Бүгінгі таңда кез келген мекеме мен кәсіпорынның жеке сайттары бар. Веб-дизайнерлер кәсіпорынды сайт арқылы таныстырады.

Болашақта жоғары сұранысқа ие болатын мамандықтар нанотехнологиямен байланысты болады. Нанотехнология ғылымның барлық саласын қамтиды: медицина, білім беру, тамақ өнеркәсібі, мәшине жасау, ғарыш технологиясы және т.б.

Бүгінгі таңда биотехнология, электроника мамандары, маркетинг пен сауда менеджерлері, халыққа қызмет көрсету, қаржыгер, заңгер, логист сияқты мамандықтар үлкен сұранысқа ие. Қоғамда аспаз, нан өнімдерінің шебері, тігінші, автомеханик, құрылысшы, сылақшы, ұста, сәулетші, техник-сантехник, медбике сияқты мамандық, кәсіп иелерінің орны бар.

Халықтың рухани әлемін дамытатын мұғалім, **оқытушы**, **дінтанушы** мамандықтарының орны бөлек.

ЖАЗЫЛЫМ

5-тапсырма. Сөздерді орыс тіліндегі баламасымен сәйкестендіріп жаз.

қоғамда	востребованный
сұранысқа ие	пищевая промышленность
қызмет көрсету саласы	работодатели
тамақ өнеркәсібі	профессионально-технический
жұмыс берушілер	в обществе
кәсіби-техникалық	в ближайшем будущем
IT-технолог маман	сфера обслуживания
жақын болашақта	программисты
бағдарламашылар	теолог
дінтанушы	специалист IT-технологий

АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

• Мамандыққа сұранысты кімдер анықтайды?

• Зерттеушілердің болжамы бойынша, болашақта қандай мамандық иелеріне сұраныс көбейеді?

• Ол неге байланысты?

ЖАЗЫЛЫМ

7-тапсырма. Сөздер мен сөз тіркестерін қатыстырып, сөйлем құра.

Мамандар болжамы, мамандарға сұраныс, тапшылық сезіледі, IT-технолог, бағдарламашылар, оқытушы, дінтанушы.

АЙТЫЛЫМ

8-тапсырма. Ақпараттың дұрыстығын анықта.

ақпарат	дұрыс	дұрыс емес
Жұмыс берушілер қазір менеджерлерді іздейді.		
Дәрігерлер зерттеулер жүргізіп, болашақта сұраныс артатын мамандар тізімін анықтайды.		
Веб-дизайнерлер кәсіпорынды сайт арқылы таныстырады.		
Жоғары деңгейде дайындалған сайт кәсіпорынның табысын арттырмайды.		
Болашақта жоғары сұранысқа ие болатын мамандықтар нанотехнологиямен байланысты.		

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

9-тапсырма. Мәтін мазмұны бойынша 4 сұрақ жаз. Ол сұрақтарды пайдаланып, парталас досыңмен диалог құр.

ЖАЗЫЛЫМ

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

10-тапсырма. Тірек сөздерді пайдаланып, диалог құр. Дәптеріңе жаз.

Тірек сөздер: *мамандық, маман, оқытушы, дінтанушы, таңдау, қызықты, пайдалы, жақсы оқу.*

АЙТЫЛЫМ

11-тапсырма. «Техника алмастыра алмайтын мамандық бар ма?» тақырыбында ойкөкпар (дебат) өткізіңдер. Араларыңнан ойкөкпарды жүргізетін, бағалайтын сыныптастарыңды сайлап алыңдар.

ОЙТАРАЗЫ

ЖАЗЫЛЫМ

12-тапсырма. Шығу парағын пайдаланып, сұраққа жазбаша жауап бер.

1. Өтілген тақырып бойынша не үйрендің?
2. Сен үшін тақырып несімен құнды болды?
3. Тақырып бойынша тағы не білгің келеді?
4. Тақырып бойынша басқа қандай ақпарат көздерін оқисың?

ЕСТЕ САҚТА!

Қоғам дамуына орай мамандарға деген сұраныс өзгеріп отырады. Зерттеушілердің болжамы бойынша, болашақта инженерлерге сұраныс көбейеді. Өйткені қазір қоғамда кәсіби-техникалық мамандарға, инженер-технологтерге сұраныс көп.

7–8-сабақтар

Кімге құсағың келеді?

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР:

талапкер, дәріс, тырыс

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Жақсы тәрбие алу үшін адамға не керек?

Сұраққа мына сызба бойынша жауап бер. Өз ойыңды дәлелде.

Жақсы тәрбие алу үшін адамға	ақыл ата-ана жақсы ұстаз адал дос жақсы мінез тәртіп	керек.

ЖАЗЫЛЫМ

2-тапсырма. Суретке қара. Сөздерден сөйлем құра.

Мамандық, жас дарын, ұлттық құндылық, құрметтейді, сыйлайды, көмектеседі, сүйеді, жақсы қарым-қатынас, танымал, атақты.

АЙТЫЛЫМ

3-тапсырма. «Кімге ұқсағың келеді?» деген тақырыпта досыңмен сөйлес.

Қалай ойлайсың? Өте дұрыс айтасың! Керемет! Мен де солай ойлаймын! Ойың жақсы екен! және т. б. этикеттік сөз орамдарын қолдан.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

4-тапсырма. Оқы. Тақырып қой.

Әлемде мамандық өте көп. Маған гуманитарлық сала, өнер саласының мамандықтары ұнайды. Себебі бұл саланың мамандары өнерді сақтауға, **ұлттық мәдениетті** дамытуға қызмет етеді. Жас ұрпаққа білім мен тәрбие береді. Абай айтқандай, «Адамның жақсы болуы жақсы ұстаздан».

Әр баланың үлгі тұтатын адамы болады. Менің де еліктейтін, ұқсағым келетін адамым бар. Ол — Шекер ағай. Ұстазымның бойында жақсы қасиет көп: біріншіден, ол — өте білімді, ақылды адам. Ағайдың **дәрісі** қатты ұнайды. Екіншіден, ол кісі — мейірімді адам. Ол кісі біздің әкеміз секілді: барлық оқушыны өз баласындай жақсы көреді. Үшіншіден, Шекер ағай — **адал, әділ** кісі. Ол кісі барлық баланы бірдей көреді: жақсы болсаң, мақтайды, қателессең, дұрыс жол көрсетеді. **Талапкерлерге** де көмектеседі. Төртіншіден, ол кісі — **талғампаз** адам. Мен ұстазымдай болуға **тырысамын**.

ЖАЗЫЛЫМ

5-тапсырма. Мәтін бойынша кластерді толтыр. Әр тақырыпшаның жанына тірек сөздерді жаз. Өздік, белгісіздік, болымсыздық, жалпылау есімдіктерін қолданып, мәтінді баянда.

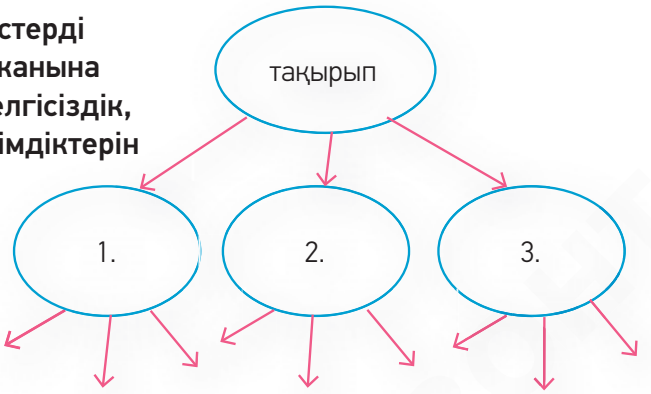

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Мәтіндегі қою қаріппен берілген сөздерден сөйлем құра.

ЖАЗЫЛЫМ

7-тапсырма. Көп нүктенің орнына қажетті сөзді қойып жаз.

Әр баланың өзі ... ... адамы болады. Менің де ... ... адамым бар. ... кісі ... Талапкерлерге де ... Барлық оқушыны ... ... жақсы көреді. Ағайдың ... ұнайды. Мен ұстазымдай болуға ... .

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ

8-тапсырма. Гуманитарлық және техникалық саланың ерекшеліктері мен ортақ белгілерін анықтап, Венн диаграммасын толтыр.

АЙТЫЛЫМ

9-тапсырма. Мәтінге сүйеніп, өзің үлгі тұтатын адам жайлы мәтін құра.

Сұрақтарға жауап бер.

1. Өзіңе кімді үлгі тұтасың?
2. Не себепті?
3. Үлгі тұтатын адамыңның қандай ерекшелігі ұнайды?

АЙТЫЛЫМ

10-тапсырма. «Оймоншақ». Топтық жұмыс. «Мамандықтың бәрі жақсы» деген тақырып бойынша мәтін құраңдар. 2 минутта көп әрі дұрыс сөйлем құраған топ жеңіске жетеді.

ОЙТАРАЗЫ

ТЫҢДАЛЫМ

11-тапсырма. **Әнді тыңда. Мәтінін жаттап ал. Ән не туралы екенін айт.**

АЙТЫЛЫМ

12-тапсырма. **Сұрақтарға жауап бер.**

- Маған ... қиын болды
- Мен ... тапсырмаларын орындадым
- Мен ... екенін түсіндім
- Мен ... үйрендім
- Мен ... таңғалдым

ЕСТЕ САҚТА!

Ағайдың дәрістері ұнайды. Ол талапкерлерге көмектеседі. Мен мұғаліміме ұқсауға тырысамын.

9–10-сабақтар

Әріптестік кездесу ұйымдастырамыз

ЖАҢА СӨЗДЕР:

ғой, ірікте, тәжірибе

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. **Суреттегі қай маманмен кездесу өткізгің келеді? Себебін айт.**

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. **Өнер саласындағы мамандықтарды сызба түрінде көрсет. Өз қалауыңмен біреуінің ерекшелігін айтып бер. Ол мамандыққа қандай талап қойылатынын болжа.**

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

3-тапсырма. Мәтінді тыңда. Оқы.

Біз бүгін Ғабит Мүсірепов атындағы Қазақ мемлекеттік академиялық балалар мен жасөспірімдер театрының әртісі — Досқан Жолжақсыновпен кездесу өткіземіз. Кездесуді біздің сынып ұйымдастырады. Бір апта бұрын хабарландыру жаздық. Кеше оқушылар кездесу өтетін залды безендірді.

Саша екеуіміз актер туралы слайд-фильм дайындадық. Көрнекті әртістің өнері мен өмірі жайлы қызықты деректер іздедік. Көркем фильмдерден үзінділер алдық. Қызықты суреттер таптық.

Әнел мен Анна кездесудің сценарийін дайындады. Өнерлі балаларды іріктеді. Концертті Ләйла апай жүргізді.

Кездесуде Досқан Жолжақсынов өзі таңдаған өнер саласы, актер мамандығының қыр-сыры туралы сұрақтарға жауап береді. Досқан Жолжақсынов — актер ғана емес, өте шебер әнші ғой. Ол кісі домбырамен ән салады. Кездесуден кейін әртіске еңбек сабағында жасаған сыйлығымызды ұсынамыз. Естелікке суретке түсеміз. Біздің көп тәжірибеміз жоқ, бірақ кездесудің сәтті өтетініне сенемін.

Әне, әртістің өзі де залға кіріп келе жатыр...

ЖАЗЫЛЫМ

4-тапсырма. Мәтіннен есімдіктерді теріп жаз. Олардың қандай мағына беріп тұрғанын түсіндір.

АЙТЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

5-тапсырма. Жұптық жұмыс. Мәтінге сүйеніп, әртіспен кездесудің жоспарын кесте түрінде жаз.

№	орындалатын іс-шара	жауапты	мерзімі	нәтижесі
1	кездесудің жоспарын жасау	Анна, Әнел	15 қаңтар	жоспар
2	кездесудің сценарийін әзірлеу			
3				

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Мәтіндегі етістіктерді теріп жаз. Олардың қай шақта тұрғанын, қалай жасалғанын айт.

ЖАЗЫЛЫМ

7-тапсырма. Ғаламтордан Досқан Жолжақсыновтың өмірі мен шығармашылығына қатысты ақпаратты тауып, қысқаша өмірбаянын жаз.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

8-тапсырма. Жағдаят: Досқан Жолжақсыновпен кездесуге сен де қатысып отырсың. Қандай сұрақ қояр едің? Сұрағыңды жазбаша дайында. Дайындаған сұрағыңды айт.

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

9-тапсырма. Белгілі тұлғалардың мамандыққа, маманға қатысты айтқан қанатты сөздерін тауып, жаз. Олардың мағынасын өз сөзіңмен түсіндір.

АЙТЫЛЫМ

10-тапсырма. «Қоржын» ойыны. Үш топқа бөлініңдер. Жеребе тастап, кездесуге шақыратын мамандарды таңдаңдар. Бір топ техника саласының маманымен, екінші топ өнер адамымен, үшінші топ экономика саласындағы белгілі тұлғамен өтетін кездесудің жоспарын жасасын. Сұрақтарға жауап беріңдер.

- Кездесуді қалай ұйымдастырасыңдар?
- Кездесу ерекше болуы үшін не істейсіңдер?
- Қонаққа қандай сыйлық ұсынасыңдар?

ЕСТЕ САҚТА!

Біз бүгін әртіс Досқан Жолжақсыновпен кездесу өткіземіз. Кездесуді біздің сынып ұйымдастырады. Өнерлі балаларды іріктедік. Концерт бағдарламасын жасадық. Біздің тәжірибеміз жоқ. Бірақ кездесу сәтті өтті.

Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім?

11–12-сабақтар

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Рөлдік ойын. Ағаң Қазақстан-Британ техникалық университетіне оқуға түсті. Телефон шалып, ағаңды құттықта. Ол үшін ҚБТУ-дағы «газ және мұнай» мамандығы, болашағы, артықшылығы туралы ақпарат жина.

Диалогте етістіктерді, есімдіктерді қолдан.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Ғаламтор материалдарын пайдаланып, «Қазақстанның атақты геологтері» деген тақырыпта шағын шолу-реферат дайында. Оны сыныпта қысқаша таныстыр. Мүмкіндігіне қарай сөзіңді слайдтар арқылы рәсімде.

ЖАЗЫЛЫМ

3-тапсырма. «Мамандық» тақырыбына синквейн дайындаңдар.

Бес жолды тақпақтың құрылымы:

1. тақырыпқа қатысты бір зат есім
2. зат есімге қатысты екі сын есім
3. зат есімге қатысты үш етістік
4. зат есімді суреттеп, толықтыратын төрт кілт сөз
5. тақырыпты сипаттайтын бір синоним не метафора (зат есім).

ОЙТАРАЗЫ

ЖАЗЫЛЫМ

4-тапсырма. Шығу парағын пайдаланып, сұраққа жазбаша жауап беріңдер.

1. «Болашақтың мамандықтары» тақырыбы бойынша не үйрендіңдер?
2. Сен үшін тақырыптың құнды жақтары қандай болды?
3. Өзіңнің, жолдастарыңның білімін бағала (өзіңнің, жолдастарыңның жұмысына көңілің тола ма?)
4. Тақырып бойынша тағы не білгің келеді?

БІЛГЕНГЕ МАРЖАН...

Сен де – бір кірпіш дүниеге,
Кетігін тап та бар, қалан!

Абай

9 Қазақстан және «Ұлы Жібек жолы» Дүкенбай Досжан «Жібек жолы» (үзінді)

1–2-сабақтар

ОҚУШЫ, БҰЛ БӨЛІМДЕ:

- тірек сөздер, жетекші сұрақтар арқылы негізгі ойды анықтауды;
- диалогте өз ойыңды жеткізе білуді;
- орта көлемді шығармаларды түсініп, негізгі ойды анықтауды;
- тақырып бойынша сызбалармен жұмыс істеуді;
- берілген деректерді пайдаланып, түйіндеме жазуды;
- ауыспалы келер шақтың қызметін біліп, ауызша және жазбаша жұмыстарда қолдануды **үйренесің**.

Рухани мұрамыз туралы не білесің?

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

бағалы, тауар, киім-кешек, мақпал, мата, жібек, жәрмеңке, базар, барқыт, мақта, торғын, саудагер

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

«Ұлы Жібек жолы» туралы не білесің?
Бұл жол арқылы қандай сауда-саттық жасалған?
«Ұлы Жібек жолы» қай мемлекеттердің шегарасы арқылы өткен?
«Ұлы Жібек жолының» бойында қандай қалалар болған?

ЖАЗЫЛЫМ

2-тапсырма. Сурет бойынша сөйлем құра.

Алаша хан күмбезі

Қожа Ахмет Ясауи кесенесі

ТІЛДІК БАҒДАР

Ауыспалы келер шақ етістіктің түбіріне *-а, -е, -й* жұрнақтары жалғану арқылы жасалады. Ауыспалы осы шақ пен ауыспалы келер шақ бір-бірінен сөйлемдегі мағынасы жағынан **ажыратылады.**

Мысалы: Мен көлікте келемін — ауыспалы осы шақ. Мен ертең келемін — ауыспалы келер шақ.

Ескерту: Сөйлеген кезде ауыспалы келер шақтың I жағындағы етістіктер ықшамдалып *(айтам, келем* т.с.с. түрде*)* қолданылады.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ОҚЫЛЫМ

3-тапсырма. Мәтінді оқы. Тақырып қой.

«Ұлы Жібек жолы» — Қазақстан жері арқылы өткен сауда-саттық жолы. Қазақстанның ортағасырлық қалаларында жүргізілген қазба жұмыстары кезінде археологтер Қытай мен Византия, Иран мен Үндістан елдерінде соғылған теңгелер мен ділдаларды тапқан. Алматы қаласының маңындағы Талғар қаласының орнын қазған кезде Иранда жасалған қола табақ, қытай фарфоры мен жапонның фаянс тостағанының сынығы және т.б. бұйымдар табылған.

«Ұлы Жібек жолының» бойымен саудагерлер Ферғананың әйгілі тұлпарларын, түйе, пілдермен қатар барқыт, жібек, мақпал, торғын маталарды, киім-кешекті және т. б. бағалы тауарларды сату үшін алып өткен. Осы жол арқылы қант, жүзім, шабдалы, қауын сияқты жеміс-жидек те саудаланған.

«Сен білесің бе?» энциклопедиясы

ЖАЗЫЛЫМ

4-тапсырма. *Үлкейгенде жазады, ертең барады, келесі жылы сатады, кешке сөйлеседі, түсте ойнайды* тіркестерін қатыстырып, сөйлем құра.

АЙТЫЛЫМ

5-тапсырма. Диалогтегі көп нүктенің орнына қажетті сөздерді қой.

Қажетті сөздер: *ескерткіштер, «Ұлы Жібек жолы», жібек матасы.*

— Айтолқын, сен ... жайлы не білесің?

— «Ұлы Жібек жолымен» сауда-саттық жасалған. «Ұлы Жібек жолының» бойындағы қалаларда жәрмеңке өтіп, базар көп болған.

— Ондағы тарихи ескерткіштерді білесің бе?

— Тарихи ... Қожа Ахмет Ясауи кесенесі, Алаша хан күмбезі, шығыс моншасы бар.

— Ондағы басты тауар не болды?

— Қытайдың ... ... үлкен рөл атқарды.

— «Ұлы Жібек» жолының бағыты қандай?

— Тоғыз жолдың торабындағы Отырар арқылы бірнеше бағытқа таралған.

АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Төмендегі жоспар бойынша мәтінді мазмұнда.

1. Қазба жұмыстары
2. Жәдігерлер
3. Тауарлар

ЖАЗЫЛЫМ

7-тапсырма. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінен *«ұлы», «тауар», «әшекей», «қазба»* **сөздерінің мағынасын тап. Осы сөздерді қатыстырып, сөйлем құра.**

Үлгі: *«Ұлы». 1. сын есім. Орасан, зор, үлкен, ірі. 2. Асқан кемеңгер, данышпан, атақты, озық ойлы. Ұлы ата. Үлкен ата, арғы ата, Ұлы жүз — қазақ халқының этникалық құрамына енетін Жетісу тайпаларының бірлестігі. Ұлы сәске — түс мезгіліне таянған кез. Ұлыстың ұлы күні. Салтанатты, қуанышты, мерекелі күн. Ұлы түс — тал түс, шаңқай түс; күннің қатты ысыған уақыты. Ұлы (ұлу) — бұйрық райлы етістік. Иттің, қасқырдың дауысын созып үн шығаруы.*

ТЫҢДАЛЫМ АЙТЫЛЫМ

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

8-тапсырма. Мәтінді тыңда. Тірек сөздерді пайдаланып, мәтінді баянда.

Қазақстан жері, өту, Қытай, Орталық Азия, сауда-саттық, қала салу, қолөнер өндірісі, төл ақша, монета шығару.

ЖАЗЫЛЫМ

9-тапсырма. Қате жазылған сөздерді тауып, себебін түсіндір.

1. Қазақстаннің ортағасырлық қалаларында жүргізілген қазба жұмыстары кезінде археологтер Қытай мен Византия, Иран мен Үндістан елдерінде соғылған теңгелер мен ділдаларды тапқан. 2. Иранда жасалған қола табақ, қытай форфорі пен жапон фаянс тостағанының сынығы және т.б. бұйымлар табылған. 3. «Ұлы Жібек жолының» бойымен саудагертер Ферғананың әйгілі жүйрік аттарнің, түйе мен пілтерді, және тауарларды сату үшін алып өткен. 4. «Ұлы Жібек жолы» бүкіл Еуропа мен Азия елдерінің бір-біріпен қатынас жасауына мүмкіндік туғызып, ондағы халықтарды біріктірді. 5. «Ұлы Жібек жолы» Қазақстан жерімен те өткен.

ЖАЗЫЛЫМ

10-тапсырма. Берілген етістіктерді нақ осы шақ, жедел өткен шақ, ауыспалы келер шаққа айналдырып, сөйлем құра.

Байланыстыр, өндір, тасымалда, жұмыс істе, бағалан, тарал, қосыл, жеткіз, біріктір, туғыз.

Үлгі: *нақ осы шақ — байланыстырып отыр; жедел өткен шақ — байланыстырды; ауыспалы келер шақ — болашақта байланыстырады.*

АЙТЫЛЫМ

11-тапсырма. «Ұлы Жібек жолының» бойында орналасқан Испиджаб, Усбаникент, Отырар, Түркістан, Тараз, Сауран, Сығанақ, Сарайшық, Жаңакент қалалары туралы ақпарат жинап, ой бөлісіңдер.

ЕСТЕ САҚТА!

«Ұлы Жібек жолы» — бірнеше мемлекетті байланыстырған сауда жолы. Ол Орталық Қазақстан мен Жетісу жері арқылы өткен. «Ұлы Жібек жолының» бойында дамыған қалалар болған. Қазақстанның ортағасырлық қалаларында жүргізілген қазба жұмыстары кезінде археологтер көптеген бұйымдарды тапқан.

3-4-сабақтар

Түркістан — тарихи қала

ЖАҢА СӨЗДЕР

кесене, зәулім күмбезді, тәу ету (тағзым ету, табыну, құрметтеу), тайқазан, шығыс моншасы, гүлден, отырықшы, тарал, өрік, мейіз, тие, тоған

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ

1-тапсырма. Сөздерді пайдаланып, мәтін құра.

Кесене, ғимарат, киелі жер, тайқазан, шығыс моншасы, хикметтері, дін және тәрбие, мешіт, қасиетті жер.

АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Суретте қандай ескерткіш бейнеленген?

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ОҚЫЛЫМ

3-тапсырма. Мәтінді оқы. Екі мәтіндегі ақпаратты салыстыр.

1. Түркістан — Қазақстан Республикасындағы тарихи қала. Ол бұрын «Ясы» деп аталған. Түркістан Есім ханнан бастап Қазақ хандығының орталығы болған. Осы кезден бастап қала «Түркістан» деп атала бастаған. 1903 жылы Түркістанда теміржол вокзалы салынды. Қазір де Түркістанды дүниежүзі біледі. Ол «қасиетті жер» саналады *(«Балалар» энциклопедиясы)*.

2. Ахмет Ясауи кесенесі – Түркістан қаласында XIV ғасырдың соңында тұрғызылған тарихи ғимарат. Ол XII ғасырда өмір сүрген, бүкіл Шығысқа аты әйгілі ақын – Ахмет Ясауидің бейітінің басына орнатылған.

Ахмет Ясауи Оңтүстік Қазақстанда, «Сайрам» деген жерде туған. Оның «Диуани хикмет» («Даналық жайындағы кітап») атты діни өлеңдер жинағы бірнеше рет басылған. Ахмет Ясауи өлеңдері жақсылыққа, әділдікке шақырады. Халықты басқа діндегілермен жауласудан сақтандырады.

Кесене 1978 жылдан бастап музей ретінде жұмыс істей бастады *(«Отырар» энциклопедиясынан)*.

ЖАЗЫЛЫМ

4-тапсырма. Сөйлемдерді дұрыс құрастырып, жаз.

Есім ханнан бастап Түркістан Қазақ хандығының орталығы болған.
Ахмет деген Сайрам Оңтүстік жерде Қазақстанда Ясауи туған.
Ясауи әділдікке жақсылыққа, Ахмет шақырады өлеңдерінде.
Түркістан Жібек (Ясы) қаласы Ұлы бойында жолының орналасқан.

АЙТЫЛЫМ

5-тапсырма. Диалогті толықтырыңдар.

— Ахмет Ясауи қандай адам болған?
— … .
— Ол қашан, қайда туған?
— … .

— Қай қала Қазақ хандығының орталығы болған?
— … .
— Түркістан қандай жер саналады?
— … .

ТЫҢДАЛЫМ

6-тапсырма. Мәтінді тыңда. Сұрақтарға жауап бер.

- «Ұлы Жібек жолы» арқылы Еуропаға не тарады?
- Қазақ халқы нені үйрене бастады?
- Қалалардың гүлденуіне не әсер етті?

АЙТЫЛЫМ

7-тапсырма. Жағдаят: елге келген туристерге Ахмет Ясауи кесенесін таныстыр.

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ

8-тапсырма. Мәтіндегі етістіктерді теріп жазып, ауыспалы келер шақта сөйлем құра.

Үлгі: *Орнатқан. Біздің үйге ертең ғаламтор орнатады.*

АЙТЫЛЫМ

9-тапсырма. Қожа Ахмет Ясауи кесенесі туралы 6 сұрақ дайындап, көршіңе қой. 10-12 үнқатымнан тұратын сұхбат құрыңдар.

АЙТЫЛЫМ

10-тапсырма. Ескерткіштер туралы фотоколлаж дайындап, «Ескерткіштер — елдің тарихы» деген тақырыпта әңгімелесіңдер.

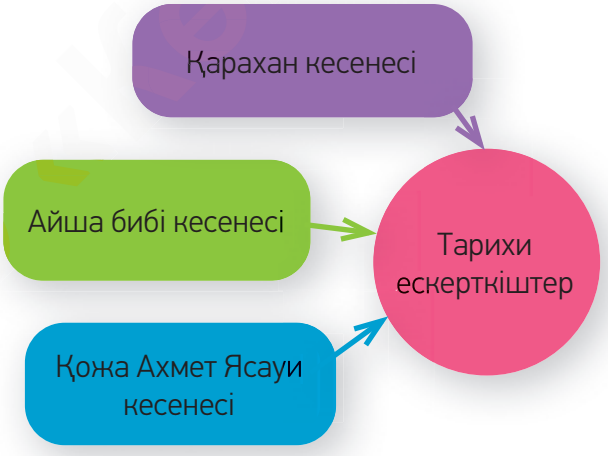

ЕСТЕ САҚТА!

Қожа Ахмет Ясауи кесенесі «тарихи ескерткіш» саналады. Ол Түркістан қаласында орналасқан. Мұсылмандар Түркістанды «екінші Мекке» деп атайды. Мен Түркістанға Қожа Ахмет Ясауи кесенесін көруге барамын.

Дүкенбай Досжан «Жібек жолы» (үзінді)

5–6-сабақтар

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

құдірет, ежелгі, таусылмас, көріпкел, сәуегей, салтанатқа бөлеу, байлыққа белшеден бату, дамылдау, қорған, соқпақ

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. «Ұлы Жібек жолы» қай ғасырда пайда болған?
2. Бұл жолдың қандай маңызы болды?
3. «Ұлы Жібек жолында» қай мемлекеттер сауда жасаған?
4. Сауда жолы не себепті «Ұлы Жібек жолы» деп аталған?

ЖАЗЫЛЫМ

2-тапсырма. Етістіктерді жедел өткен шақ, нақ осы шақ, ауыспалы келер шаққа қойып, сөйлем құра. Сөйлемнің мағынасы қалай өзгергенін түсіндір.

Салтанатқа бөлеу, байлыққа белшеден бату, толтыру, салғызу, дамылдау.

Үлгі: *нақ осы шақ — салтанатқа бөлеп отыр; жедел өткен шақ — салтанатқа бөледі; ауыспалы келер шақ — ертең салтанатқа бөлейді.*

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ОҚЫЛЫМ

3-тапсырма. Мәтінді оқы. Мәтіннің мазмұнын баянда.

«Жібек жолы»
(үзінді)

...Отырардың бүгінгі құдіреті ше?.. Мәрмәр теңізінен басталып, ежелгі Бабыл жерінен шығып, Үнді жерімен өтіп, Хорезмді басып, Қытайға қарай жүретін «Бас Жібек жолы», «Жау жолы» осы қаланың үстінен өтеді. Саудагерлер Отырардың «Қан базарына» саудасын салады, кең сарайда қонып, дамылдайды, сосын тағы да таусылмас жолға шығады. Осының өзі туған қаласын салтанатқа бөлеп, байлыққа белшеден батыра берді. Атағын дүйім жұртқа жайды...

Әуелде араб жиһанкездері Отырарды «Фараб» не «Бәрәб» деп жазып жүрді. Отырарды қазір ғұлама, өнерпаз, көріпкел, сәуегей, зергер мекен етеді. Шаһарды екі жүз мыңдай халық мекендейді; көшесінде сан жүздеген тасболат там, жәдігер, кешендер бар; монша, мешіт, саудахана, қышхана, гүртхана, әсем әуіздер, қорған мен соқпақтар бар.

...«Жәдігер» деген — тастан салынған ымырат, «дің үй» деген — түрі киіз үй тәрізді күмбездеп салынған мекен, бұл екі құрылыс та шаһардың орталық көшесінде көп кездесетін.

Үй тас пен кешендерді көбіне диқандар мекендейді. Қаланың шеткі көшелерінде тасболат тамдар көп ұшырасады, тасболат тамдар киіз үй секілді дөңгелек емес, төрт бұрышты не қоржынды етіп салынған. Үйлерінің қабырғасы әрқилы әсем қыштан қаланған, оларға тән тұрақты құбылыс — есіктерінің бірқелкі түстікке қарап тұруы еді. Тасболат тамдарды ұсталар, қолөнершілер, тоқымашылар жайлайды.

Д. Досжан

ЖАЗЫЛЫМ

4-тапсырма. Мәтін мазмұны бойынша керекті сөздерді тіркестіріп жаз.

1	2
Отырардың	мекендейді
Бабыл	өтеді
диқандар	кешен
таусылмас	көше
үстінен	құдіреті
тас	тарихшылары

1	2
тасболат	бұрышты
әсем	жері
араб	жол
төрт	әуіз
шеткі	там

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

5-тапсырма. Мәтін мазмұны бойынша жоспар құрып, жаз. Жоспардағы тірек сөздерді анықта. Жоспарың бойынша мазмұнда.

ТЫҢДАЛЫМ

6-тапсырма. Мәтінді тыңда. Дұрыс жауапты белгіле.

ақпарат	дұрыс	дұрыс емес
1. Сығанақ — орыстың ежелгі қаласы.		
2. Шаһар оныншы ғасырда «Сунақ» деп аталыпты.		
3. Махмұд Қашқаридің еңбегінде Тараз туралы жазылған.		
4. Ясы қаласы «Сақтардың ошағы» дегенді білдіреді.		
5. Қалада зергерлік жақсы дамыған.		

АЙТЫЛЫМ

7-тапсырма. Жақшадағы сұрақтарға жауап бер. Қажетті сөздерді пайдаланып, сөйлемді толықтыр.

Қажетті сөздер: *кітапхананы, жат жерде, кітапханасы, Әнет баба, ұлы, кітаптар.*

1. Әбу Насыр әл-Фарабидің (несі?) Күмбез сарайдың терістік бетіндегі қума етіп салынған түкпіргі бөлмелерде болатын. 2. Әуел баста кітапхана (қандай?) ғұлама туып-өскен «Аққорған» атты қорғанында еді, Отырар шаһарының атағы дүйім жұртқа дабырайған соң Әбу Насыр көзі тірісінде Күмбез сарайға көшірткен. 3. Содан бері сан көп заман өтті, кітапхана иесі (қайда?) қайтыс болды, кітап қоры молыға түсті. 4. Иланшы Қадырхан бүгін сол (нені?) аралап көрмекші еді. 5. Жаңадан (нелер?) қосылды, — соны білмекші. Кітапхана орналасқан бес қатпар қыш бөлменің бас қақпасының алдынан (кім?) ұшырасқан.

Д. Досжан

ЖАЗЫЛЫМ

8-тапсырма. Сөздерді пайдаланып, сөйлем құра.

Құдірет, ежелгі, таусылмас, көріпкел, сәуегей, салтанатқа бөлеу, байлыққа белшеден бату, дамылдау.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

9-тапсырма. «Сұрақ сандық» ойыны

Екі топқа бөлініңдер. Ортаға екі сандық қойылады. Оқушылар мәтін бойынша 6 сұрақ құрастырып, сандыққа салады. Екі топ сандық алмасады. Топтағы балалар кезекпен сандықтағы сұрақтарды алып, жауап береді. Қай топтың сұрақтары мен жауаптары дұрыс әрі қызықты болса, сол топ жеңеді.

ЖАЗЫЛЫМ

10-тапсырма. Топтық жұмыс. Дереккөздерден Түркістан қаласы туралы ақпарат жинап, постер дайындаңдар. Оны сынып алдында қорғаңдар.

ЕСТЕ САҚТА!

Дүкенбай Досжанның «Жібек жолы» романын оқыдым. Мұнда «Жібек жолының» бойындағы қалалар туралы мәлімет берілген. Отырар қаласында Әбу Насыр әл-Фарабидің кітапханасы болған.

7–8-сабақтар

Отырарлық ғалым

ЖАҢА СӨЗДЕР

ғұлама, ізгі, надан, бас пайда, жұрттың мүддесі, ауызбірлік, негізгі, жалғас

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Суретті пайдаланып, Отырар қаласы туралы шағын мәтін құра.

Отырар

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

2-тапсырма. Мәтінді оқы. Д. Досжанның өмірбаянын пайдаланып, түйіндемесін жаз.

Жазушы, Қазақстан Республикасы Мемлекеттік сыйлығының иегері Дүкенбай Досжан 1942 жылдың 9 қыргүйегінде Қызылорда облысы Жаңақорған ауданы Құланшы ауылында туған. Қазақ Мемлекеттік

университетін бітірген. Жазушы, әдеби қызметкер, аға редактор, бөлім меңгерушісі болған.

Дүкенбай Досжанның 11 роман, 22 хикаят, 100-ден астам әңгімесі бар. Жазушының шығармалары әлемнің 20 тілінде жарияланған.

Украинадағы «Днепро» баспасының «Тарихи тақырыптағы жақсы кітап» атты сыйлығын алған. Суреткердің есімі АҚШ-тың «Әдебиет және өнер адамдары» энциклопедиясының 2-томына, Ұлттық энциклопедияның 3-томына, «Абай» энциклопедиясына енген.

Дүкенбай Досжан 2013 жылдың 15 қыргүйегінде қайтыс болған.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

3-тапсырма. Д. Досжанның «Жібек жолы» романынан алынған үзіндіні оқы. Мәтіннің мазмұнын баянда.

... Ақиық ұстазы – Әбу Насыр Мұхаммед ұлы Мұхаммед Тархан Фараби туралы ойлады. Әбу Насырдың «Ізгі қала халқының көзқарастары туралы кітап» деген ғажайып шығармасын еске алды. Ол шығарманы үш рет оқып шыққан. Кітапта ұлы ғұлама қоғам туралы айтқан. Ұстазы қоғамды «толық» әм «толымсыз» деп екіге бөледі. Толық қоғамның өзі үш түрлі: үлкен, орташа және кіші. Үлкен қоғам – бүкіл жержүзіндегі ақылды адамзат; орташа қоғам — белгілі бір ел, мемлекет; кіші қоғамға жеке-дара қала халқын жатқызған. Енді осы қалалардың өзін «ізгі» және «надан» деп екіге бөледі: «Адамдары бақытты болу үшін біріне бірі көмектесіп отыру мақсатымен бірлескен қала ізгі қала болады, халқы бақытқа жету үшін өзара көмектесіп отыратын қоғам да ізгі қоғам болады», — дейді.

...Надан қалаларды Әбу Насыр сегіз түрге бөледі. Бұл қалалардың халқы бас пайдасын жұрт мүддесінен жоғары қояды, өзімшіл, менмен, мақтаншақ келеді. Олардың ұғымынша, өмірдің ең асыл ләззаты байлықта, билікте. Ауызбірлігі мол, түсінігі терең, бір-біріне қол ұшын беріп отыратын қаласы — осы Отырар емес пе?

Әбу Насыр ізгі қаланы қатты аңсаған. Оның ойынша, ізгі қала тұрғындарының дені бақытты, білімді, өнерлі, зергер, еңбексүйгіш, меймандос, шыншыл болады. Өсек, өтірік, ұрлық, бұзақылық жойылған. Жұрт та бір-біріне үнемі ізгі ниетпен көмектеседі, қуанышын қоса көтереді. Ешбір қаламен соғыспайды, бірақ өзгелер шабуыл жасай қалса, тойтарар қайраты мол. Ешкімге есесін жібермейді. Ол қаланың әміршісі де ержүрек, білімді, қылышты емес, кітапты сыйлайтын саналы жан болғаны ләзім.

Д. Досжан

АЙТЫЛЫМ

4-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. Иланшы Қадырхан кім туралы ойлады?
2. Ол Әбу Насыр әл-Фарабидің қай шығармасын еске алды?
3. Ол шығарманы неше рет оқыған?
4. Шығармада не туралы айтылған?

ЖАЗЫЛЫМ

5-тапсырма. Сөздерді пайдаланып, сөйлем құра.

Ғұлама, ізгі, надан, бас пайда, жұрттың мүддесі, ауызбірлік.

ТЫҢДАЛЫМ

6-тапсырма. Мәтінді тыңда. Сұрақтарға жауап бер.

1. Әл-Фараби — кім?
2. Ол — қандай ғалым?
3. Ол қандай салаларға қызыққан?
4. Ол қай қалада дүниеге келген?
5. Ғалым неше тіл білген?

АЙТЫЛЫМ

7-тапсырма. 3-тапсырмадағы етістіктерді тауып, қай шақта тұрғанын айт.

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ

8-тапсырма. Көп нүктенің орнына тиісті қосымшаны қойып, сөйлемді жаз.

1. Ол шығарма... үш рет оқып шыққан. 2. Толық қоғам өзі үш түрлі: үлкен, орташа және кіші. 3. Енді осы қалалар... өзін «ізгі» және «надан» деп екі... бөледі. 4. Надан қалаларды Әбу Насыр сегіз түрге бөле... . 5. Олардың ұғымынша, өмір... ең асыл ләззаты байлық..., билікте. 6. Оның ойынша, ізгі қала тұрғындарының дені бақыт..., білім..., өнер..., зергер, еңбексүйгіш, меймандос, шыншыл болады. 7. Бөлмелер... төбесі кілең күмбезденіп қосылған, тас төбе... сәуле түсетін, ауа кіретін дөңгелек ойықтар... бар.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

9-тапсырма. Мәтін бойынша жоспар құр. Мәтіндегі негізгі ойды түйіндеп, үш сөйлем жаз. Жоспарыңа сүйеніп, ойыңды айт.

Арыстан бап кесенесі

9–10-сабақтар

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

әулие, жұмырлана өрілу, қызғалдақ қауызындай, құлаш, өлшем

ЖАЗЫЛЫМ

1-тапсырма. Сөздерді пайдаланып, сөйлем құра.

Надан, хикаят, ізгі қала, қоғам, әулие, кесене, қария, түс, ғасыр, аңыз.

АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Суретте қандай ескерткіш бейнеленген?

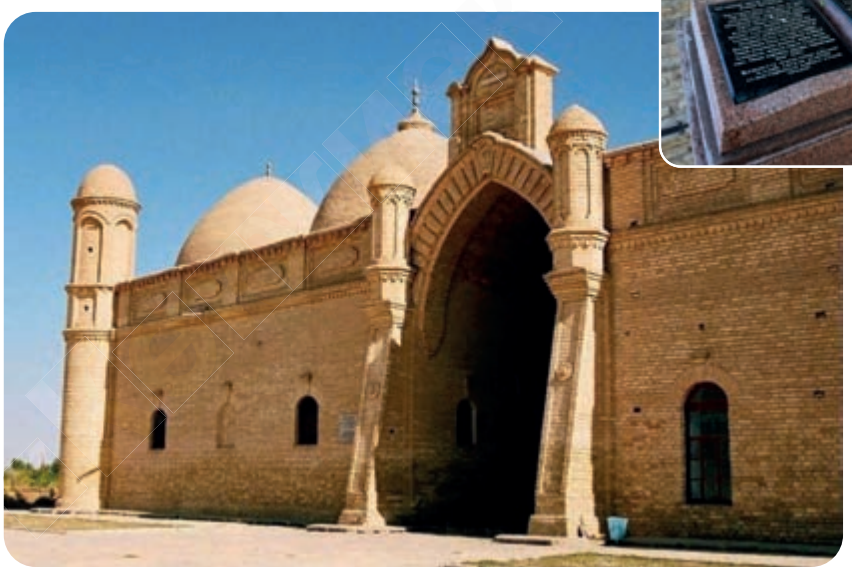

ТЫҢДАЛЫМ

3-тапсырма. Мәтінді тыңда. Тірек сөздерді пайдаланып, мәтінді мазмұнда.

Арыстан бап, кесене, аңыз, Әмір Темір, өгіз, дуал, мүйізімен сүзу, құлату, қария, түс, жарлық беру, Қожа Ахмет Ясауи.

ЖАЗЫЛЫМ

4-тапсырма. Диаграмманы толтыр.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ОҚЫЛЫМ

5-тапсырма. Мәтінді оқы. Мәтін бойынша жоспар құр. Түсінгеніңді айт.

Осыншама алып құрылысты дәлме-дәл өлшеп салуға нендей сызықтар мен өлшемдерді қолданғанын білгісі келді. Бас зергерге сауал қойды.

— Қыпшақ өлшемдері туралы кітап жазып жүрмін, — деп бастады сөзін зергер. — Қай ұлттың болмасын, өзіндік өлшем заңы бар. Қыпшақ өлшемдері де ешкімнен кем қалыспайды.

Бас зергер өлшем заңдары туралы көп айтты. Бұдан Иланшы Қадырханның ұққаны: әлгі өлшемдер кездейсоқ келтіріле салмайды, ел мен елдің, салт пен дәстүрдің арақатынасынан шыққан.

... Арыстан баба кесенесін әлі тамашалап жүрген. Оң қабырғадағы жарма қақпадан өтіп, кіші бөлмеге енді. Төрт қабырға да жарылған қызғалдақ қауызындай тепе-тең, жұмыр қабырғадан тұрады екен. Ескерткіштің тағы бір ерекшелігі — күмбез астына бірде-бір тұғыр не тіреу қойылмаған. Бас зергердің құрылыс есебіне жетік жан екеніне енді көз жеткізді. ...Иланшы Қадырхан мен зергер зәулім ескерткішті көп аралады... .

Д. Досжан

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Семантикалық картаны толтыр. Түсіндір.

зат есім	негізгі	туынды	күрделі	деректі	дерексіз
қызғалдақ					
зергер					
Арыстан бап					
арқан					
күмбез					
ескерткіш					
ұста					

АЙТЫЛЫМ

7-тапсырма. Диалогті толықтырыңдар.

Ол нені білгісі келді?

..... .

Күмбездің асты немен қапталған?

..... .

Бас зергер қандай кітап жазып жүр?

..... .

Ескерткіштің қандай ерекшелігі бар?

..... .

АЙТЫЛЫМ

8-тапсырма. Жағдаят: сен Түркістан қаласында тұрасың. Досың Түркістанға келетінін айтты. Ол сенен Арыстан баптың кесенесіне қалай баруға болатынын, жұмыс кестесін сұрады. Досыңа Арыстан бап кесенесі туралы айтып бер.

ЖАЗЫЛЫМ

9-тапсырма. Жақшадағы қажетті етістіктерді дұрыс тұлғада қойып, сөйлемдерді жаз.

1. Дүкенбай Досжан «Жібек жолы» романында оқырманды қыпшақтардың тарихы, тұрмыс-тіршілігі, өнерімен (бейнеле, таныстыр, жеткіз). 2. «Ұлы Жібек жолындағы» ежелгі қалалар туралы мәлімет (бер, көр, жаз). 3. «Әлемнің екінші ұстазы» атанған Әбу Насыр әл-Фарабидің шығармасы туралы (кел, сөйле, айт). 4. Қыпшақ әміршісі — Иланшы Қадырханның өз еліне деген сүйіспеншілігін (өрнекте, дәлелде, суретте). 5. Көрнекті жазушы Дүкенбай Досжанның «Жібек жолы» романы неміс тілінде Берлин қаласында екінші мәрте (жарық көр, жарияла, оқы). 6. Романның алғашқы аудармасын 1987 жылы «Volk und Welt» баспасы (қой, шығар, көрсет). 7. Романды жоғары бағалаған Лео Кошут пен Рапрехт Вилноу оны қайтадан (жаз, аудар, қорға), «Verlag Hans Schiler» баспасынан 3 мың данамен (айт, жарияла, көр).

ЕСТЕ САҚТА!

Дүкенбай Досжан «Жібек жолы» романында Арыстан бап кесенесін суреттеген. Арыстан бап Қожа Ахмет Ясауидің ұстазы болған. Ол бірнеше тілді жақсы білген. Арыстан бап кесенесіне адамдар көп барады. Ол – тарихи ескерткіш.

«Жібек жолы» жобасы

11–12-сабақтар

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

белдеу, ынтымақтастық, ықпалдастық, асу, тарту ету, созыл

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. Қазіргі кезде «Ұлы Жібек жолы» бар ма?
2. Қазақстан қандай елдермен сауда-саттық жасайды?
3. Біздің ел экспортқа қандай тауарлар шығарады?
4. Қазақстанға ең көп тауар қай елден келеді?
5. Оның себебі неде?

ЖАЗЫЛЫМ

2-тапсырма. Көп нүктенің орнына тиісті жалғаулықтарды қойып, сөйлемді жаз.

1. «Ұлы Жібек жолы» — қоғам ... адамзат тарихындағы аса маңызды жетістіктердің бірі. 2. Ол — Еуропа ... Азия ... Жерорта теңізінен басталып, Қытайды кесіп өтіп, сол заманғы батыс пен шығысты байланыстырған үлкен сауда жолы. 3. ... I-II ғасырда «Ұлы Жібек жолы» арқылы сауда, дипломатиялық байланыс жақсы дамыған. ... VII-X ғасырларда жолдың халықаралық маңызы артқан. 4. «Жаңа Жібек жолы» атты жобада Қазақстанның Азия аймағында ең ірі іскерлік ... транзиттік хабқа айналуы туралы айтылған. 5. 2013 жылы Астанада Назарбаев университетінде болған кездесуде Қытай Халық Республикасының Төрағасы Си Цзиньпин ... «Жібек жолының экономикалық белдеуін құру» туралы идея ұсынды. 6. ... «Ұлы Жібек жолының» экономикалық белдеуін қолдау ... халықтар достығын күшейту мақсатында Қытай Халық Республикасы «Ұлы Жібек жолымен» мыңдаған ли» атты халықаралық экспедиция ұйымдастырды.

ОҚЫЛЫМ

3-тапсырма. Мәтінді оқы. Тақырып қой.

2010 жылы Алматыда «Жаңа Жібек жолы: ұлы дәстүрден туризм мен ынтымақтастықтың қазіргі озық үлгілеріне» атты екі күнге созылған форум болды. Бұл форумға «Жібек жолының» бойында орналасқан 25 ірі қаланың мэрлері қатысты. Форумда аймақтық туризмді, өзара ынтымақтастық пен ықпалдастықты дамыту, оны одан әрі жетілдіру туралы айтылды. Форумда аймақтық туризмді дамытудағы кедергілер де сөз болды.

«Жібек жолы» бастамасының негізгі мақсаты — сауда, инвестиция және туризм салаларында Орталық Азия мемлекеттері мен Қытайдың экономикалық интеграциясы және аймақтық қарым-қатынасын тереңдету. «Жібек жолы» қалаларының әкімдері бас қосқан алғашқы форум 2006 жылы Ташкентте, кейін Қытайдың Ланьчжоу қаласында өткен болатын.

Форумға «Жібек жолының» құрамына кірмейтін елдер де қатысты. Олардың арасында Иран, Корея, Жапония, Ресей және басқа да мемлекеттер бар.

«Егемен Қазақстан» газеті

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

4-тапсырма. Мәтіннен етістіктерді тауып, қай шақта тұрғанын айт. Осы етістіктерді нақ осы шақ, жедел өткен шақ, ауыспалы келер шаққа айналдырып, сөйлем құра.

Үлгі: *болды — жедел өткен шақ; болады — ауыспалы келер шақ; болып жатыр — нақ осы шақ.*

АЙТЫЛЫМ

5-тапсырма. «ПОПС» формуласын қолданып, мәтіндегі ақпарат бойынша өз пікірлеріңді дәлелдеңдер.

Бірінші сөйлем: «Менің ойымша, ...».

Екінші сөйлем: «Себебі ... ескеру керек».

Үшінші сөйлем: «Оны мен ... сияқты фактілермен, мысалдармен дәлелдей аламын».

Соңғы сөйлем: «Осыған байланысты мен: «...» деген шешімге келдім».

ТЫҢДАЛЫМ АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Мәтінді тыңда. Тірек сөздерді пайдаланып, мазмұнда.

«Жаңа Жібек жолы», экономикалық белдеу, тұжырымдама, «Нұрлы жол» бағдарламасы, Қытай Халық Республикасы, Қазақ хандығы, Тараз қаласы, керуен, шай мәдениеті.

АЙТЫЛЫМ

7-жағдаяттық тапсырма. Сыныптарың Тараз қаласына Қытайдан келген экспедицияны қарсы алуға арналған мәдени шараны ұйымдастыруы керек. Сынып болып экспедицияны қарсы алудың жоспарын дайындаңдар. Кімнің не істейтінін, неге жауап беретінін нақты көрсетіңдер.

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ

8-тапсырма. Сөйлемдерді дұрыс құрастырып, жаз.

Астанада ауқымды шетелдік жылы атты жобаны инвесторлар кеңесінің 25 Нұрсұлтан Тұңғыш Президенті Қазақстан Назарбаев 2012 отырысында «Жаңа Жібек жолы» жариялады. 2. Елбасы өзінің жаңғыртып, Онда Қазақстан Орталық рөлін қайта туралы Азия аймағында транзиттік ірі іскерлік ең және хабқа айналуы айтты. 3. Күрделі атақты Гобби шөлін асуларды, қалдырған керуен алты артта жер ұзындығы шақырым мың жүрген. 4. Форумда кедергілер аймақтық туралы дамытудағы сөз туризмді болды.

АЙТЫЛЫМ

9-тапсырма. Суреттер бойынша әңгіме құра. Мәтіндегі ақпаратты пайдалан.

ЖАЗЫЛЫМ

10-тапсырма. Берілген сөйлемдерден мәтін құра.

1. Конференцияда «Ұлы Жібек жолының» бойымен кітап саудасын ұйымдастыру мәселесі айтылды.

2. Оған әлемнің 10 елінен 100-ден астам баспа, кітап саудасы мен полиграфия саласында қызмет атқаратын компания қатысты.

3. Сонымен бірге «Қазақстан әлемдік баспа үдерісінде: өзекті мәселелер және даму келешегі» тақырыбы бойынша халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция өтті.

4. Алматыда «Ұлы Жібек жолымен» атты VIII халықаралық кітап және полиграфия көрмесі болды.

ЕСТЕ САҚТА!

«Жаңа Жібек жолы» жобасы аясында көптеген іс-шара атқарылып жатыр. Таразға «Ұлы Жібек жолының» бойымен Қытай Халық Республикасының керуені келді.

13–14-сабақтар

Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім?

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Суретті пайдаланып, «Ұлы Жібек жолы» туралы айт.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Көп нүктенің орнына тиісті қосымшаны қойып, сөйлемді жаз. Оның қандай қосымша екенін айт.

«Жібек жолы» — біз... дәуірімізге дейін II ғасыр... бастап, XVI ғасырға дейін қолданылған сауда жолы. Қытай... жібег... осы жол... тасымалданған. Сондықтан ол «Жібек жолы» деп аталған. Бұл жол Қытайдың орталығы... басталған. Ол қазақ... кең далас... басып өтіп, Самарқан, Бағдат қалалары арқылы Жерорта теңізіне дейін созылып жатқан. Оның жалпы ұзындығы 7 мың шақырым... жеткен. «Ұлы Жібек жолы» арқылы кілем... мен мата..., асыл тас..., әртүрлі жеміс... әкелінген. Алайда басты тауар – жібек мата болған. *(«Егемен Қазақстан» газеті)*

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

3-тапсырма. Мәтінді оқы. Мәтінге тақырып қой.

— Хан ием, маңғұл түмендері Сүйіндік асуы арқылы Қаратаудан бері асып келе жатыр.

— Алдағы қол кімдікі екен? — деді Иланшы Қадырхан.

— Меркіт ханы Арсылан көрінеді, — деді Баршын.

— Ошақбай батырдың өзі қайда?

— Топ жігітімен жау алдына аттанған.

Иланшы Қадырхан жанындағы Мақсұтқа қарап, жарлық жасады:

— Қос дабыл ұрыңдар! — деді.

Бұл — ел басына қатер төнгенде қолды түгел дүрс көтеретін белгі болатын.

... Иланшы Қадырхан тұлпарын көсілтіп ортаға шықты. Жау жағын қалт кідірткен зор дауыспен «Жекпе-жек!» деген сөзді үш мәрте қайталады... Иланшы Қадырханға қарсы Тоғышар ноян шықты. «Ә-ә!» — десіп шабысқан әуелгі шайқаста маңғұлдың қылышы қақ бөлінді...

... Қазақша қазан айының басында Отырарға сұрапыл соққы әкелген тас атқыштар соғысы басталған. Жау Отырарды жан-жағынан қаумалап, ата бастады.

... Иланшы Қадырхан қасына Хисамеддин мен Исмаилды ертіп, Күмбез сарайға аттанды. Фараби кітапханасына келіп жетті. Түн жамылып кітапхананы көшіруге жарлық жасады. Әуелі кітаптар қатталып, буылды, сыртынан ылғал өтпейтіндей етіп терімен оралды, орамдарды қыш құмыраға тоғытты; қыш құмыраның аузы сазбен сыланды. Ең сенімді деген жігіттер әзір болған құмыраларды түйеге артып, Көкмардан мешітіне тасыды. Мешітке жеткен қыруар құмыраны жерасты келиясына түсірді. Иланшы Қадырхан қазынаны өз қолымен жайғастырды. Таң ата Фараби кітапханасы жерасты мекеніне түгел тығылып біткен.

Д. Досжанның «Жібек жолы» романынан

АЙТЫЛЫМ ОҚЫЛЫМ

4-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. Отырарға кімдер шабуыл жасады?
2. Иланшы Қадырхан кіммен жекпе-жекке шықты?
3. Әмірші Отырардағы кітапхананы қайда жасырды?
4. Отырардың күйреуі туралы не білесің?
5. Ардақ Әлімқұловтың «Отырардың күйреуі» фильмін көрдің бе?

ТЫҢДАЛЫМ

5-тапсырма. Мәтінді тыңда. Тірек сөздерді пайдаланып, мазмұнын айт.

«Жаңа Жібек жолы», жоба, экономикалық белдеу, сауда-саттық, хабқа айналдыру.

АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. «Жібек жолы» экономикалық белдеуі» бағдарламасы туралы ақпарат жинап, көршіңмен 10-12 үнқатымнан тұратын диалог құр. Диалогте осы бағдарлама аясында өткен, болашақта іске асырылатын шаралар туралы айтыңдар.

АЙТЫЛЫМ

7-тапсырма. Дүкенбай Досжанның «Жібек жолы» романы бойынша түсірілген «Отырардың күйреуі» фильмін көріңдер. Мәтіндегі ақпаратпен салыстырыңдар. Фильм бойынша пікірталас өткізіңдер. Пікірталасқа қойылатын талаптар:

— тақырыптан ауытқымау;
— регламент сақтау;
— сөз әдебін сақтау;
— дұрыс сөйлеу;
— өзіндік ойы мен көзқарасын жүйелі түрде жеткізу.

АЙТЫЛЫМ

8-тапсырма. «Ұлы Жібек жолына» қатысты материалдарды жинап, сыныпта жұптасып тұсаукесер жасаңдар. «Жібек жолының» бойындағы қалалар мен тарихи ескерткіштер туралы мәліметті пайдаланыңдар.

ЖАЗЫЛЫМ

ОЙТАРАЗЫ

9-тапсырма. «Бес саусақ» тәсілі арқылы сұрақтарға жауап жаз.

Бас бармақ — басты мәселе: *Бүгінгі сабақтың ең құнды жағы не болды?*

Балаң үйрек — бірлесу: *Мен топта/жұпта қалай жұмыс істедім? Кімге көмектестім? Кімді риза қылдым?*

Ортан терек — ойлану: *Бүгінгі сабақта не білдім, қандай дағды қалыптастырдым?*

Шылдыр шүмек — шынайылық: *Сабақ маған ұнады ма? Неліктен?*

Кішкентай бөбек — көңіл күй: *Сабақта өзімді қалай сезіндім?*

БІЛГЕНГЕ МАРЖАН

Еуразия елдері үшін «Ұлы Жібек жолы» экономикасын қазіргі заман деңгейінде қайта жаңғырту маңызды болып табылады. Ол Азия-Тынық мұхит өңірінен Еуропаға шығатын транзит мерзімін қысқарта отырып, көптеген елдерге игілік әкеледі *(Н. Ә. Назарбаев)*.

10 Жер байлығына аяулы көзқарас

ОҚУШЫ, БҰЛ БӨЛІМДЕ СЕН:

- Қазақстанның жер байлығы, шикізаты, қазба байлығы туралы ақпарат алуды;
- жаңа сөздерді меңгеруді;
- мәтіндегі негізгі және қосымша ақпаратты анықтауды;
- заттарды сипаттауды;
- ойынды дәйектеп айтуды **үйренесің**.

1-2-сабақтар

Қазақстан картасы бойынша елімізді аралайық!

ЖАҢА СӨЗДЕР

шикізат, қазба, кен, кеніш, мәрмәр, қорғасын, жез, ері, жанғыш, құмтас, мырыш, мұнай, құбыр

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. Сен тұратын мемлекет Жердің қай бөлігінде орналасқан?
2. Картадан өз мемлекетіңнің географиялық аумағын көрсет.
3. Сенің мемлекетің қай елдермен шегаралас?

ТЫҢДАЛЫМ

2-тапсырма. Мәтінді тыңдап, Қазақстанның қандай мемлекеттермен шектесетінін айт.

АЙТЫЛЫМ

3-тапсырма. Картаны пайдаланып, Қазақстанның қандай мемлекеттермен шектесетінін тап. Сөйлем құра.

ТІЛДІК БАҒДАР

Сын-қимыл үстеуі

Сын-қимыл үстеуі қимылдың түрлі сапасын, тәсілін, бейнесін білдіреді. Ол *қалай? қайтіп, қалайша?* деген сұрақтарға жауап береді. Мысалы: *тез, осылайша, іштей, қазақша, орысша.*

АЙТЫЛЫМ

4-тапсырма. Мәтіннен сын-қимыл үстеулерін тауып, сұрақ қой.

Қазақстан — ежелгі ел. Қазақстан Еуразия құрлығының тура ортасында орналасқан. Қазақстанның шегарасын тез аралап шығу мүмкін емес. Батысы мен солтүстігі Ресеймен шектеседі. Оңтүстігі Түрікменстан, Өзбекстан және Қырғызстанмен шектеседі. Шығысы Қытаймен шектеседі. Осылайша, біздің еліміз бес мемлекетпен шектеседі.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ОҚЫЛЫМ

5-тапсырма. Мәтінді түсініп оқы. Қою қаріппен берілген сөздердің мағынасын сөздіктен қара. Негізгі және қосымша ақпаратты анықта.

Қазақ жері неткен көркем, неткен бай! Елі алып, жері ұлан-ғайыр. Қазақстанның картасын қараңдаршы: оның алып, ұлан-ғайыр екеніне көз жеткізесің. Қазақстан аумағы 2724,9 мың шаршы километрге тең. Қазақстан шегарасының ұзындығы — 15000 километр. Тіпті Қазақ жерінің шығысынан батысына қарай Күн үш сағат өтеді екен. Осындай алып жерге шикізат пен қазба байлықтарды қос! Қазақстан шикізат, қазба байлығы жағынан дүниежүзіндегі 186 елдің ішіндегі ең бай он елдің қатарына кіреді. Қазба байлықтар қорынан мынадай орын алады: қорғасын, вольфрам қоры бойынша 1-орын, күміс пен мырыш қоры бойынша 2-орын, марганец қоры бойынша 3-орын, мыс қоры бойынша 4-орын, уран қоры бойынша 5-орын, алтын қоры бойынша 6-орын, темір кені бойынша 7-орын, жанғыш көмір, газ қоры бойынша 9-орын, мұнай қоры бойынша 13-орын. Бұл — ғаламат байлық.

Орталық Қазақстанда көмір, жез, қорғасын, мырыш, құмтас өндіріледі. Мұнда көмір қоры 200 миллиард тоннадан асады екен. Солтүстікте алтын, темір; шығыста қорғасын, мырыш; оңтүстікте қорғасын; оңтүстік, шығыс, солтүстікте мәрмәр кенорындары бар.

Батыста, Каспий жағасындағы құрлықта 2,2 миллиард тонна, су астында 4,5 миллиард тонна мұнай жатыр. Аралдың айналасында 350 миллион тонна мұнай бар. Мұнай құбыры 10715 шақырымға созылған. Міне, Қазақ даласы — осындай!

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

6-тапсырма. Қазақстанның шикізат және қазба байлықтарын сызбаға түсір.

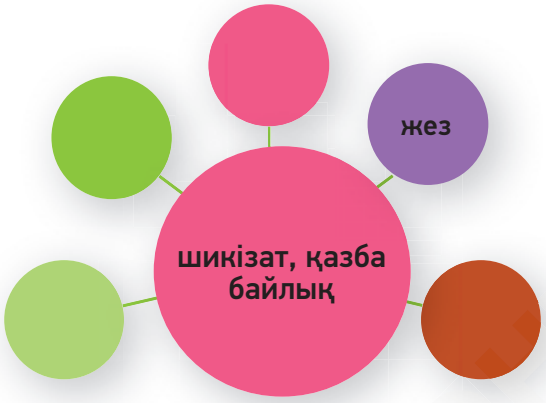

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

7-тапсырма. Қазақстан шикізат қоры мен қазба байлығы бойынша әлемде қандай орын алатынын графикке түсір. Түсіндіріп бер.

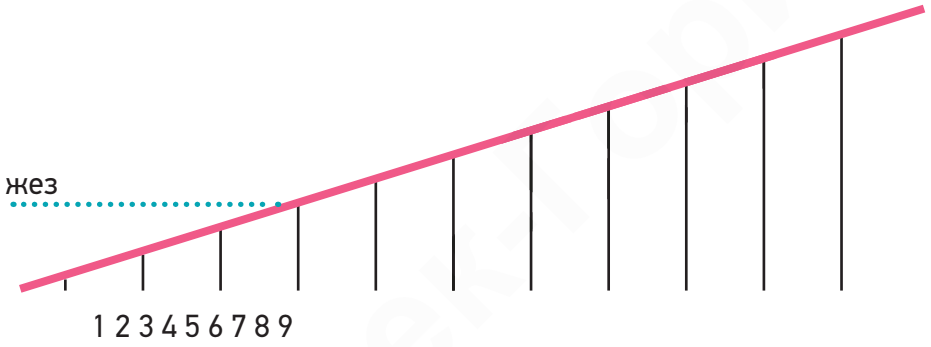

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

8-тапсырма. Қазақстанның қай аймағында қандай шикізат пен кен өндірілетінін кестеге жаз. Түсіндіріп айт.

Орталық Қазақстан	Шығыс Қазақстан	Солтүстік Қазақстан	Оңтүстік Қазақстан	Батыс Қазақстан

АЙТЫЛЫМ

9-тапсырма. Мәтінді кестеге түсір.

Батыс Қазақстанда, Каспий жағасындағы құрлықта 2,2 миллиард тонна мұнай бар. Ал су астында 4,5 миллиард тонна мұнай жатыр. Аралдың айналасында 350 миллион тонна мұнай бар.

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

10-тапсырма. Төменде көрсетілген шикізат, қазба байлықтар қайда қолданылады? Ойыңды дәйекте.

көмір, мұнай, газ	Қайда қолданылады?	құмтас, мәрмәр
	қорғасын, жез, мырыш	

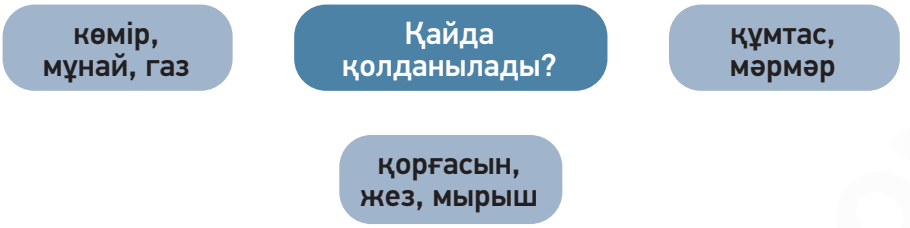

АЙТЫЛЫМ

11-тапсырма. Қазба байлықтардың ішінен жанғыш кендерді тауып, қай салада қолданылатынын түсіндір.

Алтын, вольфрам, мұнай, күміс, марганец, уран, көмір, мәрмәр, қорғасын, жез, газ, темір, күміс, құмтас, мырыш.

ЖАЗЫЛЫМ ОҚЫЛЫМ

12-тапсырма. Сөзбен берілген сан есімдерді санмен жаз.

- Қазақстан аумағы екі миллион жеті жүз жиырма төрт мың шаршы километрге тең.
- Жер көлемі бойынша, Қазақстан әлемде тоғызыншы орын алады.
- Қазақстан шегарасының ұзындығы — он бес мың километр.

АЙТЫЛЫМ ОҚЫЛЫМ

13-тапсырма. Жұптық жұмыс. Сұрақтарға жауап беріп, диалог құрыңдар.

1. Сен қандай мемлекетте тұрасың?
2. Сенің елің қандай мемлекеттермен шектеседі?
3. Сен тұратын жерде Қазақстанның мемлекеттік шегара аймағы бар ма?
4. Сен тұратын жер қандай қаламен, облыспен не ауылмен шектеседі?
5. Сен тұратын жерде қандай шикізат, қазба байлықтар бар?

ЕСТЕ САҚТА!

Қазақ елі алып, жері ұлан-ғайыр. Қазақстан аумағы 2724,9 мың шаршы километрге тең. Күн Қазақ жерінің шығысынан батысына қарай үш сағат өтеді екен. Қазақстан шикізат пен қазба кендерге бай.

Ұлы дала елі

3–4-сабақтар

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

баба, шөл, қоңыржай, аймақ, бидай, арпа, күріш, топырақ, бедер, сарғыш

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. Сен тұратын жерде жауын-шашын жиі жауа ма, сирек жауа ма?
2. Сен тұратын жерде орманды аймақ бар ма?
3. Қандай шөл және шөлейт жерлерді білесің?
4. Өсіп тұрған бидайды, арпа, күрішті көрдің бе? Ол қандай жерде өскен?

АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Жаңа сөздерді суреттермен қалай байланыстырар едің?

Жаңа сөздер: *баба, шөл, қоңыржай, аймақ, бидай, арпа, күріш, топырақ, бедер, сарғыш.*

ТІЛДІК БАҒДАР

Мөлшер үстеуі

Мөлшер үстеуі қимылдың мөлшерін, көлемін білдіреді.

Мысалы: *онша, сонша, мұнша, анағұрлым, сондайлық, бірталай, әжептәуір, бірен-саран. Біз бірталай (қанша?) бидай өсірдік. Мен күріштi онша (қаншалық?) жақсы көрмеймін.*

АЙТЫЛЫМ

3-тапсырма. Мөлшер үстеуін тауып, сұрақ қойыңдар.

Біздің ата-балаларымыз сонша жерді біз үшін сақтап қалған. Мұншама байлықты сақтау — бізге парыз. Менің әкем көктемде далаға бидай екті. Ол әжептәуір өсіп, бірталай өнім алдық.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ОҚЫЛЫМ

4-тапсырма. Мәтінді түсініп оқы. Негізгі және қосымша ақпаратты анықта.

Қазақстан — Ұлы дала елі. Ұлы далада біздің ата-бабаларымыз өмір сүрген. Біз – көк аспан мен шексіз жасыл даланы мекендеген Ұлы даланың балаларымыз. Ұлы даланың табиғаты қоңыржай. Мұнда қазба байлықтар да, бидай да бар.

Елімізде төрт климаттық аймақ бар: дала, орманды-дала, шөлейт және шөл аймақтар.

Қазақстан — далалы ел. Дала бүкіл жер көлемінің 26%-ын алады. Жазы ыстық, қысы өте суық. Мұнда негізінен суарылмайтын бидай өсіріледі.

Қара топырақты орманды-далалы аймақ жер көлемінің 0,4%-ын алады. Егіншілік жақсы дамыған. Мұнда суарылмайтын жаздық бидай өсіріледі.

Шөлейт жер көлемінің 10%-ын алады. Шөлейттің климаты құрғақ, тым континентті. Жауын өте аз, көктемнің аяғы мен жаздың басында жауады. Жазы ыстық, қысы суық, ашық аязды күндер көп болады. Жазда өзендердің көбінің суы құрғайды.

Шөл дала жер көлемінің 44%-ын алып жатыр. Шөлдің ең үлкені — Қызылқұм. Жердің бедері мен құмның түсі қызғылт сарғыш. Климаты құрғақ. Онда жазда аптап ыстық, ауызсу жоқ. Ылғал мөлшері өте аз. Сондықтан өзен бойына суармалы күріш, тез пісетін арпа егіледі.

АЙТЫЛЫМ

5-тапсырма. Мәтіннен құрамында антонимі бар сөйлемдерді теріп жаз. Оларға сұрақ қой. Қандай сөз табына жататынын анықта.

АЙТЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ ОҚЫЛЫМ

6-тапсырма. Мәтінді оқы. Диаграмманы толықтыр. Дала, орманды-далалы аймақ, шөлейт және шөл аймақтардың пайыздық мөлшерін жаз.

дала..... %
орманды-далалы аймақ..... %
шөлейт ..... %
шөл..... %

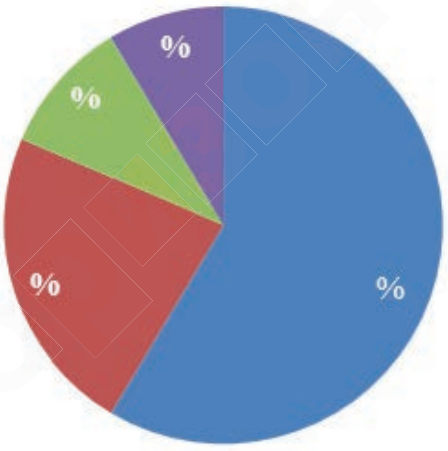

ЖАЗЫЛЫМ ОҚЫЛЫМ

7-тапсырма. Мәтінді оқы. Қазақстан аймақтарының ауа райы туралы ақпаратты тауып, жаз.

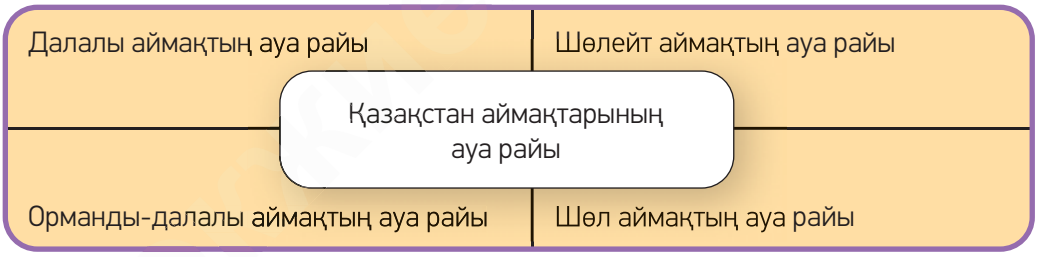

ЖАЗЫЛЫМ

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

8-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. Сен тұратын жер қандай табиғи аймаққа жатады?
2. Қазақстанның қай жерлері мәтінде айтылған аймаққа жатады?
3. Сен тұратын жерде не өседі? Еліміздің қай аймағында бидай, арпа, күріш өсіріледі?

ЖАЗЫЛЫМ

9-тапсырма. Көп нүктенің орнына қажетті сөздерді жаз.

Қажет сөздер: *шексіз, қоңыржай, бидай, далада.*

1. Ұлы ... біздің ата-бабаларымыз өмір сүрген. 2. Біз көк аспан мен ... жасыл даланы мекендеген Ұлы даланың балаларымыз. 3. Ұлы даланың табиғаты ... . 4. Мұнда қазба байлықтар да, ... бар.

АЙТЫЛЫМ

10-тапсырма. «Біз Ұлы даланың балаларымыз» деген тақырыпта ой бөлісіңдер. Қазақстанды неге «Ұлы дала» дейміз? Мәтінді пайдаланып, жауап беріңдер. Сұрақтарға жауап беріңдер.

1. Қазақстан табиғатының қандай ерекшеліктері бар?
2. Елімізде қандай аймақтар бар?
3. Не өсіріледі?

ЕСТЕ САҚТА!

Қазақстан — Ұлы дала елі. Ұлы далада біздің ата-бабаларымыз өмір сүрген. Ұлы даланың табиғаты қоңыржай. Төрт климаттық аймақ бар. Олар: дала, орманды-далалы аймақ, шөлейт және шөл аймақ. Қазақстан — далалы ел. Бидай, арпа, күріш өседі.

Шыңғыс Айтматов — халық жазушысы

5-6-сабақтар

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

тағдыр, жұбайы, түңілмейді, адамзат, асыраушысы, жинақталған бейне, құдіретті, таусыл, келтір

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. Ш. Айтматов туралы не білесің?
2. Оның қандай шығармаларын білесің?
3. Ш. Айтматов — қай елдің жазушысы?

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Қанатты сөзді оқы. Сұрақтарға жауап бер. Түсіндір.

Адамның су мен жер туралы ойлағаны — өзі туралы ойлағаны *(Шыңғыс Айтматов).*

Сұрақтар:

1. Сен өзің туралы не ойлайсың?
2. Жер, су жайында ойланасың ба?
3. Жер мен судың сағаң, басқаларға қандай қатысы бар?
4. Не себепті жер, су туралы ойлағаның – өзің жайында ойлағаның болып есептеледі?

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ОҚЫЛЫМ

3-тапсырма. Мәтінді түсініп оқы. Негізгі және қосымша ақпаратты анықта.

Шыңғыс Төреқұлұлы Айтматов — қырғыз халқының ұлы жазушысы. Ол 1928 жылы туған. Қазақ жазушысы – Мұхтар Әуезов: «Орта Азия мен Қазақстанда Шыңғысқа тең келер қаламгер жоқ. Шыңғыс — қазақ, қырғыз халықтарының ортақ перзенті», — деген еді.

Ш. Айтматовтың балалық шағы Ұлы Отан соғысы (1941-1945) кезінде өтті. Сондықтан ол шығармаларында ауыл өмірін, қарапайым еңбек адамдарының соғыс кезіндегі, соғыстан кейінгі өмірін суреттеген. Ш. Айтматовтың шығармалары әлемнің 100-ден астам тіліне аударылған.

Жазушы «Ана-Жер-Ана» повесінде Ұлы Отан соғысы кезіндегі қиындықты баяндайды. Онда бір отбасының өмірі суреттеледі. Негізгі кейіпкері — Толғанай. Оның жұбайы мен үш ұлы соғыста қаза табады. Одан кейін келіні қайтыс болады. Толғанай жалғыз қалады. Бірақ өмірден түңілмейді. Толғанай өзінің қуанышы мен қайғысын Жер-Анаға айтады. Себебі Жер — барша адамзаттың анасы, асыраушысы. Жер-Ана Толғанайға таусылмайтын күш-жігер береді. Толғанай — соғыс кезінде қиындық көрген аналардың жиынтық бейнесі. Толғанай аналардың көрген қайғы-қасіретін барлық адамзатқа айтқысы келеді. Жазушы Толғанай образы арқылы қарапайым адамдардың қажыр-қайратын, ерлігін бейнелейді. Қайғы-қасіреттен түңілмеген Ана бейнесі арқылы жазушы өмірдің жалғаса беретінін көрсетеді.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

4-тапсырма. Мәтінді оқып, сұрақтарға жауап бер.

1. Қазақтың ұлы жазушысы — Мұхтар Әуезов Ш. Айтматов туралы не деген еді?
2. Ш. Айтматовтың балалық шағы қай кезде өтті?

АЙТЫЛЫМ

5-тапсырма. Суреттерге қарап, жазушы шығармаларында не туралы сөз болғанын айтып бер.

«Жәмила» фильмінен көрініс

«Алғашқы ұстаз» фильмінен көрініс

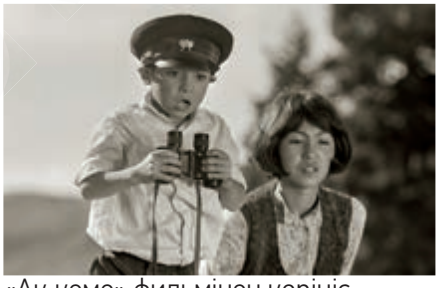

«Ақ кеме» фильмінен көрініс

«Ана-Жер-Ана» қойылымынан көрініс

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

6-тапсырма. Мәтінді оқып, сұрақтарға жауап жаз.

1. Қаламгер шығармаларында нені суреттеген?
2. «Ана-Жер-Ана» повесінде не туралы баяндайды?
3. Повестің негізгі кейіпкері — кім?

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

7-тапсырма. Көп нүктенің орнына қажетті сөзді жаз.

Қажетті сөздер: *тағдыры, кейіпкері, адамзаттың, қайғысын, жұбайы, түңілмейді, жиынтық бейнесі, ерлігін, қиындықты.*

1. Ш. Айтматов «Ана-Жер-Ана» повесінде Ұлы Отан соғысы кезінде ел басына түскен ... баяндайды. 2. Повесте бір отбасының ... суреттеледі. 3. Повестің негізгі ... — Толғанай. 4. Оның ... мен үш ұлы соғыста қаза табады. 5. Бірақ ол өмірден ... . 6. Толғанай өзінің қуанышы мен ... Жер-Анаға айтады. 7. Жер — барша ... анасы, асырап-сақтаушысы. 8. Толғанай — Ұлы Отан соғысы кезінде қиындық көрген аналардың ... . 9. Жазушы адамдардың қажыр-қайратын, ... бейнелейді.

АЙТЫЛЫМ

8-тапсырма. Сұрақтарға жауап беріп, ой бөлісіңдер.

Толғанай не себепті қуанышы мен қайғысын Жер-Анаға айтады.
«Жер — барша адамзаттың анасы» дегенді қалай түсінесің?
Толғанай бейнесі арқылы жазушы адамзатқа не айтқысы келді?

ЖАЗЫЛЫМ

9-тапсырма. Өз атыңнан Жер-Анаға сегіз-он сөйлемнен тұратын хат жаз.

Жер-Ана!
.....

ЕСТЕ САҚТА!

Шыңғыс Айтматов — қырғыз халқының ұлы жазушысы. «Ана-Жер-Ана» повесінде Ұлы Отан соғысы кезінде ел басына түскен қиындықты баяндайды.

Ш. Айтматов «Ана-Жер-Ана» повесі (үзінді)

7–8-сабақтар

ЖАҢА СӨЗДЕР

тілеп алған, ананың ақ сүті, зұлымдық, ерлік көрсету, білім, талқандаймын, жоқ боламын, өз еркіммен, жоқтама

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Мәтінді оқы. Сұрақтарға жауап бер. Мәтіннен сын-қимыл үстеуін тап.

Толғанайдың екінші ұлы — Майсалбек соғысқа кетеді. Ол соғыстан анасына хат жазады. Хатта анасымен қоштасады. Ол өте маңызды тапсырманы орындауға кетеді. Майсалбек анасымен қоштасып, ерлікпен қаза табады. Майсалбек — батыр.

- Толғанайдың неше ұлы бар еді?
- Майсалбек не себепті анасымен қоштасады?
- Майсалбек қандай адам болған?
- Майсалбек хатында не жазуы мүмкін?

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ОҚЫЛЫМ

2-тапсырма. Мәтінді түсініп оқы.

Апа, ақ сүтіңнен айналайын!

Соғысты біз тілеп алған жоқпыз. Соғыс — зұлымдық. Әлемдегі адамдарға қауіпті. Біз онымен күресеміз. «Мен соғыста ерлік көрсетейін» деп ойлаған емеспін. Мен мұғалім болуға дайындалып жүрдім. Балаларға сабақ бергеннің орнына қолыма қару ұстадым. Жауынгер болдым. Ол — менің кінәм емес.

Қазір мектепте оқып жүрген жастарға менің алғашқы сабағым — осы. Оларға беретін білімім де — осы.

Бір сағаттан кейін мен кетемін. Отаным үшін бір міндетті орындаймын. Қайта келмеймін. Жауды талқандаймын, өзім де жоқ боламын. Отан үшін, халық үшін, дүниедегі бар жақсылық үшін...

Бұл — менің соңғы хатым, соңғы сөзім. Апа, мың бір рет «Апа!» — десем де, қадіріңе жетем бе? Түсінші, бұл — жай ғана өлу емес. Бұл — өмір үшін өлім. Мен осыған өз еркіммен бардым.

Мені жоқтама, апа! Бұдан былай Жер бетінде соғыс болмасын!

Жылама, апа! Қош бол!

Сенің мұғалім балаң – лейтенат Майсалбек.
Майдан, 1943 жылдың 9 наурызы, түнгі 2.00.

АЙТЫЛЫМ

3-тапсырма. Берілген сұрақтарға жауап бер. Ойыңды дәйекте.

1. Неге соғыс зұлымдыққа жатады?
2. Соғыс неге әлемдегі адамдарға қауіпті?
3. Қазір әлемнің қай елдерінде соғыс жүріп жатыр?

АЙТЫЛЫМ

4-тапсырма. Сұрақтарды бір-біріңе қойып, «иә», «жоқ» түрінде жауап беріңдер.

1. Майсалбектер соғысты тілеп алды ма?
2. Соғыс зұлымдыққа жата ма?
3. Соғыс қуанышқа жата ма?
4. Соғыста ерлік көрсете ме?
5. Соғыста жауды талқандай ма?
6. Майсалбек соғысты тіледі ме?

иә	жоқ

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

5-тапсырма. Тірек сөздерді пайдаланып, 5-6 сөйлем құра.

Тірек сөздер: *тілеп алған, зұлымдық, ерлік көрсету, талқандаймын, өз еркіммен, жоқтама.*

АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Адамдар нені тілеп алмайды? Ойланып, жауап бер.

Адамдар { ауруды, жақсылықты, жамандықты, адалдықты, қауіпті, соғысты, зұлымдықты } тілеп алмайды.

АЙТЫЛЫМ

7-тапсырма. Майсалбектің сөзін қалай түсінесің? Ойыңды дәйектеп айт.

Қазір мектепте оқып жүрген жастарға менің алғашқы сабағым — осы. Оларға беретін білімім де — осы.

АЙТЫЛЫМ

8-тапсырма. Сұрақтарды пайдаланып, диалог құрыңдар.

1. Майсалбек — кімнің ұлы?
2. Ол өз еркімен қайда кетті?
3. Соғысқа дейін Майсалбек кім болғысы келген еді?
4. Ол бір сағаттан кейін қайда кетпекші?
5. Майсалбек не себепті: «Бір сағаттан кейін жоқ боламын», — дейді?
6. Майсалбек өлімін не себепті «өмір үшін өлім» деп атайды?

ЕСТЕ САҚТА!

Соғыс — зұлымдық. Адамдарға қауіпті. Жауды талқандаймын. Бұл — өмір үшін өлім. Жер бетінде соғыс болмасын!

© ҚАҚҚАҚ

Ш. Айтматов «Ана-Жер-Ана» повесі (үзінді)

9–10-сабақтар

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

қасиетті, қалпың, мінажат ету, орақшылар, жапырып жатыр, бейнеткер, тоз

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. Ұлы Отан соғысы туралы кітап оқыдың ба? Көркем фильм көрдің бе?
2. Аталарың Ұлы Отан соғысына қатысқан ба?

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Жұптық жұмыс. Мақал-мәтелдерді оқыңдар. Жұп болып мағынасын түсіндіріңдер.

Жер — адамның бесігі,
Ел — бақыттың есігі.

***

Жер — ана, адам — бала.

***

Жер — байлықтың анасы, әкесі — еңбек.

Жерге еткен жақсылық жерде қалмас.

***

Жерді алдаған аш қалар.

***

Жердің тойғаны — елдің тойғаны.
Жер тоқ болса, сен де тоқ.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

3-тапсырма. Мәтінді түсініп оқы.

— Амансың ба, қасиетті далам!

— Аманшылық. Келдің бе, Толғанай? Былтырғы қалпың жоқ, қартайып, тозып кетіпсің! Шашың құдай аппақ, қолыңда таяқ.

— Өмір зымырап өтіп бара жатқан жоқ па, Жер-Ана?! Бүгін — менің мінажат ететін күнім.

— Білемін. Келеріңді білдім, Толғанай. Сен сол күні «бақыт» дегенді түсініп, сыр шерткенсің. Айта бер, Толғанай!

— Қазір айтамын. Сол күндер ертегі секілді.

Орақшылар іске кірісті. Балам Қасымның комбайны бидайды жапырып жатыр. Қасым бидайды иіскеді. Жарықтық дәннің иісі қандай! Кешке қарай жаңа бидайдың наны дайын болды. Жаңа нанды ең бірінші орақшылар жеді. Бұл — бұрыннан келе жатқан дәстүр. Жаңа бидайдың нанының дәмі қасиетті. Түсі қоңыр. Нан сәл езіліп, қолға жабысып тұр. Оның дәміне, күн, жер, түтін сіңген иісіне не жетсін, шіркін!

Қасым комбайнды тоқтатып, қолын жуды.

Дастарқанға отырып, нан турады:

— Ып-ыстық екен. Ал, апа, жаңа бидайдың нанынан бірінші болып дәм татыңыз, — деді.

Мен нанның дәмін таттым. Наннан комбайншының қолының иісін сездім. Ондай тәтті нан жеп көрген емеспін.

Өйткені ол нанды ұлымның бейнеткер қолы турап берген. Ол нан — елдің өндірген наны еді. Осы сәтте мен «ана» деген кім, «оның бақыты» не екенін білдім. Бидайдың өнуі сабағы мен жерге байланысты. Ал ананың бақыты баласы мен елінің бақытына байланысты екен. Мен соны түсіндім.

АЙТЫЛЫМ

4-тапсырма. Мәтінге тақырып қой. Ойыңды дәйекте.

АЙТЫЛЫМ

5-тапсырма. Екі суретті салыстыр. Сұрақтарға жауап бер.

1. Бидайдың түсі қай кезде қандай болады?
2. Бидайдың түсі өзгеруі нені білдіреді?

АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Суретке қара. Берілген сөздерді қатыстырып, 5-6 сөйлем құра.

Орақшы, іске кірісу, егін басы, жұмыс, комбайн, жапырып жатыр, бидай.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

7-тапсырма. Жұптық жұмыс. Жер-Ана мен Толғанайдың диалогін рөлге бөліп оқыңдар. Сұрақтарға жауап беріңдер.

1. Толғанай неге Жер-Анаға сырын айтады?
2. «Мінажат ету» дегенді қалай түсінесің?
3. Толғанай неге Жер-Анаға мінажат етеді?
4. Толғанай Жер-Анаға не туралы айтып берді?

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

8-тапсырма. Мәтіннен Толғанайдың жаңа піскен нанның иісі, дәмі туралы айтқан сөздерін тап. Сипаттап жаз.

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

9-тапсырма. Көп нүктенің орнына қажетті сөздерді қойып жаз.

Қажетті сөздер: *мінажат, сыр шертеді, қудай аппақ, сөзін жалғап.*

Толғанайдың шашы ... . Ол Жер-Анаға ... етуге келеді. Толғанай Жер-Анаға ... . Ол тоқтамай ... айта береді.

АЙТЫЛЫМ

10-тапсырма. Жұптық жұмыс. Сұрақтарға жауап беріп, диалог құрыңдар.

Орақшыларға нанды неден дайындады?

Жаңа наннан ең алдымен кімдер дәм татады?

Не себепті орақшылар бәрінен бұрын дәм татады?

Жаңа нанды қандай бидайдан дайындады?

Нан қалай піскен?

Нанға қандай иістер сіңген?

АЙТЫЛЫМ

11-тапсырма. Әлеуметтік желілерден, «Ана-Жер-Ана» повесінің орыс тіліндегі қысқаша мазмұнымен танысыңдар. Түсінгендеріңді сыныпта қазақ тілінде баяндаңдар.

ЕСТЕ САҚТА!

Жаңа наннан ең алдымен орақшылар дәм татады. Бұл — ескіден келе жатқан салт. Ананың бақыты баласы мен елінің бақытына байланысты.

Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім?

11–12-сабақтар

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырам. Қазақстанның төрт климаттық аймағының табиғи ерекшелігін сипатта.

1. Далалы аймақ: ...
2. Орманды-далалы аймақ: ...
3. Шөлейт аймақ: ...
4. Шөл аймақ: ... .

ЖАЗЫЛЫМ

2-тапсырма. Үш нұсқаның ішінен қажетті сөздерді тауып, жаз.

Қазақ жері (ұсақ тасты, ұлан-ғайыр, шағын). Қазақстанның картасына қарасаң, оған (түсінесің, білесің, көз жеткізесің). Қазақ жеріне Еуропа түгел (сыяды, кіреді, жатады). Қазақстан мемлекетінің (жерінің, аспанының, шегарасының) ұзындығы — 15 мың километр. Қазақстан Еуразия (ішінде, көлемінде, құрлығында) орналасқан. Еліміз бес мемлекетпен (сөйлеседі, келіседі, шектеседі).

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

3-тапсырма. Сын-қимыл, мөлшер үстеулерін тап.

1. Қазақстанның табиғаты қоңыржай. 2. Соған қарамастан біраз жерінің топырағы онша құнарлы емес. 3. Қазақстанның бірталай жері — орманды-далалы аймақ. 4. Онда бидай, арпа, күріш тез өседі. 5. Орталық Қазақстанда бидай бірталай өседі. 6. Солтүстік Қазақстанда анағұрлым көп өседі. 7. Шығыс Қазақстан мен Оңтүстік Қазақстанда бидай бірен-саран шығады. 8. Елімізде мұнай өндірісі тез дамуда. 9. Сонымен қатар шикізаттан мырыш, қорғасын, жез, құмтас, мәрмәр бірталай өндірілуде.

ТЫҢДАЛЫМ АЙТЫЛЫМ

4-тапсырма. Чингиз Айтматов «Материнское поле. Вып. 3. Цикл: Великая Отечественная война в литературе» сайтынан Ш. Айтматов туралы деректі фильмді көріп, жанды дауысын тыңдаңдар. Түсінгендеріңді қазақ тілінде баяндаңдар.

11 Олимпиада жеңімпаздары — Қазақстан мақтанышы

ОҚУШЫ, БҰЛ БӨЛІМДЕ:

- шағын сюжеттік шығармаларды тыңдап, кейіпкерлерді сипаттауды;
- тыңдалған мәтіндердің мазмұнын шынайы өмірмен байланыстыруды;
- тақырып бойынша диалогті бастау, жалғастыру, аяқтауға қажетті этикеттік сөз орамдарын дұрыс қолдануды;
- тірек сөздерді пайдаланып, сюжетті суреттердің желісі бойынша әңгіме құрастыруды;
- жағдаятты шынайы өмірмен байланыстыруды;
- қосымша ақпарат көздерінен тақырыпқа қатысты мәліметтерді мәтін мазмұнымен салыстыруды;
- үндестік заңын ескеріп, орфографиялық нормаға сай жазуды;
- мәтіндегі етістіктің жедел өткен шағының қызметін біліп, дұрыс қолдана білуді **үйренесің**.

1-2-сабақтар

Ел намысын қорғаған Бақтияр Артаев

ЖАҢА СӨЗДЕР

жігер, жеңімпаз, жүлде, оз, жең, жүлделі

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. Қазақстандық қандай олимпиада жеңімпаздарын білесің?
2. Олардың ішінде кімді ерекше жақсы көресің? Неге?
3. «Қазақстанның Еңбек Ері» атағын алған олимпиада чемпионын білесің бе?
4. Баркер кубогі қандай спортшыға беріледі?

ЖАЗЫЛЫМ

2-тапсырма. Суретке қара. Олимпиада жеңімпаздарын ата. Олардың бірінің жетістігі туралы «Жеңіс баспалдақтары» деген тақырыпта кластер құр.

ТІЛДІК БАҒДАР

ЖЕДЕЛ ӨТКЕН ШАҚ

Өткен шақ — іс-әрекеттің сөйлеп тұрған уақыттан бұрын болғанын білдіретін шақ түрі. Өткен шақтың бір түрі — жедел өткен шақ.

Жедел өткен шақ етістіктің түбіріне -ды/ -ді, -ты/ -ті жұрнақтары жалғануы арқылы жасалып, іс-әрекеттің анық және аз ғана уақыт бұрын болғанын білдіреді. Мысалы: *жеңді, медаль алды*.

ЖАЗЫЛЫМ

3-тапсырма. Үлгіге қара. Есімдіктер мен жедел өткен шақ тұлғалы етістіктерді қолданып, олимпиада жеңімпаздары туралы сөйлем құра.

Үлгі: Олар биыл «Дүниежүзілік олимпиада жеңімпаздары» атанды.

Олар, мынау, кім, өзі, кейбіреу, еш, бүкіл.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ОҚЫЛЫМ

4-тапсырма. Оқы.

Олимпиада ойындары Бақтияр үшін сәтті басталды, ол **«жеңімпаз»** атанды. Алдыңғы финалда камерундық Вили Бертрана Танке **шаршы алаңға** шықпай қойды. 1/8 финалда түрікменстандық Алиаскер Башировты отыз үш те жиырма үш есебімен жеңді. Ширек финалда бар жігерін жинап, украиндық Виктор Поляковты айқын басымдықпен, отыз үш те он үш есебімен, тізе **бүктірді**. Халықаралық жарыстарда әлі мойындала қоймаған, айтарлықтай үлкен жеңісі жоқ Бақтияр Артаев жартылай финалда танымал ресейлік боксшы, олимпиадалардың **екі дүркін чемпионы**, Баркер кубогінің иегері Олег Саитовқа қарсы шықты. Небәрі 21 жастағы Бақтияр олимпиада ойындарының фавориті, тәжірибелі Саитовты жиырма да он сегіз есебімен жеңіп, финалға жетті.

Олимпиадада әлі алтын алмаған Қазақстанның ендігі үміті бокстан финалға шыққан Бақтияр Артаев пен Геннадий Головкинде еді. Бақтиярды финалда атағы мен тәжірибесі Олег Саитовтан кем түспейтін, екі дүркін әлем чемпионы кубалық Лоренцо Арагон күтіп тұрды. 15 жыл ұтылмаған Лоренцо Арагон финалда Бақтияр Артаевтан отыз алты да жиырма алты есебімен жеңіліп қалды.

Сөйтіп, Бақтиярдың **бағы жанды,** бәрін **басып озып, жүлделі болды.**

ЖАЗЫЛЫМ

5-тапсырма. Мәтіннен жедел өткен шақ тұлғалы етістіктерді тауып, жаз.

АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Қою қаріппен жазылған сөздердің синонимін тап.

ЖАЗЫЛЫМ

7-тапсырма. Кестеге қарап, мәтінді баянда. Жедел өткен шақ тұлғалы етістіктерді қолдан.

жартылай орташа салмақ			
кезең	**спортшы**	**нәтижесі**	**спортшы**
1/16	Бақтияр Артаев	АШҚ	Вили Бертрана Танке
1/8	Бақтияр Артаев	33:23	Алиаскер Баширов
1/4	Бақтияр Артаев	АБЖ	Виктор Поляков
1/2	Бақтияр Артаев	20:18	Олег Саитов
Финал	Бақтияр Артаев	36:26	Лоренцо Арагон

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

8-тапсырма. Қосымша ақпарат көздерінен Бақтияр Артаевтың жекпе-жектеріне қатысты мәлімет жинап, мәтін мазмұнымен салыстыр.

АЙТЫЛЫМ ОҚЫЛЫМ

9-тапсырма. Оқы. Кестедегі сөздерден сөйлем құра. Есімдіктерді тауып, түрлерін ажырат.

Ол —	боксшының	боксқа	жеңе алмады.
Бұл кісі	танымал	бірнеше дүркін	шебері.
Күресте	барлығы	ешкім	жаттықтырушысы.
Боксшыны	олимпиаданың	спорт	жеңімпазы.
Сәбит ағай —	балалар	бірінші	құттықтады.
Кейбір	оны	жеңісімен	қатысады.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

10-тапсырма. Қазақ боксшылары туралы постер дайында. «Жүлде», «жүлделі», «жеңімпаз», «шаршы алаң», «жігер», «оз» сөздерін қолдан.

ОЙТАРАЗЫ

ЖАЗЫЛЫМ

11-тапсырма. Шығу парағын пайдаланып, төмендегі сұрақтарға жауап бер.

1. Бүгін не үйрендіңдер?
2. Сабақ бойынша қандай сұрақтарың бар?
3. Келесі сабақта қандай мәселелерге баса назар аудару керек?

КЕЛ, ЖАТТЫҒАЙЫҚ!

Бақтияр жетті жеңіске,
Өрге озды, түспей еңіске.
Былғары қолғап киген ұл,
Жігерлі бол, беріспе!

ЕСТЕ САҚТА!

Бақтияр Артаев соңғы бәсекеде бар жігерін жиып, «жеңімпаз» атанды. Барлық бәсекелесінен озып, жүлде алды.

Былғары қолғап шеберлері

3–4-сабақтар

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

мәрте, сайыс, иегер, жанкүйер, жаттықтырушы, ұт

ЖАЗЫЛЫМ

1-тапсырма. Кестедегі есімдіктердің түрін ажырат. Сөз тіркесін құра.

есімдік	зат есім	есімдік	зат есім
бұл	уақытта	сол	жеңімпаз
әлдебір	кісі	бүкіл	мақтанышымыз
барлық	адам	бірде-бір	балуансың
ешбір	ойым	біздің	жылдары
өз	себеп	сен	жарыс бойында

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Сөз тіркестерінен сөйлем құрап, жаз. Есімдіктердің түрлерін ажырат.

Мен үшін, былғары қолғап шебері, өз ұпайы, бүкіл жанкүйер, кейбір жаттықтырушы, ұлттық құраманың бірде-бір командасы, ешқашан жеңілмеген.

АЙТЫЛЫМ

3-тапсырма. Суретке қара. Ақпарат көздерінен спорттың осы түрінің тарихы туралы мәлімет жина. Айтып бер.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

4-тапсырма. Оқы. Мәтінге тақырып қой. Мәтіннің негізгі идеясын айт.

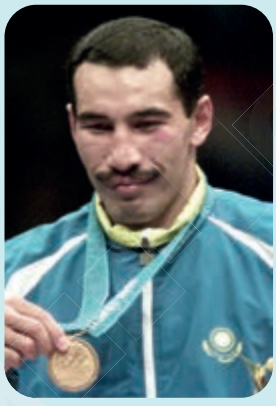
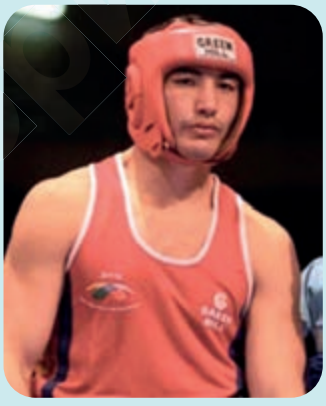

2000 жылы Сидней олимпиадасында Тәуелсіз Қазақстан әлемге танылды. Алғашқы **сайыста** алтын медальді ұлттық құрамадағы 20 жастағы спортшы — Бекзат Саттарханов әкелді. Артынша Ермахан Ибраимов алтын медальмен, ауыр салмақтағы Мұхтархан Ділдәбеков күміс медальмен марапатталды. Осылайша, олар бірнеше **мәрте** нағыз бокстың үлгісін көрсетті.

2004 жылы Грекияда өткен Олимпиада ойындарында да былғары қолғап шеберлері «жеңімпаз» атанды. Бақтияр Артаев алтын медальдің иегері болды. Ол қазақ спортшыларының арасында тұңғыш рет Вэл Баркер кубогының иегері болды. Осы бәсекеден кейін Геннадий Головкин мен Серік Елеуов те қарсыластарын ұтып, **жанкүйерлерді** қуантты. Олар күміс, қола медальдармен марапатталды.

2008 жылы Пекин олимпиадасында 69 келіге дейінгі салмақ дәрежесінде Бақыт Сәрсекбаев алтын медаль, 81 келіге дейінгі салмақ дәрежесінде Еркебұлан Шынәлиев қола медаль алды.

2012 жылғы Лондон олимпиадасында Серік Сәпиев бірінші орын алып, Вэл Баркер кубогын иеленді.

ЖАЗЫЛЫМ

5-тапсырма. Үлгіге қара. Мәтіндегі жаңа сөздерді жедел өткен шақта тұрған етістіктермен тіркестіріп жаз.
Үлгі: *сайыста жеңді*

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Мәтін бойынша жоспар құр. Тірек сөздерді теріп жаз. Жоспарың бойынша мәтінді баянда.

АЙТЫЛЫМ

7-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. Қазақ жеріне алтын медаль әкелген ең жас спортшыны білесің бе?
2. Грекияда өткен олимпиада ойындарында алтын медаль иеленген Қазақстан спортшысы туралы не білесің?
3. Серік Сәпиев қай олимпиаданың жеңімпазы болды?
4. Қазақстанда Вэл Баркер кубогын кімдер иеленді?

ТЫҢДАЛЫМ

8-тапсырма. Мәтінді тыңда. Диалогті жалғастыр.

– Қазақстанда алғашқы бокс мектебі қай жылы ашылды?
– ... .
– Оны кім ашты?
– ... .

ОЙТАРАЗЫ

ЖАЗЫЛЫМ

9-тапсырма. Тақырып бойынша өткен материалды INSERT стратегиясы бойынша талда. Әр абзацты не сөйлемді белгіле. Ойыңды қорытып жаз.

«V»	«–»	«+»	«?»
Бұрыннан білемін	Менің ойыма қайшы, кереғар	Жаңадан білдім	Келісе алмаймын, білгім келеді

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

10-тапсырма. Сөйлемді оқы. Түрлі ақпарат көздерінен қыздар арасындағы бокс туралы мәлімет жина. Өз сөзіңмен мәтін құра.

2012 жылғы Лондон олимпиадасында қыздар арасынан тұңғыш рет Марина Вольнова қола медаль иеленді.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

11-тапсырма. Ақпарат көздерінен өзің үлгі тұтатын отандық боксшы туралы ақпарат жина. Ол туралы шағын мәтін құра. Мәтінге тақырып қой. Жазған мәтініңді сыныпта ауызша жеткіз. Өз ойыңды таратып айт.

ЕСТЕ САҚТА!

Қазақстанда бокс мектебі XX ғасырдың 30-жылдары ашылған. Былғары қолғап шеберлері Қазақстанды әлемге танытты. Олар намыс пен бәсекелестіктің үлгісін көрсетті. Қарсыластарын ұтты. Сөйтіп, спортшылар жаттықтырушысын, жанкүйерлерін қуантты.

Қай спорт секциясына жазылдың?

5–6-сабақтар

ЖАҢА СӨЗДЕР

алайда, табанды, тынымсыз, жұдырықтас, зілтемір

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Суретке қара. Балалардың қай секцияға барып жүргенін айт. Әңгіме құрап жаз.

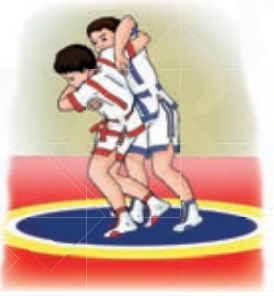

АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Сен қай спорт секциясына барасың? Секция туралы айтып бер.

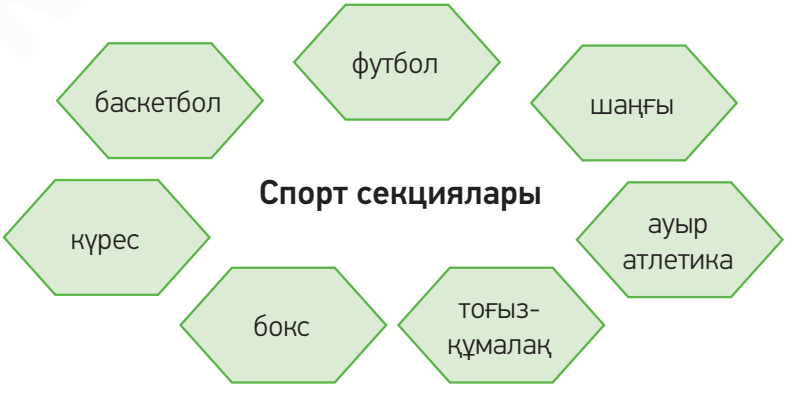

ОҚЫЛЫМ

3-тапсырма. Диалогті рөлге бөліп, сөйлеу интонациясын сақтап оқыңдар.

— Әлібек, сен биыл спорт секциясына жазылдың ба?

— Иә. Өткен жылы футбол секциясына барғам. Биыл қазақша күреске жазылдым.

— Онда немен шұғылданасыңдар?

— Күн сайын үш сағаттан тынымсыз жаттығамыз.

— Жаттықтырушыларың — кім?

— Жаттықтырушымыз — атақты балуан.

— Жаттықтырушыларың қатал ма?

— Жоқ, жаттықтырушымыз қатал емес, қазақша күрестің **талабы қатал.** Күресуден бөлек, **кейде жұдырықтасамыз, кейде зілтемір көтереміз.** Өйткені қазақша күрес күштілікті, **табандылықты қажет** етеді. Ал жеңу, ұту — басты мақсат.

— Қандай керемет! Мен де қазақша күреске жазыламын.

— Өте жақсы. Көріскенше!

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

4-тапсырма. Мәтіндегі қою қаріппен жазылған сөздерді сөздік дәптеріңе жаз.

АЙТЫЛЫМ

5-тапсырма. Мәтіндегі ақпараттың дұрыстығын тексер.

ақпарат	дұрыс	дұрыс емес
Саша қазақша күрес секциясына барып жүр.		
Әлібектің жаттықтырушысы қатал.		
Әлібек былтыр футбол секциясына барған.		
Қазақша күрестің талабы қатал емес.		
Олар күрес секциясында зілтемір де көтереді.		
Күрес күштілікті, табандылықты қажет етпейді.		
Әлібектің жаттықтырушысы — атақты балуан.		

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Берілген сөздердің синоним, антоним, омонимдерін тап. Түсіндір.

Синонимдерін тап: *шұғылдану, атақты.*

Антонимдерін тап: *қатал, күшті.*

Омонимдерін тап: *жаттығу, жаз.*

АЙТЫЛЫМ

7-тапсырма. Мәтін мазмұнына сүйеніп, «Қазақша күрес секциясына барғың келе ме?» деген тақырыпта диалог құрыңдар.

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

8-тапсырма. Қазақтың ұлттық спорт ойындарын жазып, диаграмманы толтыр. Өзің қалаған спорт түрі туралы айтып бер.

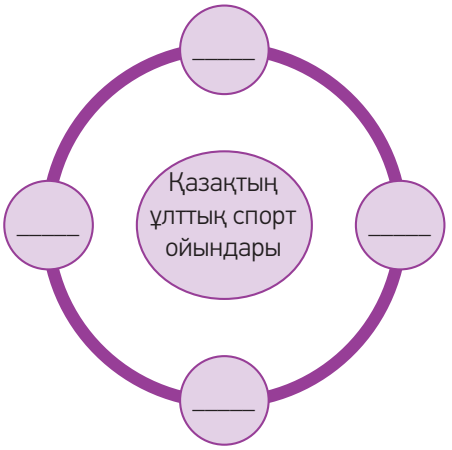

ЕСТЕ САҚТА!

Қазақша күрестің **талабы қатал.** Күресуден бөлек, **кейде жұдырықтасамыз, кейде зілтемір көтереміз.** Өйткені қазақша күрес күштілікті, **табандылықты қажет** етеді. Ал жеңу, ұту — басты мақсат.

7–8-сабақтар

М. Әлімбаев «Шыныққан, шымыр боларсың...»

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

мәре, мерей, үлес, ұпай, баулы, көзде, жар

ЖАЗЫЛЫМ

1-тапсырма. Қазақстанның атақты спортшыларына қатысты сөзжұмбақ құрастыр.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Ойлан, тап. Жұмбақтарды шеш. Жұмбақ пен суреттерді сәйкестендір.

Бала біткен соғады Жеңіл шарды домалақ. Ұрсаң, ұшып жоғары, Жерге түсер домалап.	Мінсем, Төменге зу етем, Өрлесем, оны өзім сүйретем.	Табанға қанжар байладым, Бетінде айна ойнадым.	Аяғымда — басы қайқы қос сырық. Таяғым да қуады оны састырып.
			

АЙТЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

3-тапсырма. Суретке қара. Сұрақтарға жауап бер.

1. Суретте кім бейнеленген?
2. «Мұзафар Әлімбаев» деген есім таныс па?
3. Ол кісінің балалар ақыны екенін білесің бе?
4. Ақпарат көздерінен Мұзафар Әлімбаев туралы дерек тауып, мәтін құрап жаз.

ТЫҢДАЛЫМ

4-тапсырма. Спортта беделді болудың сыры неде? Пікірді тыңда. Тірек сөздерді қолданып, ой бөлісіңдер.

Тірек сөздер: *басты мәселе, топты жарып, мәреге бірінші жету, елін сүюі, үлес қосуды көздеуі, елжандылық, баулу, халықтың құрметі, ақшаға сатылмау, үлес қосу, бақ жұлдызы.*

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

5-тапсырма. Өлеңді тыңда. Оқы.

Сағаттың тіліндей **Иіліп** оңға бір, Сағаттың тіліндей Иіліп солға бір. Сағатқа қарап ап, Жаттығу оңай-ақ.	
Қақпаға туралап, Теп допты, оң аяқ, Қақпаға туралап, Теп допты, сол аяқ! Оң аяқ, сол аяқ, Жаттығу оңай-ақ!	
Доп **безек қағады,** Секіріп еденде Біресе жоғары, Біресе төменге. Секіріп сондай-ақ Жаттығу оңай-ақ!	
Қарлығашқа **ұқсайық,** Қане, **қанат жаяйық!** Қарлығаш боп ұшайық, Ұшып-ұшып алайық! *Мұзафар Әлімбаев*	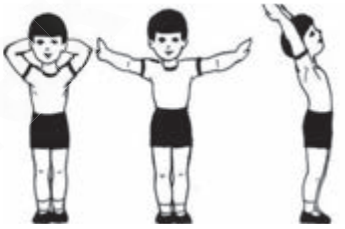

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Мәтіндегі қою қаріппен жазылған сөздердің синонимін тауып, жаз. Оларды түсіндіріп айт.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

7-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. Өлең не туралы?
2. Өлеңге қандай тақырып қоюға болады?
3. Жаттығу қай кезде жасалады? Неге?
4. Сен күнде жаттығу жасайсың ба?
5. Жаттығудың адамға қандай пайдасы бар?

ЖАЗЫЛЫМ

8-тапсырма. Үлгіге қара. Өлең шумақтарынан жаттығуға қатысты сөз тіркестерін теріп жаз.

Үлгі: *оң аяқпен допты теп, сол ақпен допты теп.*

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

9-тапсырма. Өлеңді оқы. Үлгі бойынша өлеңдегі жаттығу талаптарын өз сөзіңмен айт. Жаттығуларды кезек-кезекпен сынып қа орындатыңдар.

Үлгі: *Бірінші жаттығуды орындаймыз. Қолымызды белімізге қоямыз. Сағат тілі секілді екі рет оңға, екі рет солға иілеміз! Тағы да қайталаймыз.*

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

10-тапсырма. Суретке қара. Балаларға ат қой. Олардың не істеп жатқанын айт. Сипатта.

ОҚЫЛЫМ

11-тапсырма. Үлгіге қара. Сөйлемдерді толықтырып оқы. Ыңғайына қарай есімдіктерді қолдан.

Үлгі: *Мен таңертең әрқашан жаттығудың барлық түрін жасаймын.*

Мен ... жаттығу түрлерін орындаймын. Жаттығуды адамдар күн сайын ... орындауы керек. Жаттығуды орындау ..., ..., ... қажет етеді. ... кісі — біздің жаттықтырушымыз.

АЙТЫЛЫМ

12-тапсырма. Түрлі ақпарат көздерінен таңғы жаттығу туралы ақпарат жинаңдар. Сол ақпарат бойынша постер құраңдар.

ЕСТЕ САҚТА!

Сағаттың тіліндей
Иіліп оңға бір,
Сағаттың тіліндей
Иіліп солға бір.
Сағатқа қарап ап,
Жаттығу оңай-ақ (*М.Әлімбаев).*

Ә. Дүйсенбиев «Күшті болсам егер мен...»

9–10-сабақтар

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

елең қылмау, теңдесі жоқ, жою

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. Мына суреттегі кейіпкерлер саған таныс па? Олар туралы не білесің?
2. Бүгінгі сабағымыз не туралы болуы мүмкін?

ЖАЗЫЛЫМ

2-тапсырма. Өзің оқыған ертегілер бойынша сиқырлы күшке ие болған кейіпкерлер туралы сөзжұмбақ құра. Сөзжұмбақтың сұрақтарын жаз.

АЙТЫЛЫМ

3-тапсырма. Жағдаят: сен оқушылар арасында өткен спорт жарысында бас жүлдені жеңіп алдың. Жүлденің көлемі — он миллион теңге. Қайда жұмсайсың? Тележурналиспен сұхбаттас.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

4-тапсырма. Өлеңді рөлге бөліп оқыңдар. Өлеңге тақырып қой. Ойынды негізде.

Елең қылмай күнді ыстық,
Ойнап жүрген батырмыз.
Көл шетінде – тыныштық,
Әңгіме айтып жатырмыз.

— **Теңдесі жоқ** жалғанда
Мықты болсам мен тіптен.
Екі-үш ұрттап қалғанда,
Құрғай қалса көл біткен, —
дейді Ақан, — Үйіңді
екі-ақ теуіп, **жояр ем.**
Пойызды сол күйінде
Бір-ақ жұтып қояр ем!
— Мықты болсам, — дейді
Асқар
Соған тиіп сөз енді, —
Алып келіп дәу тастар,
Бөгер едім өзенді.

— Үйлерді сен құлатқан
Қайта салып қояр ем.
Ағаш егіп ұнатқан,
Жемісіне тояр ем.

«Жолаушылар жолынан
Кешігеді-ау көп қалып», —
Деп, пойызды қолыңнан
Жіберер ем **құтқарып**.

Әнуарбек Дүйсенбиев

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

5-тапсырма. Сөздіктен қою қаріппен жазылған сөздердің мағынасын тауып, жаз. Оларды керекті сөзбен тіркестіріп оқы. Есімдіктер мен етістіктерді тап.

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

6-тапсырма. Ақпараттың дұрыстығын көрсет.

ақпарат	дұрыс	дұрыс емес
Балалар өзенде шомылып жатыр.		
Балалар өзен жағасында әңгімелесіп жатыр.		
Ақанның қалауы — теңдесі жоқ күшті болу.		
Ақан көлдерді екі ұрттап тауысуды қаламайды.		
Ақан үйлерді бұзуды қалайды.		
Асқар пойызды жұтып қойғысы келеді.		
Асқар үлкен тастармен өзенді бөгеп қоятынын айтады.		
Үшінші бала өте бұзық.		
Үшінші бала пойызды құтқарғысы келеді.		
Үш кейіпкер де — жақсы балалар.		

АЙТЫЛЫМ

7-тапсырма. Өлеңде аталатын заттардың суретін тап. Олар туралы қай кейіпкер не деді? Ойыңды айт.

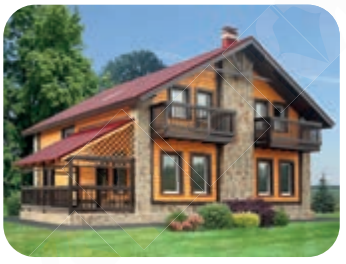

АЙТЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

8-тапсырма. Өлеңді өз сөзіңмен баянда. Үш кейіпкерге мінездеме жаз.

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

9-тапсырма. Ақпарат көздерінен өлеңнің авторы туралы мәлімет жина. «Әнуарбек Дүйсенбиев — балалар ақыны» деген тақырыпта мәтін жаз. Ақынның өмірі мен шығармашылығы туралы ой бөлісіңдер.

ЖАЗЫЛЫМ

10-тапсырма. Суреттерге қарап, спорт пен жаттығудың пайдасы туралы мәтін құрастыр.

ОЙТАРАЗЫ

АЙТЫЛЫМ

11-тапсырма. Сөйлемдерді толықтыр.

- Маған ... қиын болды.
- Мен ... тапсырмаларын орындадым.
- Мен ... екенін түсіндім.
- Мен ... үйрендім.
- Мен ... таңғалдым.

ЕСТЕ САҚТА!

— Үйлерді сен құлатқан
Қайта салып қояр ем.
Ағаш егіп ұнатқан,
Жемісіне тояр ем.
«Жолаушылар жолынан
Кешігеді-ау көп қалып», —
Деп, пойызды қолыңнан
Жіберер ем құтқарып.

Ә. Дүйсенбиев

Нәтиже сабақ. Мен не білдім?

11-сабақ

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. «Оймоншақ». Жеребе тастау арқылы Жіктеу, Сілтеу, Белгісіздік, Өздік, Жалпылау, Болымсыздық есімдіктері болып, алты топқа бөлініңдер. Әр топ өз атына сәйкес келетін есімдіктерді қолданып, оймоншақ тәсілімен «Ол — олимпиада чемпионы» деген тақырыпта мәтін құрасын. Қай топ мағыналы әрі көркем мәтін құраса, сол топ жеңіп шығады.

ЖАЗЫЛЫМ

2-тапсырма. Суреттерге қарап, спорт пен жаттығудың пайдасы туралы шағын мәтін құрастырып жаз.

Мақал-мәтел:
Шыныққаң, шымыр боласың.

АЙТЫЛЫМ

3-тапсырма. Суретте кім бейнеленген? Ақпарат көздерінен спортшы туралы постер құра. Жұмысыңды сыныпта қорға.

ОЙТАРАЗЫ

ЖАЗЫЛЫМ

4-тапсырма. «Осы тақырыптан алған әсерім» деген тақырыптағы кестені толтырыңдар.

Қандай ой пайда болды?	Не сезіндім?	Не ұнады?

12 Абайды оқы, таңырқа! Абай Құнанбайұлы Табиғат лирикасы

ОҚУШЫ, БҰЛ БӨЛІМДЕ:

- тірек сөз, жетекші сұрақтар арқылы негізгі ойды анықтауды;
- тура және ауыспалы мағынадағы сөздерді қолдануды;
- теңеу, эпитеттерді қатыстырып, жазба жұмыстарды орындауды;
- себеп-салдарлық қатынасты білдіретін жалғаулықтардың қызметін біліп, оларды дұрыс қолдануды **үйренесің**.

1-2-сабақтар

Абай — лирик ақын

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

шеберлік, данышпан, надандық, рақымшыл, сипатта, өнерпаз, суретте, әділетсіздік, таңырқа, талаптан

ЖАЗЫЛЫМ

1-тапсырма. Суреттерде жылдың қай мезгілдері бейнеленген? Жыл мезгілдері туралы қандай өлең, мақал-мәтел білесің? Сөйлем құра.

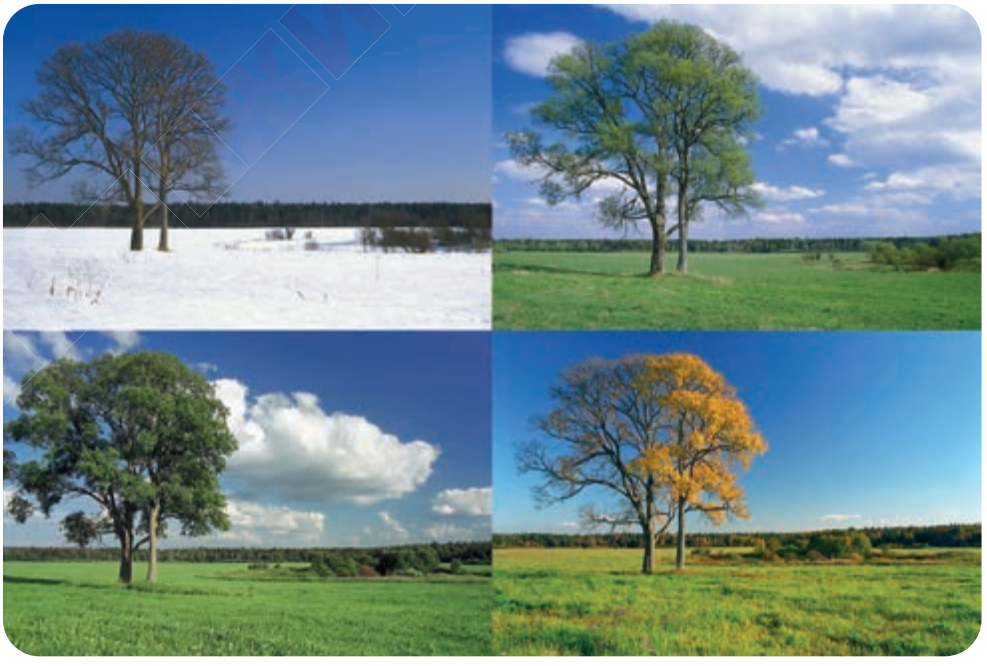

АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. Абай – кім?
2. Ол қай кезде өмір сүрді?
3. «Табиғат лирикасы» дегенді қалай түсінесің?
4. Абайдың табиғат туралы қандай өлеңдері бар?

ТІЛДІК БАҒДАР

Себеп-салдарлық қатынасты білдіретін жалғаулықтар

Себеп-салдарлық қатынасты білдіретін жалғаулықтар: себебі, өйткені, сондықтан, сол себепті.

Себеп-салдар жалғаулықтары салалас құрмалас сөйлемдегі жай сөйлемдерді байланыстырады.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ОҚЫЛЫМ

3-тапсырма. Мәтінді оқы. Тақырып қой. Мәтін бойынша жоспар құр.

Абайдың әкесі — Құнанбай оқуды, білімді бағалаған. Ол өзінің балаларын қалаға жіберіп оқытқан. Анасы — Ұлжан сабырлы, тапқыр адам болған.

Абай өлеңді он екі жасынан бастап шығарған. Әкесі Абайды он жасында оқуға берген. Ол Ахмет Риза медресесінде үш жыл оқиды. Кітапты бір рет оқып, екінші рет кітапқа қарамай, жатқа айтып шығатындай зерек, ұғымтал бала болған. Ол көп талаптанған. Абай медреседе Науаи, Сағди, Физули сияқты ақындардың шығармаларымен танысқан. Ол мұсылманша оқумен шектелмей, Семей қаласындағы Приходская школаға түсіп, орысша да оқи бастаған.

Сабақтарды оқып, білу Абайға оңай болған. Сондықтан барлық уақытты өз бетімен кітап оқуға жұмсаған.

Мұхтар Әуезов

ЖАЗЫЛЫМ

4-тапсырма. Жақша ішіндегі тиісті сөздерді дұрыс тұлғада қойып, сөйлем құра.

1. Абайдың әкесі — Құнанбай (тамақ, білім, ат) бағалаған. 2. Анасы — Ұлжан (ұрысқақ, тапқыр, сабырсыз) адам болған. 3. Ол (мешіт, мектеп, медресе) үш жыл оқиды. 4. Ол мұсылманша (оқу, жазу, айту) шектелмей, орысша да оқи бастаған.

АЙТЫЛЫМ

5-тапсырма. Диалогті толықтырыңдар.

— .....?

— Абай өлеңді он екі жасынан бастап шығарған. .....?

— Абай он жасында Семей қаласына оқуға келген.

— .....?

— Ол Ахмет Риза медресесінде үш жыл оқиды. .....?

— Ол өте ұғымтал бала болған.

— .....?

— Абай медреседе Науаи, Сағди, Физули сияқты ақындардың шығармаларымен танысқан.

АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Диаграмманы толтыр. Диаграмма бойынша мәтін құра.

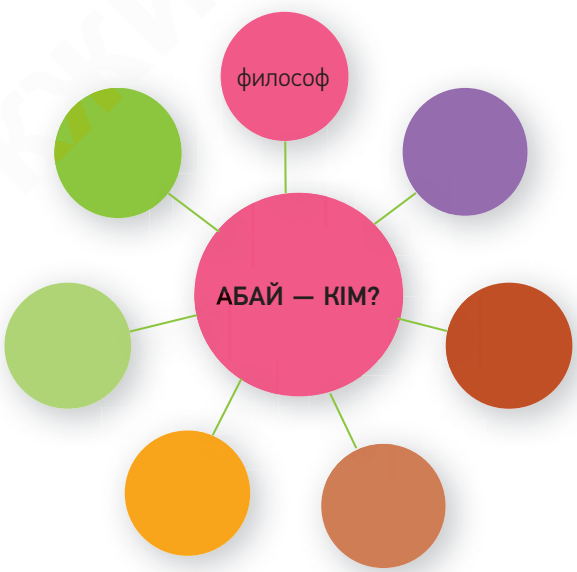

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ

7-тапсырма. «Дербес пікір» жазу тәсілін қолданып, мәтін бойынша пікірлеріңді жазыңдар (уақыт мөлшері: 7-8 минут).

1. **Өзіндік пікір (идея):** бір сөйлем
2. **дәлел:** екі сөйлем
3. **өз пікірін айғақтайтын мысал:** екі сөйлем
4. **өз пікіріне қарсы пікір:** бір сөйлем
5. **қарсы дәлелді жоққа шығаратын мысал:** екі сөйлем
6. **қорытынды:** екі сөйлем

ТЫҢДАЛЫМ

8-тапсырма. Мәтінді тыңда. Сұрақтарға жауап бер. Жаңа сөздерді ата.

1. Абай — қандай ақын?
2. Ол өлеңдерінде нені жырлады?
3. Ақынның табиғат туралы қандай өлеңдері бар?
4. Абай табиғатты қалай суреттейді?

ЖАЗЫЛЫМ

9-тапсырма. Себеп-салдар жалғаулықтарын пайдаланып, сөйлем құра.

Үлгі: *Абай — данышпан, себебі ол көп кітап оқыған.*

Себебі, сондықтан, сол себепті, сол үшін.

АЙТЫЛЫМ

10-тапсырма. Қосымша ақпарат көздерінен Абайдың табиғат лирикасы туралы ақпарат жинаңдар. Осы тақырып бойынша ой бөлісіңдер.

ЕСТЕ САҚТА!

Абайдың жыл мезгілдері туралы өлеңдері бар. Ол табиғатты шебер суреттейді. Абай өте ұғымтал бала болған.

© Ғалым Ғалым

Жазғытұры қалмайды қыстың сызы

3–4-сабақтар

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

жазғытұры, масатыдай құлпыру, елжіреу, сыз, шаттан

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Сурет бойынша бірнеше сөз не сөз тіркесін ата. Барлық суретке ортақ сөздерді тап. Осы сөздерді пайдаланып, сөйлем құра.

ЖАЗЫЛЫМ

2-тапсырма. Етістіктерді нақ осы шақ, жедел өткен шақ, ауыспалы келер шақ тұлғасында қолданып, сөйлем құра. Сөйлемнің мағынасы қалай өзгергенін айт.

Өлең шығар, оқуға бер, оқы, бол, таныс, шектелме.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

3-тапсырма. Өлеңді оқы. Бес асыл іс пен бес жаман нәрсені ата. Өлеңнің жалғасы не туралы болуы мүмкін?

Ғылым таппай мақтанба,
Орын таппай баптанба,
Құмарланып шаттанба
Ойнап босқа күлуге.
Бес нәрседен қашық бол,
Бес нәрсеге асық бол...

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ОҚЫЛЫМ

4-тапсырма. Өлеңді мәнерлеп оқы. Мәтін бойынша бірнеше сұрақ дайында.

Жазғытұры (үзінді)

Жазғытұры қалмайды қыстың сызы,
Масатыдай құлпырар жердің жүзі.
Жан-жануар, адамзат анталаса,
Ата-анадай елжірер күннің көзі.

... Түйе боздап, қой қоздап — қорада шу,
Көбелекпен, құспенен сай да ду-ду.
Гүл мен ағаш майысып қарағанда
Сыбдыр қағып бұраңдап ағады су.

...Ай, жұлдызға жылы жел хабар беріп,
Жан-жануар қуанар тойға елеріп.
Азалы ақ көрпесін сілке тастап,
Жер күлімдер, өзіне шырай беріп.

Абай Құнанбайұлы

ЖАЗЫЛЫМ

5-тапсырма. Мәтінді пайдаланып, көп нүктенің орнына қажетті сөздерді жаз.

1. Жазғытұры қалмайды ... сызы.
2. Ата-анадай ... күннің көзі.
4. Түй боздап, қой қоздап — ... шу.
5. Сыбдыр қағып ... ағады су.
6. Ай, жұлдызға ... жел хабар беріп,

ТЫҢДАЛЫМ АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Мәтінді тыңда. Себеп-салдар жалғаулықтарын ата.

ОҚЫЛЫМ

7-тапсырма. Мәтінге сүйеніп, ақпараттың дұрыстығын көрсет. Түсіндір.

ақпарат	дұрыс	дұрыс емес
Масатыдай құлпырмас жердің жүзі.		
Күздігүні күні қалмайды қыстың сызы		
Түйе боздап, қой қоздап — қорада шу		
Жан-жануар, адамзат анталаса, Қыз-жігіттей елжірер күннің көзі.		
Ай, жұлдызға жылы жел хабар беріп, Жан-жануар қуанар тойға елеріп.		
Гүл мен тау майысып қарағанда Сыбдыр қағып бұрандап ағады су.		
Азалы көк көрпесін сілке тастап, Жер күлімдер, өзіне шырай беріп.		

ЖАЗЫЛЫМ

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

8-тапсырма. Сұрақтарға толық әрі қысқа жауап жаз.

Үлгі:
Сұрақ: Жер қай кезде масатыдай құлпырады?
Қысқа жауап: Жазғытұры.
Толық жауап: Жазғытұры жер масатыдай құлпырады.
Сұрақ: Күннің көзі қалай елжірейді?
Қысқа жауап:
Толық жауап:
Сұрақ: Су қалай ағады?
Қысқа жауап:
Толық жауап:
Сұрақ: Жылы жел неге хабар береді?
Қысқа жауап:
Толық жауап:
Сұрақ: Жер қандай көрпесін сілкіп тастайды?
Қысқа жауап:
Толық жауап:

АЙТЫЛЫМ

9-тапсырма. Сөздерді мағынасына қарай сәйкестендір.

1	ата-анадай	а	ағады
2	түйе	ә	көзі
3	сыбдыр	б	елжірер
4	күннің	в	жүзі
5	адамзат	г	қоздап
6	жердің	ғ	боздап
7	бұраңдап	д	анталаса
8	қой	е	қағып

ЖАЗЫЛЫМ

10-тапсырма. Төмендегі сөздердің мәтінде қай сөзбен тіркесіп тұрғанын анықта. Сөйлем құра.

Жазғытұры, масатыдай құлпыру, елжіреу, сай, су.

АЙТЫЛЫМ

11-тапсырма. Абайдың «Жазғытұры» атты өлеңінің мазмұнына сәйкес келетін сурет табыңдар не өздерің салыңдар. Сурет бойынша әңгіме құраңдар.

ЕСТЕ САҚТА!

Мен Абайдың «Жазғытұры» деген өлеңін жаттап алдым. Өлеңде көктем мезгілі суреттелген. Абай табиғатты әдемі бейнелеген.

© Көкжиек-Горизонт

Жаздыгүн шілде болғанда

5–6-сабақтар

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

көгорай, жарамсақтану, жалпылдау, күркіреу, бәйге ат, арқылы

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Сурет бойынша бірнеше сұрақ дайындап, бір-біріңе қойыңдар.

ЖАЗЫЛЫМ

2-тапсырма. Сұрақтарға жауап жаз.

1. Саған жылдың қай мезгілі ұнайды? Не себепті?
2. Жазда күн қандай болады?
3. Сен жазда қайда барасың?
4. Жазғы демалысты қалай өткізбексің?

ОҚЫЛЫМ

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

3-тапсырма. Өлеңді мәнерлеп оқы. Мәтін бойынша жоспар құр.

Жаз

Жаздыгүн шілде болғанда,
Көгорай шалғын, бәйшешек
Ұзарып өсіп толғанда,
Күркіреп жатқан өзенге
Көшіп ауыл қонғанда,
Шұрқырап жатқан жылқының
Шалғыннан жоны қылтылдап,
Ат, айғырлар, биелер
Бүйірі шығып ыңқылдап,
Суда тұрып шыбындап,
Құйрығымен шылпылдап,
Арасында құлын-тай
Айнала шауып бұлтылдап.

Абай Құнанбайұлы

АЙТЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

4-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. Көгорай шалғын мен бәйшешек қай уақытта ұзарып өседі?
2. Ауыл қай кезде өзеннің жағасына көшіп келеді?
3. Қандай жылқының жоны қылтылдайды?
4. Құлын-тай қай жерде шауып жүреді?

ТЫҢДАЛЫМ

5-тапсырма. Мәтінді тыңда. 3-тапсырмадағы өлеңді қайта оқы. Қандай сөздер оқылмағанын айт.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Абайдың «Жаз» өлеңінің орысша аудармасын қазақ тіліндегі нұсқасымен сәйкестендір.

Жаздыгүн шілде болғанда, Көгорай шалғын, бәйшешек Ұзарып өсіп толғанда; Күркіреп жатқан өзенге Көшіп ауыл қонғанда.	И кобылы с упитанными боками еле дышат, Стоят, отдыхая в прохладной воде кони, Наслаждаются, обмахиваясь хвостами, И среди них жеребята-стригунки Вокруг них непоседливо резвятся. *(Перевод М. Адибаева)*
Ат, айғырлар, биелер Бүйірі шығып ыңқылдап, Суда тұрып шыбындап, Құйрығымен шылпылдап, Арасында құлын-тай Айнала шауып бұлтылдап.	В июле знойном середине лета, Когда трава (осока) покрывает всю землю, степь, Вместе с ручьями и родниками, где-то видны маки, Стебли удлиненные с созревающими метелочками семян; Тогда к бурлящей реке перекочует аул (переезжает). *(Перевод М. Адибаева)*

АЙТЫЛЫМ

7-тапсырма. Сөздер мен сөз тіркестерін мағынасына қарай сәйкестендір. Сөйлем құра.

күркіреп	қылтылдап
ауыл	тұрып
шілде	құлын-тай
жоны	жатқан
суда	шауып
арасында	күн

бүйірі	шылпылдап
құйрығымен	болғанда
өткен	қонғанда
жасы	шығып

ЖАЗЫЛЫМ МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

8-тапсырма. Өлеңнен іс-әрекетті, қимылды білдіріп тұрған сөздерді тауып, сөйлем құра.

ЖАЗЫЛЫМ

9-тапсырма. Берілген сөздерді бір сөзбен атап, жаз.

Үлгі: *«Жазғытұры», «Жаз», «Қыс» — табиғат лирикасы.*

1. Оқып отыр, келе жатыр, сөйлесіп тұр — ... .
2. Данышпан, ойшыл, лирик — ... .
3. Ертең барады, кешке сөйлеседі, жазда қыдырады — ... .
4. Науаи, Сағди, Физули — ... .

АЙТЫЛЫМ

10-тапсырма. «Жаз» өлеңі туралы айтылған пікірді дәлелдейтін мысалды мәтіннен тауып түсіндір.

Абайдың «Жаз» деген өлеңіндегі етістіктен тізген жолдары жырын жандандырған. «Бұл — Абайдың тілінің тазалығы, ақындығының күштілігі» деп білу керек *(Ілияс Жансүгіров)*.

ЕСТЕ САҚТА!

Абай «Жаз» өлеңінде ауылдың тұрмыс-тіршілігін шебер суреттеген. Өлең жолдары арқылы қазақ ауылын көз алдыңа елестетеді.

© Көкжиек-Горизонт

Сұр бұлт түсі суық қантайды аспан

7–8-сабақтар

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

дымқыл, тұман, ертеден

ЖАЗЫЛЫМ

1-тапсырма. Мақал-мәтелдерді оқып, сөйлем мүшесіне талда.

- Нөсер алдында найзағай ойнайды.
- Күркіреген бұлттың жаңбыры аз.
- Жел — дауылдың шақырушысы.
- Өткен күнді қуып жетпессің.

АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Сурет бойынша мәтін құра.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ОҚЫЛЫМ

3-тапсырма. Өлеңді оқы. Мәтін бойынша бірнеше сұрақ дайында.

Күз

Сұр бұлт түсі суық қаптайды аспан,
Күз болып, **дымқыл** тұман жерді басқан.
Білмеймін тойғаны ма, тоңғаны ма:
Жылқы ойнап, бие қашқан, тай жарысқан.
Жасыл шөп, бәйшешек жоқ бұрынғыдай,
Жастар күлмес, жүгірмес бала шулай.
Қайыршы шал-кемпірдей түсі кетіп,
Жапырағынан айрылған ағаш, құрай.
Біреу малма сапсиды, салып иін,
Салбыраңқы тартыпты **жыртық** киім.
Енесіне иіртіп шуда жібін,
Жас қатындар жыртылған жамайды үйін.

Абай Құнанбайұлы

ЖАЗЫЛЫМ

4-тапсырма. Мәтіндегі қою қаріппен берілген сөздердің синонимін тауып, сөйлем құра.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

5-тапсырма. Абайдың «Күз» өлеңінің орысша аудармасын қазақ тіліндегі нұсқасымен сәйкестендір.

Сұр бұлт түсі суық қаптайды аспан, Күз болып, дымқыл тұман жерді басқан. Білмеймін тойғаны ма, тоңғаны ма: Жылқы ойнап, бие қашқан, тай жарысқан.	Ползет ненастье. Зябко и уныло Сырая зависает мгла с утра. Играют кони в поле, ржут кобылы, И годовалых взнуздывать пора. В работе и заботах день недолог: Выделывают шкуры, кожи мнут, Плетут ремни, латают дряхлый полог, Просушивают скарб и шерсть прядут. *(Перевод Л. Нечая)*
Жасыл шөп, бәйшешек жоқ бұрынғыдай, Жастар күлмес, жүгірмес бала шулай. Қайыршы шал-кемпірдей түсі кетіп, Жапырағынан айрылған ағаш, құрай. Біреу малма сапсиды, салып иін, Салбыраңқы тартыпты жыртық киім. Енесіне иіртіп шуда жібін, Жас қатындар жыртылған жамайды үйін.	Вздыхают старики, и зябнут дети... И, коротая долгие часы, Я по холмам брожу, где веет ветер, Где бегают некормленые псы, Откуда виден весь наш быт убогий В осенней мгле темнеющего дня, Потертый войлок юрт, тоска дороги И степи без единого огня. *(Перевод Л. Нечая)*

ТЫҢДАЛЫМ АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Түрлі ақпарат көздерінен Абайдың «Күз» өлеңін Нұркен Өтеуіловтің орындауында тыңда. Бейнежазбадағы көріністерді Абай өлеңімен салыстырып, ой бөлісіңдер.

ЖАЗЫЛЫМ

7-тапсырма. Өлең жолдарын қазақ тіліндегі сөздердің орын тәртібіне сай орналастыр. Өлеңнің құрылысы қалай өзгергенін түсіндір.

Үлгі: *Сұр бұлт түсі суық қаптайды аспан — Түсі суық сұр бұлт аспанды қаптайды.*

1. Жапырағынан айрылған ағаш, қурай. 2. Салбыраңқы тартыпты жыртық киім. 3. Жас қатындар жыртылған жамайды үйін.

ТЫҢДАЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

8-тапсырма. Сөз тіркестерін тыңда. Оларды байланыстырып, сөйлем құра.

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ

9-тапсырма. Көп нүктенің орнына тиісті қосымшаны қойып, өлең жолдарын жаз.

1. Сұр бұлт түсі суық қаптайды аспан, Күз болып, дымқыл тұман жер... басқан. 2. Қайыршы шал-кемпірдей түсі кетіп, Жапырағ... айрылған ағаш, қурай. 3. Ене... иіртіп шуда жіб..., Жас қатын... жыртылған жамайды үйін.

ЕСТЕ САҚТА!

Абайдың «Күз» өлеңінде ауылдың көңілсіз күйі суреттелген. Жан-жануардың күз мезгіліндегі бейнесі шебер көрсетілген.

© ҚАҒАЗ

Ақ киімді, денелі, ақ сақалды

9–10-сабақтар

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

үскірік, қырау, долдану, кәрі құда, әлек, әуес, денелі, әсемпаз, зейінді, көн, әділдік, жирен

ЖАЗЫЛЫМ

1-тапсырма. Көп нүктенің орнына қажетті сөздерді қойып, мақал-мәтелді жаз.

Қажетті сөздер: *қар, қыс, жазда, он.*

- Жаздың бір күні қыстың ... күніне татыр.
- Қыстың қамын ... ойла, Бір ойлама, үш ойла.
- Қыста қысыл, ... жадыра.
- Қыстағы ... – жерге ырыс, Жердегі ылғал — елге ырыс.

АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Сөйлемдегі етістіктердің қай шақта тұрғанын айт.

Абайдың да айрықша жырлағанының бірі – табиғат болды. Ол табиғат аясында өсті. Оны сүйе білді. Абайдың «Желсіз түнде жарық ай», «Күз», «Қыс», «Жаз» деген өлеңдерінде табиғаттың әртүрлі құбылысы көзіңе елестейді. Жаратылыстың жайдары жазын, түсі суық тұманды күзін не болмаса сақылдаған аязы мен қарлы боранын өзің көріп тұрғандай боласың.

Қажым Жұмалиев

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ОҚЫЛЫМ

3-тапсырма. Өлеңді оқы. Мәтін бойынша жоспар құра. Өлеңді жаттап ал.

Қыс

Ақ киімді, денелі, ақ сақалды,
Соқыр, мылқау, танымас тірі жанды,
Үсті-басы — ақ қырау, түсі суық,
Басқан жері сықырлап келіп қалды.
Дем алысы — үскірік, аяз бен қар
Кәрі құдаң — қыс келіп, әлек салды.
Ұшпадай бөркін киген оқшырайтып,
Аязбенен қызарып, ажарланды.
Бұлттай қасы жауып екі көзін,
Басын сіліксе, қар жауып, мазаңды алды.
Борандай бұрқ-сарқ етіп долданғанда
Алты қанат ақ орда үй шайқалды.
Әуес көріп жүгірген жас балалар
Беті-қолы домбығып, үсік шалды.

Абай Құнанбайұлы

ТЫҢДАЛЫМ

4-тапсырма. Мәтінді тыңда. Сұрақтарға жауап бер.

1. Абай балаларды қандай болуға шақырды?
2. Ол нені жақтады?
3. Абай неге көнбеді?

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

5-тапсырма. Мәтіннен етістіктерді теріп жаз. Оларды үш шақта қойып, сөйлем құра.

Үлгі: *әлек салды — жедел өткен шақ. Ертең әлек салады — ауыспалы келер шақ. Әлек салып жатыр — нақ осы шақ.*

АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Өлеңді қайталап оқы. Саған қай шумақ ұнады? Айтып бер.

ЖАЗЫЛЫМ

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

7-тапсырма. Мәтіндегі 5 сөйлемге түрлі нұсқада сұрақ қой.

Үлгі: *Кәрі құдаң қыс келіп, әлек салды.*

- *Кім келді?*
- *Қандай қыс келіп, әлек салды?*
- *Қыс келіп, не істеді?*

АЙТЫЛЫМ

8-тапсырма. Мәтіннен теңеу мен эпитетті тап. Оларды пайдаланып, сөйлем құра. Себеп-салдар жалғаулықтарын қатыстыр.

Үлгі: *кәрі құда — метафора. Абай қысты кәрі құдаға теңеп тұр. Атам мен әжем алыстан келген кәрі құданы есіктің алдына шығып қарсы алды, себебі ол кісіні барлығы сыйлайды.*

ЖАЗЫЛЫМ

9-тапсырма. Сөздерді мағынасына қарай сәйкестендіріп, сөйлем құра.

әлек	көзін
алты	балалар
үсті-басы	салды
екі	айналды
жас	сақалды

үсік	қанат
теріс	шауып
ақ	киген
бөркін	ақ қырау
қар	шалды

ЕСТЕ САҚТА!

Абай қысты кәрі құдаға теңеген. Қыста қатты боран, аяз болатынын шебер суреттеген. Маған Абайдың табиғат лирикасы ұнайды.

АЙТЫЛЫМ

10-тапсырма. Өлең мазмұны бойынша бірнеше сұрақ дайында. Көршіңмен диалог құр.

Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім?

11–12-сабақтар

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Жағдаят: шетелден келген танысың Абай Құнанбайұлының өмірі мен шығармашылығы туралы сұрады. Алдыңғы сабақтардағы ақпаратты пайдаланып, жауап бер.

ОҚЫЛЫМ

2-тапсырма. Мәтінді оқы. Мәтінге тақырып қой. Түсінгеніңді айт.

Абай қазақтың жазба әдебиетінің негізін қалады. Ол қазақтың дәстүрлі өлең жүйесін мағыналық жағынан да, түр жағынан да байытты. Абай қазақ өлеңіне жиырмаға жуық жаңа өлшем енгізді.

Абаймен тоғыз жасымда кездестім. Ол кезде қазақ мектебіне оқуға түсіп, қазақ тілін енді-енді үйрене бастаған едім. Мұғаліміміз — Күлшара Қасымова Абайдың «Қыс» деп аталатын өлеңін үйден жаттап келуге тапсырма берді.

Есілдің жағасындағы кішкене қазақ ауылы қарлы боранның астында қалған. Сол жылы қыс сұмдық қатал болды. Біз бұрынғы дәрігерлік пункттің бір бөлмесін паналап отырғанбыз. Терезені жел ұрғылайды. Кішкене қаңылтыр пештің іші гу-гу етеді. Жетілік шамның сығырайған жарығының астына алба-жұлба оқулығымды қойып, күбірлеп Абайдың өлеңін оқып мен жатырмын.

Ақ киімді, денелі, ақ сақалды,
Соқыр, мылқау, танымас тірі жанды.
Үсті-басы — ақ қырау, түсі суық,
Басқан жері сықырлап келіп қалды.

Мен Абайдың өлеңін оқысам, анам кішкене қарындасыма әлдилеп немісше өлең айтады. Шешемнің айтып отырғаны — кейін білдім, Гетенің «Даланың раушан гүлі» атты өлеңі екен. Сөйтіп, менің санама Гете мен Абай бейнелері қатар еніпті.

Герольд Бельгер

АЙТЫЛЫМ

3-тапсырма. Зейнолла Қабдоловтың «Абайдың табиғат лирикасы, әсіресе жылдың төрт мезгілін суреттейтін өлеңдері — күшті ақындық шеберлікпен, зор мәдениетпен жазылған аса сұлу, сырлы жырлар» деген пікірін ақынның өлеңдерінен мысал келтіріп, дәлелде.

ЖАЗЫЛЫМ

4-тапсырма. Абайдың өмірбаянын толықтыр.

Абай Құнанбайұлы 1845 жылы ... облысында дүниеге келген. Ұлты — ... .

Ол ... жасынан бастап оқыған. Ахмет Риза ... бітірген. Абай — ... , ... , ... ақын. Ақынның «...», «...», «...», «...» атты өлеңдері бар.

АЙТЫЛЫМ

5-тапсырма. Абай жырлаған табиғатты қазіргі табиғатпен салыстырып, пікірталас өткізіңдер.

Пікірталасқа қойылатын талаптар:

– тақырыптан ауытқымау;
– регламент сақтау;
– фактілер мен дәлелдерді ұтымды қолдану;
– сөз әдебін сақтау;
– дұрыс сөйлеу;
– мақал-мәтел, фразеологиялық тіркестерді қолдану;
– өзіндік ойы мен көзқарасын жүйелі түрде жеткізу.

ЖАЗЫЛЫМ

6-тапсырма. Қазіргі кездегі экологиялық зардаптар, жыл мезгіліндегі өзгерістер туралы экологке хат жаз.

ОЙТАРАЗЫ

ЖАЗЫЛЫМ

7-тапсырма. Шығу парағын пайдаланып, сұрақтарға жазбаша жауап бер.

1. «Абайды оқы, таңырқа!» тақырыбы бойынша не үйрендің?
2. Сен үшін бүгінгі сабақ несімен құнды болды?
3. Бүгінгі сабақта жаңадан не білдің? Өзіңнің, жолдастарыңның жұмысына көңілің толды ма?
4. Тақырып бойынша тағы не білгің келеді?
5. Тақырып бойынша басқа қандай ақпарат көздерін оқисың?

БІЛГЕНГЕ МАРЖАН

Абай әлемі — бізді жеті түнде адастырмас Темірқазық іспетті. Соған қарап тірлігіміздің дұрыс-бұрысын сараптай аламыз. ...Әрбір азамат әуелі Абайды оқысын, Абайға құлақ ассын (Н. Ә. Назарбаев).

13 Қазақтың ұлттық қолөнері

ОҚУШЫ, БҰЛ БӨЛІМДЕ:

- қазақтың ұлттық қолөнеріне қатысты сөздерді меңгеруді;
- оларды орнымен қолдануды;
- ұлттық әдепке сай этикеттік сөз орамдарын дұрыс қолдануды **үйренесің**.

1–2-сабақтар

Қазақ қолөнері

ЖАҢА СӨЗДЕР

ою-өрнек, сырмақ, бас, құрал-сайман, ер-тұрман, жиһаз, киімілгіш, әшекейлеген, жон, тұскиіз, кесте

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. «Қолөнер» деген сөзді айтқанда ойыңа не келеді?
2. Қолөнер бұйымдарына не жатады?
3. Қазақ қолөнерінің қандай түрлерін білесің?

АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Суреттерге қарап, ойыңды айт.

1. Суреттерде не бейнеленген?
2. Суреттердің бәріне ортақ нәрсе ретінде нені айтуға болады?
3. Суреттегі заттарды «өнер туындысы» деуге бола ма? Не себепті?

1

2

3

4

5

ТІЛДІК БАҒДАР:

Сөйлемдегі сөздердің орын тәртібі

Қазақ тіліндегі сөйлем мүшелерінің сөйлемде орналасу тәртібі бар:

1. Бастауыш баяндауыштан бұрын тұрады. Көбіне сөйлемнің басында келеді. Мысалы: Қолөнер (не?) дамыған.

2. Баяндауыш сөйлемнің соңында тұрады. Мысалы: Қолөнер дамыған (қайткен?).

3. Толықтауыш өзінің толықтайтын сөзінен бұрын тұрады. Мысалы: Ыдыстарды (нелерді?) оюмен әшекейлеген.

4. Анықтауыш өзінің анықтайтын сөзінен бұрын тұрады. Мысалы: Қазақтың (кімнің?) даласында қолөнер дамыған.

5. Пысықтауыш өзінің пысықтайтын сөзінен бұрын тұрады. Мысалы: Қазақ даласында (қайда?) қолөнер дамыған.

ЖАЗЫЛЫМ

3-тапсырма. Сөйлемдегі шатасқан сөздерді орын тәртібіне сай жаз.

Әшекейледі Алуа бұйымдарын ою-өрнекпен қолөнер. Дана киіз басып, жасады сырмақ. Түрлі түсті жіппен кестеледі тұскиізді Зере. Олар дайындаған көрмеге қойды заттарды.

ТЫҢДАЛЫМ АЙТЫЛЫМ

4-тапсырма. Мәтінді тыңда. Не түсіндің? Мәтіннің жалғасы қандай болуы мүмкін?

Ою-өрнек бір заттың бетіне ойып өрнек салу, кесіп алу, екі затты үйлестіру арқылы жасалады. Оюдың 500-ден аса түрі бар екен. Тұскиіз, сырмақ, киім-кешек, жиһаз, ыдыс оюмен өрнектелген. Оюдың түрі көп. Көбінесе «қошқармүйіз», «сыңармүйіз», «арқармүйіз», «көбелек» және т.б. ою түрлері қолданылған.

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

5-тапсырма. Мәтінді тыңда. Оқы.

Қазақ даласында қолөнер ерте дамыған. Қазақ халқы күнделікті тұрмысқа қажет заттарды қолдан жасаған. Оларды талғаммен әшекейлеген. Қазақтар киіз басып, сырмақ жасау, кесте тігу, алтын-күмістен әшекей жасау технологиясын керемет меңгерген.

Қазақ жерінде өмір сүрген массагеттер барлық затты әшекейлеген. Ол туралы Геродот: «Олардың барлық заты алтын мен мыстан жасалған. Соғысқа қажет құралдары, оқтары мен айбалталары мыстан жасалған. Баскиім, сәукеле, белдік, әшекейлері алтын-күмістен, асыл тастардан жасалған. Сондай-ақ атәбзелдері, құрал-сайманы мыстан жасалған, ер-тұрманы алтынмен әшекейленген», — деп жазады.

Қазақта ою-өрнек кең тараған. Қазақтың ою-өрнегі халықтың ойы ұшқыр, талғамы биік болғанын көрсетеді. Ғимараттарды, жиһаз, ағаштан жасалған ыдыстарды ою-өрнекпен әшекейлеген. Ою-өрнек — Ұлы дала өркениетінің бір түрі.

күміс ер-тұрман

сырмақ

үй жиһазы

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Мәтінді пайдаланып, сұрақтарға жауап бер.

1. Қазақтар тұрмысқа қажет бұйымдарды неден жасаған?
2. Оларды қалай әшекейлеген?
2. Қазақ қолөнері туралы Геродот не деген?

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

7-тапсырма. Топтық жұмыс. «Салыстыру кестесі». Мәтіндегі ойбөліктерді оқып, ерекшелігін көрсетіңдер. Кестені толтырыңдар.

ойбөліктері	жаңа сөздер	етістіктер	негізгі идеясы
1-ойбөлік			
2-ойбөлік			
3-ойбөлік			
4-ойбөлік			

ЖАЗЫЛЫМ

8-тапсырма. Жақшадағы сөздерге тиісті қосымшаларды жалғап, сөйлем құраңдар.

Қазақ даласында қолөнер ерте (дамы). Күнделікті тұрмысқа қажет бұйымдарды қолдан (жаса). Бұйымдарды талғаммен (әшекейле).

Халық өнерді ерекше (құрметте). Қазақ әйелдері киіз (бас), сырмақ (жаса), тұскиіз (кестеле). Сақтар алтын-күміс, асыл тастардан әсем бұйымдар (жаса). Олар бағалы металдан бұйым жасау технологиясын керемет (меңгер).

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

9-тапсырма. Мәтінді оқып, Қазақ даласындағы қолөнердің түрлерін анықта. Олардың неден жасалғанын айт.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

10-тапсырма. Қажетті сөзді таңдап жаз.

Геродот ежелгі массагеттер туралы: «Сақтардың барлық заты алтын мен (мыстан, ағаштан, тастан) жасалған. Соғысқа қажет (тамақтары, құралдары, киімдері) оқтары мен айбалталары мыстан жасалған. Баскиім (әшекейлері, кітаптары, құрақтары) алтын-күмістен, асыл тастардан жасалған. Сондай-ақ атәбзелдері, (арқандары, жіптері, құрал-сайманы) мыстан жасалған, (ер-тұрманы, жүгені, көрпесі) алтынмен әшекейленген», — деп жазады.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

11-тапсырма. Кестедегі сөздерді пайдаланып, сөйлем құраңдар.

сырмақ...	әшекейленген...
құрал-сайман...	жон...
ер-тұрман...	тұскиіз...
жиһаз...	кесте...
киімілгіш...	басу...

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

12-тапсырма. «Ою-өрнек» ойыны. Суреттерге мұқият қарап алыңдар. Кітапты жауып қойып, қайта қарамастан, ою-өрнекті салып шығыңдар. Сонан соң кітаптағы ою-өрнек пен өздеріңнің суреттеріңді салыстырыңдар.

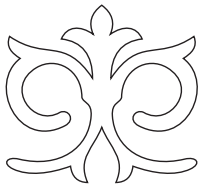

«Арқармүйіз» өрнегі

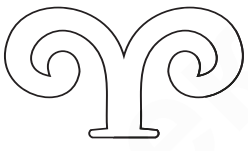

«Қошқармүйіз»

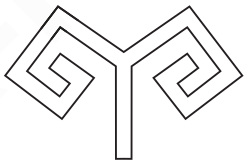

«Сыныкмүйіз»

«Домбыра» өрнегі

«Көбелек» өрнегі

«Мүйіз» өрнегі

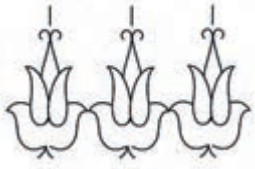

«Гүл» өрнегі

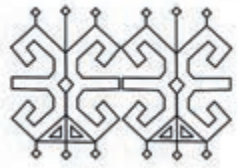

«Аққу» өрнегі

ЕСТЕ САҚТА!

Қазақ даласында қолөнер ерте дамыған. Қазақтар киіз басып, сырмақ жасаған, тұскиіз кестелеген. Атәбзел, ер-тұрман, құрал-сайманды мыстан, алтыннан жасаған, оюмен әшекейлеген.

Қазақтың зергерлік өнері

3–4-сабақтар

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР:

әйел, білезік, сақина, тіл-көз, сақтайды, соқтырған, тағады, сән-салтанат, сәукеле, ине, қайшы

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. Қандай сәндік әшекей бұйымдарды білесің?
2. Үйде кім әшекей тағады?
3. Өзің қандай әшекей тағасың?

АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Суреттегі әшекей бұйымдарды ата.

АЙТЫЛЫМ

3-тапсырма. Суреттерге қара. Етістіктерге өткен шақ жұрнақтарын жалғап, сөйлем құра.

Қажет сөздер: *шебер, сырға, білезік, ою, жаса, соқ.*

1

2

3

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

4-тапсырма. Мәтінді тыңда. Оқы.

Зергерлік өнер — қазақ қолөнерінің бір түрі. Зергерлік өнер Ұлы дала елінің сән-салтанатын, байлығын, биік талғамын көрсетеді. Зергерлер көбінесе әйелдердің сәндік бұйымдарын жасайды. Сәндік бұйымдарға білезік, сақина, жүзік, сырға жатады.

Сырға — құлаққа тағатын сәндік зергерлік бұйым. «Сырға тіл-көзден сақтайды» деген түсінік бар. Құлаққа сырға таққанда: «Құлағың ауырмасын, жаман сөз естіме, ажарлы бол!» — деп тілек айтқан.

Білезік — ертеден келе жатқан білекке тағатын сәндік бұйым. Қыз бала 3-4 жасқа келген кезде ата-анасы білезік соқтырған. Білезікті екі қолға, кейде бір қолға тағады. Кейде бір қолға екі білезік тағады. Әшекей бұйымдарды «Қыз бала сән-салтанатта өссін!» деген оймен алтын-күмістен соқтырған. Білезік бергенде: «Қолың өнерлі болсын!» — деп тілек айтқан. Сәндік бұйымдар оюмен әшекейленген.

Жүзік — қыздар мен әйелдердің саусағына тағылатын зергерлік бұйым. Зергерлер жүзікті асыл тастармен безендіріп, ою-өрнекпен әшекейлеген. Зергерлік бұйымдар қазақ өнері мен мәдениетін паш етеді.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

5-тапсырма. Мәтінді пайдаланып, сұрақтарға жауап бер.

1. Қазақ әйелдері мен қыз балалары қандай зергерлік әшекей бұйымдарды таққан?
2. Шеберлер зергерлік бұйымдарды неден жасаған?
3. Білезікті қыз бала неше жасынан таққан?
4. Әшекейді қандай мақсатпен таққан?

ЖАЗЫЛЫМ

6-тапсырма. Көп нүктенің орнына қажетті сөздерді жаз.

Қажетті сөздер: *құлаққа, білезік, сақина, соқтырған, әшекейлеген, қолға, жүзік.*

1. Қазақ әйелдері ..., ..., ... таққан. 2. Сырға ... – тағатын сәндік зергерлік бұйым. 3. Сәндік бұйымдарды алтын мен күмістен ... . 4. Білезікті екі ... таққан. 5. Сәндік бұйымдарды оюмен ... .

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

7-тапсырма. «Зергерлік бұйымның суреті» ойыны. Мәтіндегі айтылған зергерлік бұйымдарды көзіне елестет. Өзің зергерлік бұйымның суретін сал. Суретті салып біткен соң бұйымның атауын жаз. Қол қойып, серігіне тарту ет. Ол суретке баға берсін.

Диалогте «Құрметті», «Өтінемін», «Алғысым шексіз!», «Қандай әдемі!», «Өте жақсы!», «Өте қуаныштымын!», «Рақмет!» т.с.с. ұлттық сөз әдебі, этикеттік сөз орамдарын қолданыңдар.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

8-тапсырма. Жұптық жұмыс. «Салыстыру кестесі». Әр жұп мәтіндегі ойбөліктерді оқып, салыстырсын. Кестені толтырыңдар.

ерекшеліктері / ойбөліктер	жаңа сөздер	етістіктер	негізгі идеясы
1-6-ойбөліктер			

АЙТЫЛЫМ

9-тапсырма. **Суретке қарап, әңгіме құра. Кейіпкерлерге ат қой. Әңгімелегенде «зергерлік бұйым», «алқа», «шолпы», «білек», «білезік», «жүзік», «моншақ» сөздерін пайдалан.**

ЕСТЕ САҚТА!

Зергерлік өнер Ұлы дала елінің сән-салтанатын, байлығын, биік талғамын көрсетеді. Қазақ әйелдері сырға, білезік, жүзік таққан.

«Зергерлік өнер» көрмесі

5–6-сабақтар

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР:

былғары, сүйек, қамшы, сабы, көрме, кәдесый

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. «Қолөнер» деген – не?
2. Зергерлік бұйымдар көрмесіне барып көрдің бе?
2. Қолөнер заттарын, зергерлік бұйымдарды жасайтын шеберді кім деп атайды?
3. Қандай зергерлік бұйымдарды білесің?

АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Суреттерге қарап, сұрақтарға жауап бер.

1. Суретте қандай кәдесыйлар бейнеленген?
2. Олар неден жасалған?
3. Кәдесый қай кезде беріледі?
4. Кәдесый беріп не алып көрдің бе?

АЙТЫЛЫМ

3-тапсырма. Сурет бойынша 7–8 сөйлемнен тұратын әңгіме құра. Әңгімеге тақырып қой. Тірек сөздерді пайдалан.

Тірек сөздер: *көрме, әшекей, әйел, білезік, сақина, әшекейле, шебер.*

Әшекей бұйымдар көрмесі

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

4-тапсырма. Мәтінді тыңда. Оқы.

Менің атам — ағаш шебері. Атамның шеберханасы бар. Шеберханада ағаштан бұйымдар жасайды. Атамның жанында көмекшісі бар. Ол кісілер былтыр ағаштан қамшы, домбыра, қобыз жасады. Оларды оюмен өрнектеді. Домбыраның бетіне «қошқармүйіз» өрнегін салды. Қобыздың бетіне «мүйіз» өрнегін салды. Ал қамшының сабына «сынықмүйіз» өрнегін салды.

Былтыр Қазақстан Республикасы Ұлттық мұражайында Қазақ хандығының 550 жылдығына арналған «Зергерлік өнер» атты көрме өтті. Атам көрмеге ағаштан жасаған бұйымдарын қойды. Көрмеге келушілер қолөнер бұйымдарын ұнатып, қызықты.

Көрмеге «Әдемі-ай» өнер мұражайындағы сирек кездесетін зергерлік бұйымдар қойылды. «Әдемі-ай» өнер мұражайының 2011 жылы белгілі коллекция жинаушы, өнертанушы Баһаргүл Төлеген ашқан еді. Қазір мұражайда 1000-нан астам экспонат бар. Онда біздің заманымызға дейінгі I-III және VI-XII ғасырлардағы археологиялық ескерткіші бар. Көрмеге «Әдемі-ай» компаниясының Қазақ хандығының 550 жылдығына арнап дайындаған сәндік-қолданбалы өнер бұйымдары мен ұлттық кәдесыйлары да қойылды. Әшекейлер қазақ халқының тарихынан сыр шертеді. Зергерлік бұйымдар ұлттық мәдениетіміздің дамуын көрсетеді. Ұлы даланың қолөнер туындылары мәңгі жасайтынына көзім жетті.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

5-тапсырма. Сұрақтарға жауап бере отырып, бірінші ойбөлікке ой картасын құрастыр.

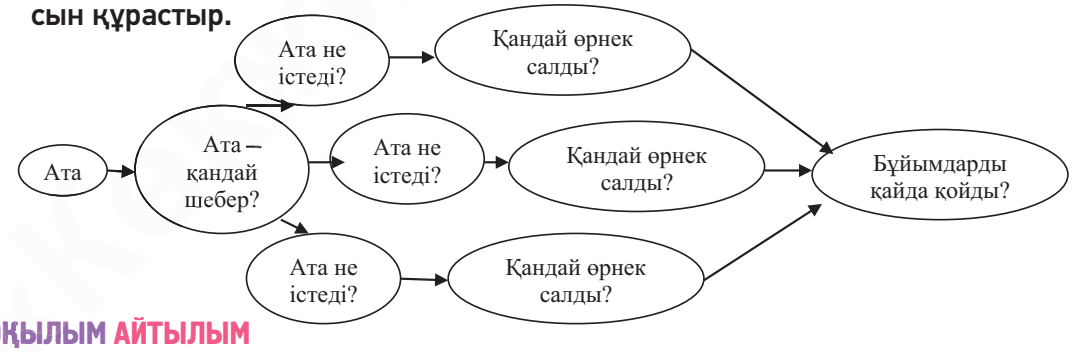

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Жұптық жұмыс. «Салыстыру кестесі». Әр жұп мәтіндегі ойбөліктерді оқып, салыстырсын. Кестені толтырыңдар.

ерекшеліктері / ойбөліктер	жаңа сөздер	етістіктер	негізгі идеясы
1-ойбөлік			
2-ойбөлік			

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ

7-тапсырма. Мәтіннен етістіктерді тауып, жасалу жолдарын айт. Түбірі мен жұрнағын ажыратып жаз.

АЙТЫЛЫМ

8-тапсырма. Жұптық жұмыс. Бірің — «Зергерлік өнер» көрмесіндегі экскурсия жетекшісі, екіншің көрмеге келген қонақ болыңдар. Қонақ түрлі сұрақтар қойып, экскурсия жетекшісі түсіндіріп берсін.

1. Әшекей неден, қандай металдан жасалған?
2. Ол қай кезде, қай жылдары жасалған?
3. Қандай асыл тастар жапсырылған?

1

Асыл тастармен безендірілген әшекей

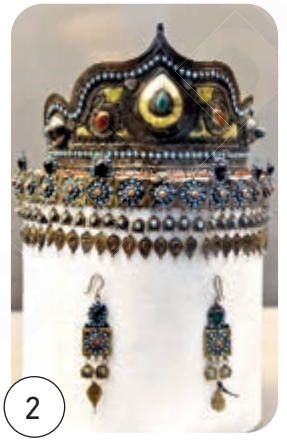

2

Асыл тастар жапсырылған тәж бен сырға

3

Күміс әшекей тақкан қыз

ЖАЗЫЛЫМ

9-тапсырма. Сұрақтарға жауап жаз.

1. Көрмеге «Әдемі-ай» өнер музейінен не әкелінді?
2. «Әдемі-ай» өнер музейін кім ашқан?
3. Музейде қанша экспонат бар?
4. Онда қай ғасырлардағы археологиялық ескерткіштер бар?
5. Көрме қай мерекеге арналды?
6. Онда қандай бұйымдар қойылды?

ЕСТЕ САҚТА!

Менің атам — ағаш шебері. Шеберханада ағаштан түрлі бұйымдар жасайды. Ағаштан қамшының сабын, домбыра, қобыз жасады. Былғарыға, сүйекке ою салды.

Оралхан Бөкей «Анамның астауы» (үзінді)

7–8-сабақтар

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР:

еркелеу, жасау, жіп, құрақкөрпе, тымақ, иіп, жағымсып, танау шүйіру, ши

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. Сен еркесің бе? Сені кім еркелетеді?
2. Анаң мен әжең сені қалай еркелетеді?
3. Ол кісілер қай затты ерекше қастерлейді?

АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Суреттерді сөздермен сәйкестендір.

1.	2.	3.	4.
			
1. киіз басу	2. шана	3. құрақкөрпе	4. құрақкөрпе тігу

ТЫҢДАЛЫМ

3-тапсырма. Мәтінді тыңдап, түсінгеніңді айт.

1. О. Бөкей қай жерде туған?
2. Жазушының қай әңгімесі туралы сөз болады?
3. Әңгімеде кім туралы айтылады?

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ТЫҢДАЛЫМ АЙТЫЛЫМ

4-тапсырма. Мәтінді түсініп оқы.

АПАМ МЕНІҢ

Апам менің...

Менің апам – қолы алтын, құдіретті әйел еді. Қазақта осындай мықты, ақылды ұлы әйелдер болғаны қандай жақсы! Ертеректе қазақ әйелі не істеу керек болса, түгел апамның қолынан келетін.

Үлкен әпкем — Шолпан тұрмысқа шықты. Әпкемнің жасауын апам өзі дайындады. Бір айдың ішінде жіп иіріп, оюлап сырмақ жасады, киіз басты. Тұскиіз бен құрақкөрпе тікті.

Апам менің...

Жаз өтіп, қылышын сүйретіп қыс келді. Орман-тоғай, тау-тас аппақ. Алтай өңірінің әрі жүдеу, әрі көңілді шағы туды. Апам қарағайдың қабығына бояған қызыл тонымды киіп, ойнауға шығамын. Қолыма былғары қолғабымды, тымағымды, ақ пимамды киемін. Шанамды сүйреп шығамын. Қайыңды иіп, шанамды да апам істеп берген. Сонда Әңгіштайдың өзім секілді бар баласы маған қызыға да қызғана қарайтынын, жағымсып менімен дос болғысы, менімен ойнағысы келетінін біліп, танауымды шүйіремін.

- Мәтінді ойбөліктерге бөл.
- Әр ойбөлікте не туралы сөз болғанын айт.
- Мәтінге тағы қандай тақырып қояр едің?
- Не себепті?

АЙТЫЛЫМ

5-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. Жазушы кім туралы жазған?
2. Шығарма кімнің атынан баяндалған?
3. Апасы қолдан не жасаған?

АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Сөздерді мағынасына қарай сәйкестендір.

1. Әпкемнің	а. иірді
2. Жіп	ә. жасауы
3. Құрақкөрпе	б. кидім
4. Тымағымды	в. тікті
5. Қайыңды	г. күлді
6. Жағымсып	ғ. шүйіремін
7. Мен танауымды	д. иді

АЙТЫЛЫМ

7-тапсырма. Диалог құрыңдар. Шолпанның жасауында не бар екенін бір-біріңнен сұрап, жауап беріңдер.

ЖАЗЫЛЫМ

8-тапсырма. Сөйлемдегі шатасқан сөздерді орын тәртібіне сай жаз.

1. Далаға тонымды қызыл киіп шығамын ойнауға. 2. Қолыма пимамды былғары қолғабымды, киемін тымағымды. 3. Шанамды шығамын сүйреп. 4. Шанамды берген апам істеп.

АЙТЫЛЫМ

9-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. Кейіпкердің апасы шебер екенін дәлелде.
2. Қызы тұрмысқа шыққанда апасы не дайындайды?
3. Оның ішінде қандай заттар бар?

ОҚЫЛЫМ

10-тапсырма. Мәтіннен қыс туралы үзіндіні тауып, оқы. Жазушы қысты қалай сипаттаған?

ЖАЗЫЛЫМ

11-тапсырма. Әжеңе не анаңа хат жазып, қалай жақсы көретініңді жеткіз. Жақсы көргенде айтатын сөздеріңді жаз. Хатта: «Қымбатты», «Денсаулығыңыз қалай?», «Сіз мен үшін», «Деніңіз сау болсын!», «Ризамын!», «Рақмет!» т.с.с. ұлттық әдепке сай этикеттік сөз орамдарын қолдан.

ЕСТЕ САҚТА!

Менің апам – қолы алтын, құдіретті әйел еді. Қазақта осындай мықты, ақылды ұлы әйелдер болғаны қандай жақсы!

Оралхан Бөкей «Анамның астауы» (үзінді)

9–10-сабақтар

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР:

бір құшақ, арқалап, тасы, мая, толтыр, астау, келі, төркін, ілмек

ТЫҢДАЛЫМ АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Өлеңді тыңда. Жатта. Сұрақтарға жауап бер.

1. Өлең не туралы?
2. Әженің баланы еркелеткенде айтатын сөздерін тап.

Оюлар

Түрін-ай текеметтің! Асыл қандай!
Үңілдім үнсіз ғана басымды алмай.
«Келе ғой, қошақаным, өзіме!» – деп,
Әжем кеп сипағандай шашымнан жай.

Күйімді кешсеңдер-ау сол беттегі,
Тұрғандай ана көңілі тербеп мені.
Жан бітіп жайраңдады жан-жағымнан
Қазақтың қошқар мүйіз өрнектері.

Фариза Оңғарсынова

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

2-тапсырма. Мәтінді түсініп оқы.

Әкем «Ынтымақ» колхозының сиыр фермасында бастық болатын. Ауылдан он шақырым «Қаражер» деп аталатын фермада тұрады. Шешем сиыр сауады. Бұл — қыс мекендері, ал жаз шыға жайлауға көшіп кететін.

Жаз шыға бәріміз тоғайға отынға барамыз. Бір-бір құшақ отын көтеріп келеміз. Ең алда — апам, содан кейін — құндыздай шулаған біздер, күліп-ойнап келе жатар едік. Ол шақта қыстық шөпті де жаздай арқалап тасып, қораны маяға толтырып қоятынбыз. Қысқы соғым мен ұн ғана әке-шешеміздің мойнында. Огород, шұрқыраған қаз-тауық, екі сиыр мен ұсақ малымыз бар. Апамның теректен ойып жасаған келісі мен ескі астауы бар еді. Шынымды айтсам, бізді асыраған — осы келі мен астау. Тіпті бізді ғана емес, ертеректе әкемізді, оның іні-қарындастарын асыраған — осы келі мен

астау екен. Ол тіпті әкемнен де үлкен. Олар апамның төркінінен Алтайдың арғы бетінен келген аса қымбат заттары болатын.

- Мәтінге тақырып қой.
- Не себепті қойғаныңды дәлелдеп айт.

АЙТЫЛЫМ

3-тапсырма. Көп нүктенің орнына кесте бағанындағы тіркесе алатын сөзді қой.

бір құшақ ...	... арқала	... толтыр	...астау
гүл, құм, киім, орындық, отын	баланы, ауаны, отынды, шашты, сөмкені	құшақты, сөзді, отынды, ойды, суды	қымбат, ыстық, асыраған, жылы, ағаш

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

4-тапсырма. Ойланып, сұрақтарға жауап бер. Екі мәтінді салыстыр.

1. Ф. Оңғарсынованың «Оюлар» өлеңі мен О. Бөкейдің «Апамның астауы» әңгімесінің арасында қандай байланыс бар?
2. Қандай ортақтық, өзгешелік бар?

АЙТЫЛЫМ

5-тапсырма. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап бер.

- Әке-шешесі қайда жұмыс істеген?
- Ол кісілер қыз, жаз мезгілдерінде қайда тұрған?
- Жазда тоғайға не үшін баратын?
- Олардың үйінде не (мал, құс) бар еді?
- Апасының қандай қымбат заты болды?
- Ол апасы үшін не себепті қымбат еді?

ЕСТЕ САҚТА!

Апамның теректен ойып жасаған келісі мен ескі астауы бар еді. Ол — апамның төркінінен келген аса қымбат заттары болатын.

Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім?

11-сабақ

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Мәтіндерді негізге ала отырып, қазақ қолөнері бойынша ой картасын құрастыр.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. «Броундық қозғалыс» ойыны. Әр ұл бала екі қыздан:

1. Саған қандай зергерлік бұйымдар ұнайды?
2. Сен зергерлік бұйымдардың қай түрін пайдаланасың? — деп сұрайды.
3. Сауалнама алынып болған соң сыныпта кімде қандай зергерлік бұйым бар екені нақтыланады.

Қазақтың ұлттық этикеті мен сөз әдебінің үлгілерін пайдалан: «Өтінемін!», «Айтып жіберші», «Рақмет!», «Көп жаса!» т.с.с. қазақтың ұлттық этикеті, сөз әдебіне қатысты орамдарын қолдан.

АЙТЫЛЫМ

3-тапсырма. Жұптық жұмыс. Сұрақтарға жауап беріп, диалог құрыңдар.

1. Қазақтар қандай нәрселерге ою-өрнек салған?
2. Қазақ әйелдері қандай зергерлік бұйымдар таққан?
3. Зергерлік бұйымдар кімдерге арналған?
4. Ағаш шеберлері қандай бұйымдар жасайды?

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

4-тапсырма. Әр суретке екі сөйлемнен құра. Шеберлер не жасап жатыр? Бұйымдарды неден жасап жатыр?

14 Өлкені сипаттау өнері

ОҚУШЫ, БҰЛ БӨЛІМДЕ:

- мәтіндерді тыңдап, тақырыптың не жайында болатынын болжай білуді;
- тірек сөздердің көмегімен мәтіндегі негізгі ойды анықтауды;
- тақырып бойынша диалогті бастау, жалғастыру, аяқтауға қажетті этикеттік сөз орамдарын дұрыс қолдануды;
- өз ойыңды дәлелдеуді;
- сөйлеу барысында интонациялық ерекшеліктерді сақтай білуді;
- сөздікті дұрыс пайдалануды;
- тақырып бойынша синквейн құруды;
- тақырып бойынша сөз орамдарын дұрыс қолданып, таныстырылым жасауды **үйренесің**.

1-2-сабақтар

Менің өлкем

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. Сен қай жерде тұрасың?
2. Туған өлкеңнің табиғаты қандай?
3. Туған жеріңде қандай ерекше орындар бар?
4. Туған өлкең саған ұнай ма? Неге?

АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Сызбада берілген жерлерді білесің бе? Олар Қазақстанның қай аймағында орналасқан?

АЙТЫЛЫМ

3-тапсырма. Қажетті сөздерді пайдаланып, төмендегі суреттер бойынша шағын әңгіме құрастыр.

Қажетті сөздер: *менің өлкем, бақытты, балалар, шаттық, қаһарман, батыр, ерлік, қасиетті, сүйемін, салт-дәстүр, тойлау, қуану.*

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

4-тапсырма. Тыңда. Мәтінді оқы. Бастапқы шумақты тыңдап, өленнің тақырыбын анықта.

Туған өлкем

Көгінде күн нұрын төккен,
Жерінде гүл жұпар сепкен.
Неткен сұлу, неткен көркем
Осы, менің туған өлкем!

Алтын дәнді даласы бар,
Ақ күмістей қаласы бар.
Неткен сұлу, неткен көркем
Осы, менің туған өлкем!

...Ер еңбегі шалқып, тасқан,
Ел еркіндеп, бақыт тапқан.
Неткен сұлу, неткен көркем
Осы, менің туған өлкем!

Өтебай Тұрманжанов

ОҚЫЛЫМ

5-тапсырма. Мәтінді оқып, мазмұны бойынша кластер құрастыр.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Сөйлемнің жалғасын тап. Мағынасына қарай сәйкестендір.

1. Менің туған	а. бақыт тапқан
2. Ел еркіндеп	ә. өлкем
3. Көгінде күн	б. жұпар шашқан
4. Ақ күмістей	в. даласы бар
5. Алтын дәнді	г. қаласы бар
6. Жерінде гүл	ғ. нұрын төккен

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

7-тапсырма. Жағдаят: сен басқа елге саяхатқа шықтың. Туған елді сағындың. Суреттерді пайдаланып, парталас досыңмен сұхбаттас.

Қырдың қызыл гүлдері

Қарағайлы беткей

Тау бөктері

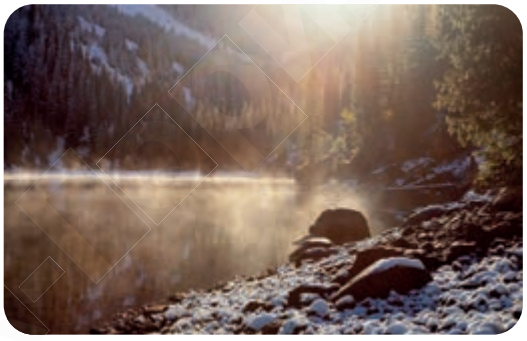

Көлсай көлі

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

8-тапсырма. Артық ақпаратты көрсет.

№	ақпарат	артық
1	Осы — менің туған өлкем!	
2	Біз тауға шығып, қыдырамыз.	
3	Алтын дәнді даласы бар.	
4	Туған жерім кең-байтақ.	
5	Ақ күмістей қаласы бар.	

ЖАЗЫЛЫМ

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

9-тапсырма. Үш нұсқаның ішінен қажетті сөзді таңдап жаз. Сөйлемдерден теңеу, эпитеттерді тап.

1. Көгінде күн нұрын (шашқан, төккен, сепкен). 2. Неткен сұлу, неткен (ажарлы, ғажап, көркем)! 3. Ер еңбегі шалқып (тасқан, шашқан, болған). 4. Алтын дәнді (даласы, қаласы, ауылы) бар. 5. Ақ (алтындай, күмістей, гауһардай) қаласы бар. 6. Осы – менің (туған, өскен, көрген) өлкем. 7. Ел еркіндеп (қуаныш, бақыт, сағыныш) тапқан.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

10-тапсырма. Мәтін бойынша «Қос жазба» күнделігін толтыр. Түсіндір.

үзінді	түсініктеме

ЖАЗЫЛЫМ

11-тапсырма. Көп нүктенің орнына қажетті сөздерді қойып жаз. Өлеңнен теңеу мен эпитеттерді тауып, астын сыз.

Қажетті сөздер: *Ел, даласы, сұлу, шалқып, осы, ақ, неткен, туған.*

Алтын дәнді ... бар,
... күмістей қаласы бар.
Неткен сұлу, ... көркем
Осы, менің ... өлкем!
Ер еңбегі ..., тасқан,
... еркіндеп, бақыт тапқан.
Неткен ..., неткен көркем
..., менің туған өлкем!

АЙТЫЛЫМ

12-тапсырма. Жұптық жұмыс. Берілген сұрақтарды бір-біріңе қойып, диалог құрыңдар.

1. Туған жер туралы қандай мақал-мәтел білесің?
2. Қазақстанның қандай аймақтарында болдың?
3. Өзің тұратын аймақтың ауа райы қандай?
4. Қай жерде демалғың келеді?

© «Көкжиек-Горизонт»

Менің өлкемнің табиғаты

3–4-сабақтар

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАЗЫЛЫМ

1-тапсырма. Суретке қарап, диаграмманы толтыр. Теңеу мен эпитетті қолдан.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Сөздікті пайдаланып, сөздердің орыс тіліндегі баламасын тап. Ол сөздерді қолданып, сөйлемдер құра.

Қант қызылшасы, мақта, құрғақ, оңтүстік, солтүстік, гүлдеу, шығыс, жер беті, күріш, астық, жиі, ұқсамайды.

АЙТЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

3-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер. Жауабыңды дәлелде.

1. Қазақстанның табиғаты қандай?
2. Оңтүстіктегі не өсіріледі?
3. Солтүстіктегі ауа райы қандай?
4. Қазақстанның солтүстігінде не өсіріледі?

ЖАЗЫЛЫМ

4-тапсырма. Қажетті сөздерді қолданып, эссе жаз.

Қажетті сөздер: *туған өлке, оңтүстік, батыс, шығыс, солтүстік, ыстық, салқын, жиі, сирек, жер, жақсы, табиғат.*

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

5-тапсырма. Мәтінді оқы. Тақырып қой. Осы тақырыпты таңдауыңның себебін түсіндір.

Қазақстанның оңтүстігі мен солтүстігі, батысы мен шығысындағы табиғаты бір-біріне ұқсамайды. Оңтүстігінде жемістер гүлдеп жатқанда солтүстігінде әлі қар жатады. Республиканың оңтүстігінде күріш, қант қызылшасы, мақта, жүзім және көптеген өсімдік өсіріледі. Жазы ыстық әрі құрғақ болады.

Республиканың солтүстігінде бидай жақсы өседі. Мұнда күн ыстық емес, жаңбыр да жиі жауып тұрады.

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

6-тапсырма. Тірек сөздерді пайдаланып, сұрақтарға жауап бер.

сұрақтар	тірек сөздер
Қазақстанның табиғаты қандай?	ұқсамайды, бір-біріне
Оңтүстігіндегі ауа райы қандай?	ыстық, ауа райы
Солтүстігіндегі ауа райы қандай?	ыстық емес, жиі жауады
Республиканың оңтүстігінде не өсіріледі?	күріш, қант қызылшасы, мақта
Солтүстікте не өсіріледі?	көгөніс, бидай

АЙТЫЛЫМ

7-тапсырма. Мәтіндегі ақпараттың дұрыстығын көрсет.

ақпарат	дұрыс	дұрыс емес
Қазақстанның оңтүстігі мен солтүстігіндегі табиғаты бір-біріне ұқсайды.		
Қазақстанның оңтүстігінде жеміс-жидек өседі.		
Қазақстанның солтүстігінде қар жатады.		
Қазақстанның оңтүстігінде жаз ыстық болмайды.		
Қазақстанның солтүстігінде жаңбыр жиі жаумайды.		
Қазақстанның солтүстігінде бидай өсіріледі.		

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

8-тапсырма. М. Мақатаевтың «Отан» атты өлеңінен берілген үзіндіні мәнерлеп оқы. Ө. Тұрманжановтың «Менің өлкем» өлеңімен салыстыр. Өлеңдердің мазмұны мен құрылымынан не байқағаныңды айтып бер.

Отан

Мен оның түнін сүйем, күнін сүйем,
Ағынды өзен, асқар тау, гүлін сүйем,
Мен оның қасиетті тілін сүйем,
Мен оның құдіретті үнін сүйем.
Бар жәндігін сүйемін қыбырлаған,
Бәрі маған: «Отан!» – деп сыбырлаған...

М. Мақатаев

ЖАЗЫЛЫМ

9-тапсырма. Мәтін туралы пікіріңді «Төрт сөйлем» құрылымына салып жаз.

Пікір: Мәтін бойынша пікіріңді бір сөйлеммен жаз.
Дәлел: Пікіріңді бір сөйлеммен дәлелде.
Мысал: Пікіріңді өмірмен байланыстырып, мысал келтір.
Қорытынды: Тақырып бойынша қорытынды жаз.

Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім?

5-сабақ

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. **Суреттерді салыстыр. Әр суреттің ерекшелігін айтып бер.**

Солтүстікте бидай, көгөніс өсіріледі.

Оңтүстікте мақта, жеміс-жидек өсіріледі.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. **Топтық жұмыс. «Туған өлкемнің табиғаты» деген тақырып бойынша өздерің тұратын аймақтың табиғаты туралы постер жасап, тұсаукесер дайындаңдар. Сыныпта баяндаңдар.**

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

3-тапсырма. Мақал-мәтелді қалай түсінесің? Осы тақырыпта тағы бірнеше мақал-мәтел айтыңдар.

Табиғат — жер байлығы,
Батырлар — ел байлығы.

ЖАЗЫЛЫМ

4-тапсырма. «Табиғат» тақырыбына синквейн дайындаңдар.
Бес жолды тақпақтың құрылымы:

1. тақырыпқа қатысты бір зат есім;
2. бірінші зат есімге екі сын есім;
3. бірінші зат есімге қатысты үш етістік;
4. бірінші зат есімді суреттеп, толықтыратын төрт кілт сөз;
5. тақырыпты сипаттайтын бір синоним не метафора (зат есім).

ЖАЗЫЛЫМ

5-тапсырма. «Менің өлкем» тақырыбы бойынша эссе жаз. Эсседе теңеу мен эпитеттерді пайдалан.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Жағдаят: екі топ Қазақстанның оңтүстігі мен солтүстігіне саяхатқа шықты. Әр топ өздері барған аймақ бойынша таныстырылым дайындасын.

© «Көкжиек-Горизонт»

15 Саяхат және туризм

ОҚУШЫ, БҰЛ БӨЛІМДЕ:

- мәтіндерді тыңдай отырып, негізгі және жанама ақпаратты ажырата алуді;
- тура және ауыспалы мағынадағы сөздерді орынды қолдануды;
- тақырып бойынша мәтінге жоспар құру, постер, сызба-кестелер жасауды;
- мәтіндердің стильдік ерекшелігін сақтай отырып, күнделік жазуды;
- сөйлемдегі сөздердің орын тәртібін сақтай отырып, жай сөйлем құрауды **үйренесің**.

Қазақстанды аралаймыз

1-2-сабақтар

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

шипалы, борпылдақ жыныс, шөгінділер, жаға, қамысты

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Сурет бойынша мына сұрақтарға жауап бер:

Суретте табиғи сулардың қандай түрлері бейнеленген?
Бұл сулардың қайсысы ішуге жарамды?
Судың адам өміріндегі маңызы қандай?

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Ғаламтор деректерін, танымдық ақпаратты пайдаланып, көп нүктенің орнына керекті сөздерді қойып, жазыңдар. Деректерді өздерің білетін мәліметтермен толықтырып айтыңдар.

... — дүниежүзіндегі ең ұзын өзен. Оңтүстік Америкада орналасқан ... — экватор сызығын екі рет кесіп өтетін өзен. ... — Қазақстандағы ең ірі өзен. Дүниежүзіндегі ең тұзды теңіз — ... . Қазақстан картасында екі түспен берілген көл — ... .

Керекті сөздер: *Балқаш, Конго, Ніл, Ертіс, Қызыл теңіз.*

ТЫҢДАЛЫМ АЙТЫЛЫМ

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

3-тапсырма. Мәтінді тыңда. Түсінгеніңді айт.

Алакөл

ЖАЗЫЛЫМ

4-тапсырма. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап жаз.

Алакөл қайда орналасқан? ... .

Ежелгі түркі-моңғол тілдерінде «Алакөл» сөзі қандай мағына білдірген? ... .

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

5-тапсырма. Мәтінді оқы. Түсінгеніңді айт.

Алакөлдің ауданы — 2200-2500 км^2. Суының көлемі — 58-60 текше км. Алакөлде Үлкен Аралтөбе, Кішкене Аралтөбе, Белқұдық т.б. аралдар бар.

Алакөлге 15-тей шағын өзеннің суы құйылады. Олар: Үржар, Еміл, Қатынсу, Жаманты, Жаманөткел, Тасты т.б. Сол себепті оның көлемі ауытқып отырады. Көлде алабұға, көксерке, сазан секілді балықтар, аққу, қаз, бірқазан, ондатра секілді аң-құс бар. Қамысты жерлерден теңбілмысықты кездестіруге болады.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. «Әңгіме кестесі» әдісі бойынша мәтінге сүйеніп, кестедегі мәліметтерге жауап жаз. Өз пікіріңді дәлелде.

Мәтіннің тақырыбы
Мәтіндегі негізгі ой
Мәтінде кездесетін зат атаулары
Мәтінде кездесетін сын атаулары
Мәтінде кездесетін есімдіктер
Мәтін немен аяқталады?
Мәтіннен қандай ақпарат алдың?

АЙТЫЛЫМ

7-тапсырма. Мәтінге сүйеніп, сұхбатты толықтырыңдар.

— Сен Алакөлге бардың ба?
— Иә, бардым.
— Ол қайда орналасқан?
— _____ .
— Оның суының көлемі қандай?
— _____ .
— Алакөлге неше өзен құяды?
— _____ .
— Көл қандай тауларға ұласады?
— _____ .
— Көлдің маңынан қандай құстарды кездестіруге болады?
— _____ .
— Көлдің құпиясы неде?
— _____ .

© ЕКБАНКИ

АЙТЫЛЫМ

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

8-тапсырма. Мәтінге сүйеніп, өзің білетін өзен-көл туралы басқа мәтін құра. Онда мынадай сұрақтарға жауап бер:

1. Қандай көлдерді/өзендерді білесің?
2. Ол көл/өзен қай жақта?
3. Көлдің/өзеннің неге олай аталғанын білесің бе?
5. Ол көл/өзен несімен ерекше?

АЙТЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

9-тапсырма. Сызбадағы сөздерді тіркестіріп, тыйым сөздерді сәйкестендіріп, сөйлем құрап жаз. Мағынасын түсіндір.

Су ішкен	суды	өзенге төкпе.
Кір жуған	суға	шашпа.
Түнде	суды	түкірме.
Адамға	ашық	лайлама.
Судың бетін	құдыққа	барма.
Тұнық	су	қалдырма.

АЙТЫЛЫМ

10-тапсырма. «Тапқырлық» ойыны. Екі топқа бөлініңдер. Мұғалім берген сөздердің әр әрпіне сөз табыңдар. Ол сөздерді топ мүшелері кезекпен атап шықсын.

ЕСТЕ САҚТА!

Алакөл Қазақстанның оңтүстік-шығыс аймағында орналасқан. Ерте кездерде Алакөл арқылы «Ұлы Жібек жолы» өткен.

Аспа жолмен көтерілдік

3–4-сабақтар

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР

тау шатқалы, аспа жол, мұздық, шаңғы мектебі, заңғар, көпшілік

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. «Қысқы демалыс» кестесі бойынша сұрақтарға жауап бер.

— Қыста қандай жерлерде демалғанды жақсы көресің?
— Қысқы демалысты қалай өткізесің?
— Қысқы демалыста «Медеу» мұз айдынына барасың ба?
— Қысқы демалыста «Шымбұлаққа» барасың ба?
— Аспа жолмен көтерілдің бе?

АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Төмендегі сөздерді пайдаланып, «Тауға барайық!» деген тақырыпта 9–10 үнқатымнан тұратын диалог құрыңдар.

Тау, шаңғы, коньки, демалыс, жаңа жыл, ұнайды, бірге барайық, көңілді күн.

АЙТЫЛЫМ

3-тапсырма. Қысқы демалыстағы бір күнің туралы жаз. Сол күнгі әсеріңді айт.

9:00 _____
10:00 _____
12:00 _____
14:00 _____
16:00 _____
18:00 _____
20:00 _____
22:00 _____

© Оқулық.kz

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ТЫҢДАЛЫМ АЙТЫЛЫМ

4-тапсырма. Диалогті тыңда. Тірек сөздерді қолданып, түсінгеніңді айт.

Тірек сөздер: *қысқы демалыс, Шымбұлақ, аспа жол, таза ауа, шаңғы мектебі.*

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

5-тапсырма. Мәтінді оқып, эпитет, теңеу сөздерді тап.

«Шымбұлақ» курорты Іле Алатауы шатқалының 2510 метр биіктігінде орналасқан. Жер бедері – үстірт тәрізді көлбеу жазық. Таудың керемет көрінісі, қар қабатының ұзақ жатуы туристерді осы жаққа еріксіз тартады. Шымбұлақтың басын желтоқсан айынан сәуірге дейін қар басып жатады. Шуақты күндері Шымбұлаққа мыңдаған демалушы келеді. Алматыда өткен Қысқы Азиада ойындары Шымбұлақ шатқалына екінші өмір сыйлады. Табиғат-ана қайта тірілгендей болды.

АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Сөйлемдегі сөздердің орын тәртібін сақтай отырып, жай сөйлем құра.

1. Шынығасың тауда демалумен қатар. 2. Қонақүй жайлы, мейрамхана бар тауда. 3. Сырғанауға көмектеседі нұсқаушылар орнында демалыс. 4. Тауда жатады айына дейін сәуір жамылғысы қар. 5. Орнының демалыс Шымбұлақ жұмсақ қысы келеді.

ЖАЗЫЛЫМ

7-тапсырма. Тура және ауыспалы мағынадағы тіркестерді бөліп жаз. Тақырыпқа қатысты екі-үш сөйлем құра.

Биік тау, терең шатқал, биік асу.

АЙТЫЛЫМ

8-тапсырма. Берілген сөздерді қолдана отырып, төмендегі суреттерді сипатта.

Тірек сөздер: *тау, аспа жол, аспан, қар, қала.*

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

9-тапсырма. «Сұхбат». Рөлдік ойын. «Шымбұлақ» демалыс орнының анықтама бөліміне телефон соқ. Мәтін мазмұнына сүйеніп, демалыс орнындағы қызмет түрлері мен төлемдер туралы сұра.

Диалогте: «Кешіріңіз», «Ғафу етіңіз», «бола ма?», «Айтып жіберіңізші», «Қайталап жіберіңізші», «айтпас па екенсіз?», «Көп рақмет!» секілді сөз орамдарын қолданыңдар.

ЖАЗЫЛЫМ

10-тапсырма. Кестені толтыр.

«Шымбұлаққа» қашан барасың?	«Шымбұлаққа» кіммен бірге барасың?	«Шымбұлаққа» не алып барасың?	«Шымбұлақта» қандай қызметтерді пайдаланасың?	«Шымбұлақта» уақытты көңілді өткізу үшін не істейсің?

АЙТЫЛЫМ

11-тапсырма. Төмендегі жоспар бойынша мәтін құра.

1. Қысқы демалыс
2. Демалыс туралы сыныптастарымен ақылдасамын
3. Уақытты көңілді өткіземін

ЕСТЕ САҚТА!

«Шымбұлақ» — Іле Алатауындағы демалыс орны. Оның биіктігі — 2510 метр. «Шымбұлаққа» аспа жолмен көтерілесің. Ол жерде шаңғысы трассалары, тау шаңғы мектебі бар.

Әлемге танымал Шымбұлақ

5–6-сабақтар

ЖАҢА СӨЗДЕР

әйгілі, қалалық, мән, қойылым, әуесқой, нысан

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

- «Шымбұлақ» демалыс орнына бардың ба?
- «Шымбұлақтың» табиғаты қандай?
- «Шымбұлақ» демалыс орнында қандай қызмет көрсетіледі?

ЖАЗЫЛЫМ

2-тапсырма. «Шымбұлақ» туралы диаграмманы толықтыр.

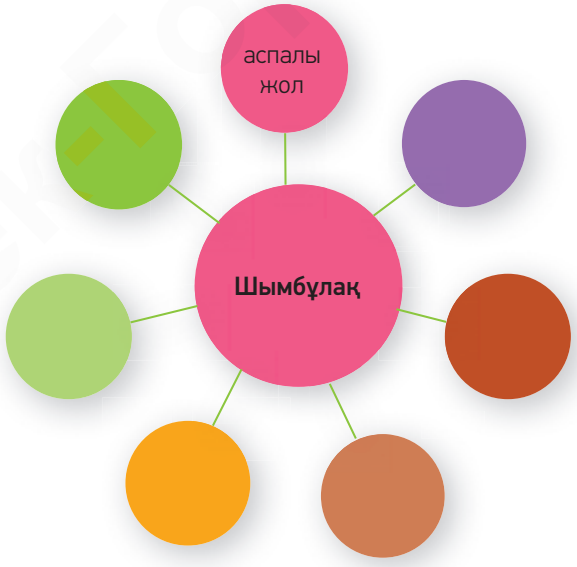

АЙТЫЛЫМ

3-тапсырма. Берілген түйіндердің негізінде диалог құрыңдар.

«Шымбұлақ» тау шатқалы денсаулыққа пайдалы.
«Шымбұлақтың» Қазақстан мәдениетіне қосатын үлесі мол.
«Шымбұлақ» — Қазақстан туризмін дамытудың кепілі.

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ТЫҢДАЛЫМ АЙТЫЛЫМ

4-тапсырма. Мәтінді оқы. Түсінгеніңді айт.

ОҚЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

5-тапсырма. Мәтінді оқы. Қою қаріппен жазылған сөздерді орыс тіліне аударып, сөздік дәптеріңе жазып ал.

«Медеуден» «Шымбұлаққа» дейін аспа жол бар. Оның ұзындығы — 4,5 шақырым. Ұзындығы бойынша, ол әлемде үшінші орын алады. Бұл жерде түрлі сауықтыру орталықтары мен кешендер бар. Мұнда демалушылардың қауіпсіздігі қатаң қадағаланады. «Шымбұлақ» шаңғы базасында спортшылар жылына 7-8 айға дейін жаттығады.

ЖАЗЫЛЫМ

6-тапсырма. Мәтін мазмұнына сүйеніп, кестені толтыр.

1. «Медеу» мұз айдынынан «Шымбұлаққа» тартылған аспа жолдың ұзындығы – неше шақырым?
2. Ұзындығы бойынша, аспа жол әлемде нешінші орын алады?
3. «Шымбұлақта» демалушыларға қандай жағдай жасалған?
4. Шатқалда спортшылар неше айға дейін жаттығады?

АЙТЫЛЫМ

7-тапсырма. Сұхбат негізінде белгілі альпинист Мақсұт Жұмаевқа мінездеме бер.

Тілші: Сіз жиырмадан асқанда портер (альпинистердің жүгін тасушы) едіңіз. Енді, міне, Гималай шыңын бағындырған, әлемге **танымал** альпинист болдыңыз. Мұның сыры неде?

Альпинист: Мен тауды алғаш Алматыға келгенде көрдім. Сегіз мың метрлік шыңға көтерілу — мен үшін үлкен **мүмкіндік** еді.

Тілші: Шыңға қалай шықтыңыз?

Альпинист: Үш американдықпен бірге тауға өрмеледім, қайта-қайта артта қала бердім. Өйткені **дайындығым**, тәжірибем аз еді. Сол кезде әкем есіме түсті. Биікке ұмтылудағы ерік-жігер әкемнен берілген болар.

Тілші: Альпинист болу қатерлі ме?

Альпинист: Альпинизм — спорттың ең қатерлі түрі. Біз **тәуекелдің** не екенін түсінеміз...

Тілші: Ұлы даланың қазағы тауға неге сонша қызыққан?

Альпинист: Қазақ таудың алыптығын түсінген.

Тау адамды биік мақсатқа жетелейді.

АЙТЫЛЫМ

8-тапсырма. Жоспарға сүйеніп, мәтін құра.

1. Түркиядан досым келді.
2. Екеуіміз «Шымбұлаққа» бардық.
3. Досыма «Шымбұлақты» таныстырдым.
4. Досыма «Шымбұлақ» өте ұнады.

АЙТЫЛЫМ

9-тапсырма. Жағдаяттық тапсырма.

Шетелден келген 10 туриске Алматының әсем жерлерін таныстыруың керек. Алматының әсем жерлері ретінде нені көрсетер едің? «Шымбұлақты» қалай сипаттайсың? Өз қалауың бойынша бір демалыс орны туралы айтып бер.

ЖАЗЫЛЫМ

10-тапсырма. Дереккөздерден «Шымбұлақ» спорт кешені туралы ақпарат жинаңдар. «Шымбұлақ» атты жарнамалық буклет дайындаңдар.

ЖАЗЫЛЫМ

11-тапсырма. «Әлемге танымал Шымбұлақ» деген тақырыпта эссе жаз.

Талаптар:

• Нақты айқындалған кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды бөлімнен құралуы шарт.

• Тақырыптан ауытқымау керек.

• Тұжырымдарды дәйектей білу қажет.

• Өмірмен байланыстыру керек.

• Өзіндік ойың, тың пікір болуы керек.

• Баяндау стилі жатық болуы шарт.

• Көріктеуіш құралдарды ұтымды пайдалану қажет.

• Көлемі — 100-130 сөз.

АЙТЫЛЫМ

12-тапсырма. «Ойкөкпар» ойыны.

Екі топқа бөлініңдер. Бір топ қысқы демалыстың артықшылығын, екінші топ жазғы демалыстың артықшылығын айтсын. «Неге?», «Не себепті?» деген сұрақтарға жауап беріп, ойларыңды дәлелдеңдер.

ЕСТЕ САҚТА!

Биыл «Шымбұлақ» демалыс орнының құрылғанына 60 жыл толады. Қысқы Азиада ойындары осы Шымбұлақ шатқалында өтті.

Шоқан Уәлиханов «Жоңғария очерктері» (үзінді)

7–8-сабақтар

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

ЖАҢА СӨЗДЕР:

ағартушы, атақоныс, алғыр, өлкетану, танымдық

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Суретке қараңдар. Сұрақтардың көмегімен парталас досыңмен диалог құр.

1. Суретте кім бейнеленген?
2. Ғалым туралы не білесің?
3. Ол қай ғасырда өмір сүрген?
4. Ғалымның қандай саяхаттарын білесіңдер?
5. Бүгінгі тақырыпта не туралы айтылуы мүмкін? Ойыңды дәлелде.

ЖАЗЫЛЫМ

2-тапсырма. Шоқан Уәлиханов туралы білетініңді пайдаланып, диаграмманы толтыр.

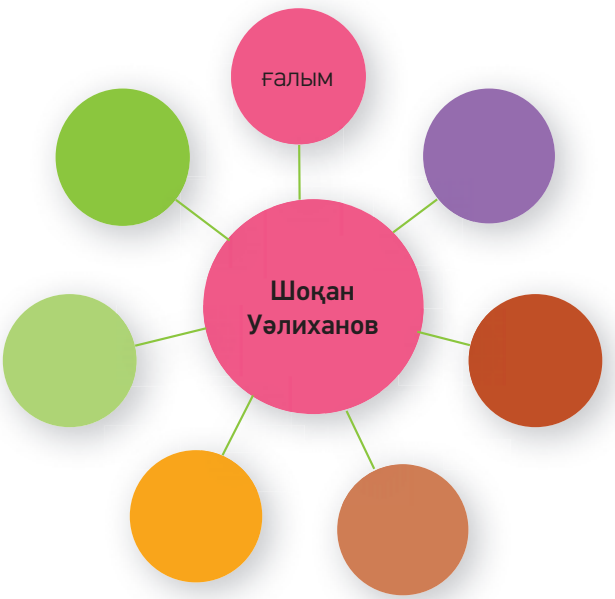

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

ТЫҢДАЛЫМ АЙТЫЛЫМ

3-тапсырма. Мәтінді тыңда. Мәтін мазмұны бойынша сұрақтарға жауап бер.

1. Шоқан қай жылы туған?
2. Ол қай жерде дүниеге келген?
3. Оның балалық шағы қайда өткен?
4. Бала Шоқанды кім тәрбиелеген?
5. Шоқан қалай хат таныған?
6. Кадет корпусында қай жылдары оқыған?
7. Кадет корпусын қай жылы бітірген?
8. Ол кімнің адьютанты болған?
9. Шоқан қай өңірлерді аралаған?
10. Ол қандай танымдық ақпарат жинаған?

ЖАЗЫЛЫМ

4-тапсырма. Суреттерге сәйкес сөйлемдерді ретімен жаз.

Шоқан орыс жазушысы — Ф. Достоевскиймен дос болған. Ол 1847-1853 жылдары Омбыдағы Кадет корпусында оқыған. Ғалым «Жоңғария очерктері», «Қырғыздар туралы жазбалар», «Ыстықкөл сапарының күнделіктері» деген зерттеулер жазған. Шоқан Уәлиханов дарынды суретші болған. Шоқанды әжесі тәрбиелеген. Шоқан 1835 жылдың қараша айында Құсмұрын бекетінде туған.

АЙТЫЛЫМ

5-тапсырма. Мәтіндегі ақпараттың дұрыстығын көрсет. Түсіндір.

ақпарат	иә	жоқ
Балалық шағы Сырымбет тауының бауырында өткен.		
Ол Жамбыл облысында дүниеге келген.		
Әжесі — Айғанымның тәрбиесінде болған.		
Алғаш ауыл мектебінде орысша оқыған.		
Шоқан орыс жазушысы — Ф. Достоевскиймен дос болған.		
Шоқан Орталық Қазақстанды, Жетісу мен Тарбағатайды аралаған.		

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Сөйлемдерді оқып, теңеу мен эпитеттерді табыңдар.

Менің саяхатым 1858 жылы 28 мамырда басталды. Бастапқы кезде біз Алтынемел бекетіне дейін Алатау бөктерінің тамаша аңғарларымен жүріп отырдық. Айнала — жайнап тұрған қызылды-жасылды қызғалдақтар, ұзын сабақты ақ ләйлілер. Керуен 25 шақырым жүргеннен кейін зәулім, биік бәйтеректің саясына немесе күміс жапырақты жиделердің көлеңкесіне аялдап отырды. Бір сапарда керуенге Жанғазы сұлтан келді. Ол шатырға семіз қаздай байпаңдап басып кірді.

МӘТІНСОҢЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ ЖАЗЫЛЫМ

7-тапсырма. Мәтін бойынша «Қос жазба» күнделігін толтырыңдар. Түсіндіріңдер.

үзінді	түсініктеме

ЖАЗЫЛЫМ

8-тапсырма. Орысша-қазақша сөздікті пайдаланып, мәтінді қазақ тіліне аударып жаз.

Ш. Уалиханов — путешественник, этнограф, исследователь истории и культуры народов Средней Азии, Казахстана и Восточного Туркестана.

Ш. Уалиханов на пути в Кашгар шел почти по гребням Центрального Тянь-Шаня. На этом участке маршрута он сделал несколько открытий.

Ш. Уалиханов исследовал Жетысу, озеро Иссык-Куль, Тянь-Шань и Восточный Туркестан.

Собрал богатейшую коллекцию представителей растительного и животного мира Казахстана. 21 февраля 1857 года Шокан Уалиханов был избран действительным членом Русского географического общества.

ЖАЗЫЛЫМ

9-тапсырма. «Ұлы ғалым» деген тақырыпта эссе жаз.

Талаптар:

- Нақты айқындалған кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды бөлімнен құралуы шарт.
- Тақырыптан ауытқымау керек.
- Тұжырымдарды дәйектей білу қажет.
- Өмірмен байланыстыру керек.
- Өзіндік ой, тың пікір болуы керек.
- Баяндау стилі жатық болуы шарт.
- Көріктеуіш құралдарды ұтымды пайдалану қажет.
- Көлемі — 100-150 сөз.

ЖАЗЫЛЫМ

10-тапсырма. Ғалымның күнделігін негізге алып, саяхаттаған жерің туралы күнделік жаз.

Талаптар:

- Мәтін қызық болуы керек.
- Әдеби тілде жазылуы шарт.
- Сөздерді орфографиялық нормаға сай дұрыс жазу керек.
- Баяндау стилі жатық болуы шарт.
- Көріктеуіш құралдарды ұтымды пайдалану қажет.
- Көлемі — 40-50 сөз.

ЕСТЕ САҚТА!

Шоқан Уәлиханов — XIX ғасырда қазақ даласында туған ағартушы.

© «Көкжиек-Горизонт»

Шоқан Уәлиханов «Жоңғария очерктері» (үзінді)

9–10-сабақтар

ЖАҢА СӨЗДЕР

керуен, емін-еркін, құрмет, шатыр, тостаған

МӘТІНАЛДЫ ЖҰМЫС

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. Шоқан Уәлихановтың қандай еңбектерін білесіңдер?
2. Шоқан Уәлихановтың саяхаттары туралы не білесіңдер?
3. Ғалым зерттеулерінде не туралы айтылады?

ЖАЗЫЛЫМ

2-тапсырма. Сөздерді пайдаланып, мәтін құра.

Керуен жолы, асу, шатқал, саяхат, саяхатшылар, екі күн, шатыр, көл, тұрғындар.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

3-тапсырма. Ш. Уәлиханов саяхатының екі бағыты туралы не білесің? Керуен жолын картадан көрсете аласың ба?

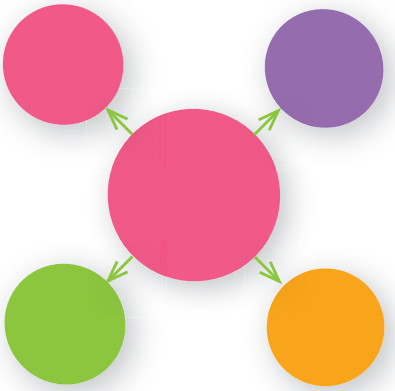

© Ұлттық ҚАЗАҚСТАН ОРТАЛЫҚ ТАЛАҚ

ТЫҢДАЛЫМ ОҚЫЛЫМ

МӘТІНМЕН ЖҰМЫС

4-тапсырма. Мәтінді тыңда. Сұрақтарға жауап бер.

Мен Жоңғарияда бірінші рет 1856 жылы болдым. Алғашқы Ыстықкөл экспедициясына қатынастым. Сонан соң аз дегенде Құлжада үш ай тұрдым.

Жоңғарияда барлығы бес ай болдым. Алакөлден Тянь-Шаньға дейін емін-еркін аралап шықтым.

Тозығы жеткен қайықпен керуен Іле өзенінен екі күн дегенде әрең өтіп болды. 17 күн дегенде Қарқара алабына әрең жеттік. Кеген мен Қарқараның жағасында бірен-саран жан қалған.

Жым-жырт далада біздің бірлі-жарлы шатырымыз ғана тұр. Керуенбасы мен қарттарымыз біраздан кейін қырғыздарға баруды ұйғарды.

1. Шоқан Уәлиханов Жоңғарияда бірінші рет қай жылы болды?
2. Ол қандай экспедицияға қатысты?
3. Құлжада неше ай тұрды?
4. Керуен Іле өзенінен немен өтті?
5. 17 күн дегенде қайда келді?
6. Керуенбасы мен қарттар қайда баруды ұйғарды?

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

5-тапсырма. Мәтін бойынша жоспар құр. Әр абзацтағы тірек сөздерді теріп жаз. Құрған жоспарыңның негізінде мәтіннің мазмұнын баянда.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. Мәтінді оқы. Мәтінге тақырып қой. Ойыңды дәлелде.

Үшінші күн дегенде керуенге отырықшы қырғыз руларының басшылары келді. Бізді өздерінің ауыл-ауылдарына таратып әкетті. Ауылға келгеннен кейін біз сәлем беруге ауыл ақсақалының үйіне бардық. Үй иесі құрметпен күтіп алып, оюлы қара киізге отырғызды. Шырағдан жақты. Қырғыз әйелдері бірнеше ағаш тостағандарға құйылған қымыз әкелді. Менің жолдасым оларға кептірген жеміс, пүліш, барқыт, моншақтар берді. Кейде олар досыма шағын ойын-сауық кешін ұйымдастыратын. Олардың әнін естіген кезде жолдасым балаша шаттанып, қуанатын. Осылайша, қырғыздар арасында бір айдай тұрдық...

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

7-тапсырма. Мәтін мазмұны бойынша керекті сөздерді тіркестіріп жаз.

Үлгі:

Ыстықкөл экспедициясына берді
Құлжада әрең жеттік
тозығы жеткен шатырларымыз ғана тұр
Қарқара алабына баруды ұйғарды
бірлі-жарым қатынастым
қырғыздарға қарай қайықпен
қырғыз руларының үйіне бардық
ауыл ақсақалының үш ай тұрдым
қара киізге ұйымдастыратын
пүліш, моншақтар, барқыт отырғызды
ойын-сауық кешін басшылары келді

АЙТЫЛЫМ

8-тапсырма. Түрлі дереккөз бойынша Ш. Уәлихановтың саяхаттары туралы ақпарат жинаңдар. Соның негізінде постер құраңдар.

ЖАЗЫЛЫМ

9-тапсырма. Жай сөйлемдерді дұрыс құрап жаз.

Құстардың бірнеше бар түрі Жоңғарияда. Оның жыртқыш құстар ішінде да бар. Жергілікті халық құстардың көптігін жыртқыш байқапты. Шыбын-шіркейсіз мал жайылымға Жоңғарияда жайылады емін-еркін. Көшпелі күзге қарай қоныс ел аударады. Екі түрлі халық Жоңғарияда тұрады: буряттар мен қырғыздар нағыз.

АЙТЫЛЫМ

10-тапсырма. Шоқан Уәлихановтың Жоңғария сапары туралы 6 сұрақ дайында. Көршіңнен сұра. Екеуің 10-12 үнқатымнан тұратын сұхбат құрыңдар.

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

11-тапсырма. Дереккөздерден Шоқан Уәлиханов туралы, саяхаттары жайында мәліметтерді тауып, ассоциаграмма құра.

Қойылатын талап:
көлемі — 4-6 сөйлем;
үстеулерді қолдану;
тақырыпқа қатысты жаңа сөздерді пайдалану.

Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім?

11-сабақ

ОЙТҮРТКІ

АЙТЫЛЫМ

1-тапсырма. Жұптық жұмыс. Суретке қараңдар. «Жетісу Алатауы» паркі жайында шағын мәтін құраңдар. Теңеу, эпитеттерді пайдаланыңдар.

ОҚЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

2-тапсырма. Мәтінді оқы. Тақырып қой. Мазмұнда.

Жоңғарияны үш алапқа бөлуге болады. Олар: таулы алап, тау аралас алап, тегістік алап. Таулы алапта бұғы, тау ешкі, арқар, қасқыр, қызыл түлкі сияқты сүтқоректі жануарлар мекен етеді. Тау аралас алапта жолбарыс, барыс, қабан, бөкен, жайран, кірпі, қырғауыл кездеседі. Бұл жануарлар тегістік алапта да өте көп болады. Жоңғариядағы жануарлар қазақ жерінің оңтүстігіндегі жануарларға ұқсайды.

АЙТЫЛЫМ

3-тапсырма. Сұрақтарға жауап бер.

1. Жоңғарияны неше алапқа бөлуге болады?
2. Таулы алапта қандай жануарлар мекен етеді?
3. Сүтқоректі жануарларға нелер жатады?
4. Тау аралас алапта қандай жануарлар кездеседі?
5. Тегістік алапта қандай жануарлар кездеседі?

АЙТЫЛЫМ

4-тапсырма. Жағдаят: шетелден досың қыдырып келді. Ол Қазақстанның көрікті жерлері туралы білгісі келеді екен. Оған не дер едің? Қазақстанның көрікті жерлерін қалай таныстырасың?

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

5-тапсырма. Төмендегі тақырыптардың бірін таңдап, фотоколлаж дайында. Оны сыныпта қорға.

- Шымбұлақ шатқалы
- Шайтанкөлге саяхат
- Ш. Уәлиханов
- Жоңғария сапары

ЖАЗЫЛЫМ АЙТЫЛЫМ

6-тапсырма. «Жоңғария табиғаты» деген тақырыпта эссе жаз.

Талаптар:

- Нақты айқындалған кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды бөлімнен құралуы шарт.
- Тақырыптан ауытқымау керек.
- Тұжырымдарды дәйектей білу қажет.
- Өмірмен байланыстыру керек.
- Өзіндік ойың, тың пікір болуы керек.
- Баяндау стилі жатық болуы шарт.
- Көріктеуіш құралдарды ұтымды пайдалану қажет.
- Көлемі — 100-150 сөз.

ӨЙТАРАЗЫ

ЖАЗЫЛЫМ

7-тапсырма. Шығу парағы тәсілі бойынша сұрақтарға жауап жаз.

- Бүгін не үйрендіңдер?
- Сабақ бойынша қандай сұрақтарың бар?
- Келесі сабақта қандай мәселелерге назар аудару керек?
- Сабақ қызық өтті ме?
- Сен үшін сабақ несімен құнды болды?
- Сабақ барысында үйреніп, білгендерің болашақта керек бола ма?

© Мектеп-Полизон

8. БОЛАШАҚТЫҢ МАМАНДЫҚТАРЫ

кәсіп — ремесло; специальность
мүмкіндік — возможность
білікті — умелый (-ая; -ое; -ые)
сала — сфера
арманда — мечтай
дамытты — развивал

салыстыр — сравнивай
анықта — определи
шығармашыл — творческий (-ая; -ое; -ие)
талдау — анализировать; разобраться

талапкер — абитуриент
дәріс — лекция
тырысу — стремиться
іріктеу — отбирать

9. ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ «ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫ». Д. ДОСЖАН «ЖІБЕК ЖОЛЫ» (ҮЗІНДІ)

бағалы — ценный (-ая; -ое; -ые)
тауар — товар
киім-кешек — одежда
мақпал — плюш; бархат
мата — ткань
жібек — шёлк
жәрмеңке — ярмарка
базар — рынок

саудагер — торговец
«Ұлы Жібек жолымен» саудагерлер Ферғананың әйгілі жүйрік аттарын, араб және түрікмен арғымақтарын және т.б. аңдар мен құстарды сату үшін алып өткен. — По «Великому Шелковому пути» торговцы провозили на продажу знаменитых скакунов Ферганы, арабских и туркменских скакунов, а также других зверей и птиц.

гүлден — расцветай
отырықшы — оседлый (-ая; -ое; -ые)
таралу — распределение; передаваться
өрік — урюк
мейіз — изюм
тие — грузи
торап — перекресток дорог; узел

кесене — мавзолей (надмогильное сооружение; надгробие с куполом)
Қожа Ахмет Ясауи кесенесі — мавзолей Ходжа Ахмета Ясави
Құралай сұлу кесенесі — надгробие красавицы Куралай

зәулім күмбез — огромный купол
Ахмет Ясауи ескерткіші — Орта Азия мен Қазақстандағы біздің заманымызға дейін сақталған, ең зәулім күмбезді, қыштан соғылған ғимарат. — Памятник Ахмету Ясауи — сохранившееся до наших дней в Средней Азии и Казахстане здание из глиняного кирпича с огромным куполом.

тәу ету (тағзым ету, табыну, құрметтеу) — 1) поклонение; моление; почитание, преклонение; 2) поклониться (считая священным); помолиться; почитать

тайқазан — большой котел, в котором варят мясо целого стригуна; тайказан
Тайқазанның сыйымдылығы — емкость тайказана

монша — баня
шығыс моншасы — восточная баня
Маған шығыс моншасы ұнайды. —

Мне нравится
восточная баня.

қорған — курган
соқпақ — тропинка

құдірет — всемогущество; сила
Отырардың бүгінгі құдіреті ше? — Сохранилось ли всемогущество Отырара до нашего времени?

таусылмас — неисчерпаемый; неиссякаемый; бесконечный (-ая; -ое; -ые)
Саудагерлер таусылмас жолға шығады. — Торговцы бесконечно выезжали в дальнюю дорогу. (Торговцы все время в пути).

көріпкел — ясновидец
сәуегей — предсказатель
Отырарда қазір нешеме ғұлама, өнерпаз, көріпкел, сәуегей, зергер мекен етеді. — В настоящее время в Отраре живут много учёные, ясновидцы, предсказатели, ювелиры.

салтанатқа бөлеу — чествовать
байлыққа белшеден бату — в изобилии
Осының өзі туған қаласын салтанатқа бөлеп, байлыққа белшеден батыра берді. — И это позволило возродиться родному городу и жить в изобилии.

дамылдау — передохнуть
Саудагерлер кең сарайда қонып дамылдайды. — Торговцы останавливаются на ночлег в просторных караван-сараях (дворцах).

негізгі — основной (-ая; -ое; -ые)
жалғасу — продолжение

ғұлама — мудрец; признанный учёный
Кітапта ұлы ғұлама қоғам туралы айтқан. — В этой книге великий мудрец рассказывал об обществе.

ізгі — добрый; благородный (-ая; -ое; -ые)
«Адамдары бақытты болу үшін бір-біріне көмектесіп отыру мақсатымен бірлескен қала ізгі қала болады, халқы бақытқа жету үшін өзара көмектесіп отыратын қоғам да ізгі қоғам болады», — дейді. — Он говорит: «Город, в котором жители объединились с целью помогать друг другу — будет священным городом, и общество станет благородным, когда будет помогать людям с целью осчастливить народ.

надан — неуч; невежда; безграмотный (-ая, -ое; -ые)
Әбу Насыр бабасы надан қалалардың сегіз түрін көрсетеді. — Предок Абу Насыр делит невежественные города на восемь видов.

бас пайда — личные интересы; личная выгода
жұрттың мүддесі — права людей
Бұл қалалардың халқы бас пайдасын жұрт мүддесінен жоғары қояды, өзімшіл, менмен, мақтаншақ келеді. — Жители этих городов были зазнавшимися эгоистами, хвастливыми, и ставили личные интересы выше интересов общества.

ауызбірлік — единство
Ауызбірлігі мол, түсінігі терең, бір-біріне қол ұшын беріп отыратын қаласы — осы Отырар емес пе? — Не Отырар ли город, в котором жители помогают друг другу и живут в мире и согласии?

әулие — святой
Оны халық «әулие кісі» деп құрметтейді. — Народ его почитал как святого.

жұмырлана өрілу — округленное плетение
Кенересі жұмырлана өріліпті. — Край округленно заплетен
қызғалдақ қауызындай — как бутон тюльпана
Төрт қабырға да жарылған қызғалдақ қауызындай тепе-тең, жұмыр қабырғадан тұрады екен. — Также все четыре стены округлены и разделены на равные половины, как бутон тюльпана.

құлаш — размах; мера длины
Ымырат табалдырығынан аттаған жан бірден ең үлкен, ауданы он сегіз жарым құлаш келетін орталық бөлмеге енеді. — Человек с порога мавзолея попадает в самую большую по площади центральную комнату на восемнадцать с половиной квадратных метров.

өлшем — мера
осыншама алып құрылысты дәлме-дәл өлшеп салу — точно измерить такое огромное строительство

белдеу — географический пояс
Ұлы дала қоңыржай белдеуде орналасқан. — Великая степь расположена на тропическом поясе.

ынтымақтастық — солидарность
ықпалдастық — влияние
асу — перевал
тарту ету — подарить
төмендеу — понижаться

10. ЖЕР БАЙЛЫҒЫНА АЯУЛЫ КӨЗҚАРАС

шикізат — сырьё
қазба — раскопки
кен — месторождение; рудник; полезные ископаемые
кеніш — карьер; сокровище
мәрмәр — мрамор
қорғасын — свинец
жез — медь; латунь
еру — таять
жанғыш — возгараемое
құмтас — песчаник
мырыш — цинк
мұнай — нефть
құбыр — трубопровод

баба — предок
шөл — пустыня
қоңыржай — умеренно
аймақ — регион
бидай — пшеница
арпа — овес
күріш — рис
топырақ — почва
бедер — шершавый, шероховатый (-ая; -ое; -ые)
сарғыш — желтоватый (-ая; -ое; -ые)

тағдыр — судьба
жұбайы — супруг
түңілмейді — не разочаровывается
адамзат — человечество
асыраушысы — кормилец
жинақталған бейне — собирательный образ
құдіретті — священный (-ая; -ое; -ые)
таусылу — иссекать; истощаться
келтір — ввести; придать

қайғы — печаль
мінажат ету — молиться
орақшылар — жнецы
бейнеткер — трудяга

11. ОЛИМПИАДА ЖЕҢІМПАЗДАРЫ – ҚАЗАҚСТАН МАҚТАНЫШЫ

жігер — сила; упорство
жеңімпаз — победитель
жүлде — приз
оз — опереди
жең — выиграй

мәрте — престиж; статус
сайыс — соревнование
иегер — призер

жанкүйер — болельщик
біздің жанкүйерлеріміз — наши болельщики
команданың жанкүйерлері — болельщики команды
жанкүйерлер жиналды — болельщики собрались
жанкүйерлер қолдады — болельщики поддержали
Футбол жанкүйерлері өз командасын белсенді қолдады. — Футбольные болельщики активно поддерживали свою команду.

жаттықтырушы — тренер
команданың жаттықтырушысы — тренер команды
менің жаттықтырушым — мой тренер
жақсы жаттықтырушы — хороший тренер
белгілі жаттықтырушы — известный тренер
жаттықтырушының жұмысы — работа тренера
Жаттықтырушының жұмысы қиын. — Работа тренера сложна.
Ол — еңбек сіңірген жаттықтырушы. — Он заслуженный тренер.

алайда — однако
табанды — стойкий
тынымсыз — без отдыха
жұдырықтас — боксируй

мәре — финиш
мерей — честь; успех; авторитет
үлес — вклад
ұпай — баллы
баулы — шнурковый (-ая; -ое; -ые)
жар — крутой берег; обрыв

елең қылмау — не обращать внимания
теңдесі жоқ — несравненный (-ая; -ое; -ые)
жою — искоренить

12 ТАҚЫРЫП. АБАЙДЫ ОҚЫ, ТАҢЫРҚА! АБАЙ ҚҰНАНБАЙҰЛЫ. ТАБИҒАТ ЛИРИКАСЫ.

шеберлік — мастерство
данышпан — мудрый (-ая; -ое; -ые)
надандық — невежество
рақымшыл — добрый (-ая; -ое; -ые)
сипатта — характеризуй
өнерпаз — талантливый (-ая; -ое; -ые)
суретте — опиши
әділетсіздік — несправедливость
таңырқа — удивляйся
шаттан — радуйся; веселись
жазғытұры — весна
масатыдай құлпыру — расцвести, как плющ
елжіреу — умиляться
сыз — сырость

көгорай — высокая густая трава; зелень
жарамсақтану — подхалимничать

жалпылдау — угождать кому-то
күркіреу — греметь
бәйге ат — скаковая лошадь

дымқыл — влажный (-ая; -ое; -ые)
тұман — туман

әлек — возня; хлопоты
әуес — любопытный; увлеченный (-ая; -ое; -ые)
денелі — здоровый (-ая; -ое; -ые)

әсемпаз — кокетливый (-ая; -ое; -ые)
зейінді — внимательный (-ая; -ое; -ые)
көн — покорись; смирись
әділдік — справедливость
жиренү — испытывать чувство отвращения
үскірік — лютый мороз
қырау — иней
долдану — взбеситься; рассвирепеть
кәрі құда — старый сват

13. ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚОЛӨНЕРІ

ою-өрнек — узоры
сырмақ — войлочный ковер
бас — голова; наступи
құрал-сайман — инструменты
ер-тұрман — сбруя
жиһаз — мебель
киімілгіш — вешалка
әшекейлеген — украшена
жону — обтесывать, точить
тұскиіз — настенный ковер
кесте — вышивка

әйел — женщина
білезік — браслет
сақина — кольцо
тіл-көз — сглаз
сақтайды — бережет
тағады — надевает
сән-салтанат — торжество
сәукеле — национальный свадебный головной убор невесты
ине — иголка
қайшы — ножницы

былғары — кожа
сүйек — кости

қамшы — кнут
сап — рукоятка
көрме — выставка
кәдесый — сувенир

жасау — делать
жіп — нитка
тымақ — тумак; шапка ушанка; малахай
иіп жіберу — перегнуть; согнуть
жағымсып — подлизываясь
танау шүйіру — задирать нос; зазнаваться
ши — чий (песчаный тростник)

бір құшақ — охапка
арқалап — тащил на спине
тасы — носи
мая — стог
толтыр — наполни
астау — посуда
келі — ступа
төркін — родители и родня замужней женщины
ілмек — защёлка; петля; узел

15-ТАҚЫРЫП. САЯХАТ ЖӘНЕ ТУРИЗМ

жаға — берег
қамысты — камышовый (-ая; -ое; -ые)
шипалы — целебный (-ая, -ое, -ые)
шипалы шөптер — целебные травы
шипалы су — целебная вода
суы шипалы бұлақтар — целебный источник
Алматы қаласының маңында шипалы бұлақтар бар. — Недалеко от города Алматы расположены целебные источники.

борпылдық жыныстар — рыхлые, рассыпчатые породы

шөгінділер — отложения

тау шатқалы — горные каньоны
аспа жол — канатная дорога
мұздық — ледник
шаңғы мектебі — лыжная школа

әйгілі — знаменитый (-ая; -ое; -ые)

қалалық — городской (-ая; -ое; -ые)
мән — значение; смысл
қойылым — постановка
әуесқой — любитель
нысан — цель

ағартушы — просветитель
алғыр — способный (-ая; -ое; -ые)
өлкетану — краеведение
танымдық — познавательный (-ая; -ое; -ые)
атақоныс — земля предков
зерек — способный (-ая; -ое; -ые)
әдет-ғұрып — традиции, обычаи
діни ұғымдар — традиции и обычаи, религиозные понятия

керуен — караван
емін-еркін — свободно
құрмет — почёт; почесть
шатыр — шатер
тостаған — деревянная чашка, пиала

© ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАЛАҒАН

Мазмұны

8. Болашақтың мамандықтары
(А. Машановтың «Жер астына саяхат» шығармасы бойынша)

1-2-сабақтар. Мамандық неден басталған? ... 4
3-4-сабақтар. «Жер астына саяхат» — мамандықтар сыры туралы кітап ... 8
5-6-сабақтар. Ең жақсы мамандық ... 12
7-8-сабақтар. Кімге ұқсағың келеді? ... 15
9-10-сабақтар. Әртіспен кездесу ұйымдастырамыз ... 18
11-12-сабақтар. Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім? ... 21

9. Қазақстан және «Ұлы Жібек жолы».
Д. Досжан «Жібек жолы» (үзінді)

1-2-сабақтар. Рухани мұрамыз туралы не білесің? ... 22
3-4-сабақтар. Түркістан — тарихи қала ... 25
5-6-сабақтар. Д. Досжан «Жібек жолы» (үзінді) ... 28
7-8-сабақтар. Отырарлық ғалым ... 31
9-10-сабақтар. Арыстан бап кесенесі ... 34
11-12-сабақтар. «Жібек жолы» жобасы ... 37
13-14-сабақтар. Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім? ... 40

10. Жер байлығына аяулы көзқарас

1-2-сабақтар. Қазақстан картасы бойынша елімізді аралайық! ... 44
3-4-сабақтар. Ұлы дала елі ... 48
5-6-сабақтар. Шыңғыс Айтматов — халық жазушысы ... 52
7-8-сабақтар. Ш. Т. Айтматов «Ана-Жер-Ана» повесі (үзінді) ... 55
9-10-сабақтар. Ш. Т. Айтматов «Ана-Жер-Ана» повесі (үзінді) ... 58
11-12-сабақтар. Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім? ... 62

11. Олимпиада жеңімпаздары — Қазақстан мақтанышы

1-2-сабақтар. Ел намысын қорғаған Бақтияр Артаев ... 63
3-4-сабақтар. Былғары қолғап шеберлері ... 67
5-6-сабақтар. Қай спорт секциясына жазылдың? ... 71
7-8-сабақтар. М.Әлімбаев «Шыныққан, шымыр боларсың...» ... 73
9-10-сабақтар. Ә. Дүйсенбиев «Күшті болсам егер мен...» ... 77
11-сабақ. Нәтиже сабақ. Мен не білдім? ... 81

12. Абайды оқы, таңырқа!
Абай Құнанбайұлы. Табиғат лирикасы

1-2-сабақтар. Абай — лирик ақын ... 82
3-4-сабақтар. Жазғытұры қалмайды қыстың сызы ... 86
5-6-сабақтар. Жаздыгүн шілде болғанда ... 90
7-8-сабақтар. Сұр бұлт түсі суық қаптайды аспан ... 93
9-10-сабақтар. Ақ киімді, денелі, ақ сақалды ... 96
11-12-сабақтар. Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім? ... 98

13. Қазақтың ұлттық қолөнері

1-2-сабақтар. Қазақтың ұлттық қолөнері 100
3-4-сабақтар. Қазақтың зергерлік өнері 105
5-6-сабақтар. «Зергерлік өнер» көрмесі 109
7-8-сабақтар. Оралхан Бөкей «Апамның астауы» (үзінді) 112
9-10-сабақтар. Оралхан Бөкей «Апамның астауы» (үзінді) 115
11-сабақ. Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім? 117

14. Өлкені сипаттау өнері

1-2-сабақтар. Менің өлкем 119
3-4-сабақтар. Менің өлкемнің табиғаты 124
5-сабақ. Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім? 127

15. Саяхат және туризм

1-2-сабақтар. Қазақстанды аралаймыз 129
3-4-сабақтар. Аспа жолмен көтерілдік 133
5-6-сабақтар. Әлемге танымал Шымбұлақ 136
7-8-сабақтар. Шоқан Уәлиханов «Жоңғария очерктері» (үзінді) 139
9-10-сабақтар. Шоқан Уәлиханов «Жоңғария очерктері» (үзінді) 143
11-сабақ. Нәтиже сабақ. Мен не үйрендім? 146

© Электронды оқулық

Оқулық

Оқу басылымы

Ф. Ш. Оразбаева, Ж. Т. Дәулетбекова,
А. Қ. Рауандина, Р. С. Рахметова, А. Н. Юсуп

Қазақ тілі мен әдебиеті. Бәйшешек.
Оқулық
2-бөлім

Қазақ тілінен басқа тілде оқытылатын
11 жылдық жалпы білім беретін мектептің
6-сыныбына арналған

Әдіскер: Б. Қ. Мүкеева
Редакторлары: М. А. Рысқұлов, О. С. Жұбаева
Суретшілер: А. Айтжанов, Р. Байбекова,
М. Дильманов, В. Самаркина, И. Киянова,
Е. Рагозина, М. Мирошников, В. Самаркина
Фотосуретші: П. Михеев
Мұқаба әрленімі: Д. Н. Буксикова
Техникалық редактор: Д. К. Тынбаев
Беттеуші: С. Қыдырбай

01.07.26 басылымға жіберілді. Пішімі:
70×100 $^{1}/_{16}$. Офсеттік басылым. «DIN» қаріп түрі.
Офсетті қағаз. Шартты баспа табағы 14.5
Таралымы 7 000
«Реформа» ЖШС-нде басылған

ЖШС «Көкжиек-Горизонт»
050059, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.,
Назарбаев д-лы, 235 Б.
Тел. +7 727 341 08 93
www.kokzhiek-gorizont.kz

Учебное издание

Ф. Ш. Оразбаева, Ж. Т. Даулетбекова,
А. К. Рауандина, Р. С. Рахметова, А. Н. Юсуп

Қазақ тілі мен әдебиеті. Бәйшешек.
Учебник
Часть 2

Для 6 класса
11-летней общеобразовательной школы
с неказахским языком обучения

Методист: Б. К. Мукеева
Редакторы: М. А. Рыскулов, О. С. Жубаева
Художники: А. Айтжанов, Р. Байбекова,
М. Дильманов, В. Самаркина, И. Киянова,
Е. Рагозина, М. Мирошников, В. Самаркина
Фотограф: П. Михеев
Дизайн обложки: Д. Н. Буксикова
Технический редактор: Д. К. Тынбаев
Компьютерная верстка: С. Кыдырбай

Подписано в печать 01.07.26. Формат
70×100 $^{1}/_{16}$. Печать офсетная. Гарнитура
«DIN». Бумага офсетная. Усл. печ. л. 14.5
Тираж 7 000
Отпечатано ТОО «Реформа»

ТОО «Көкжиек-Горизонт»
050059, Республика Казахстан, г. Алматы,
пр. Назарбаева, 235Б,
Тел. +7 727 341 08 93
www.kokzhiek-gorizont.kz

© «Көкжиек-Горизонт»